

DJEČJE SIROMAŠTVO I STRATEGIJE NOŠENJA SA SIROMAŠTVOM KUĆANSTAVA U HRVATSKOJ

EIZG i Zaklada Adris

Paul Stubbs
Marko Ledić
Ivica Rubil
Siniša Zrinščak

ZAKLADADRIS

Zagreb 2017.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	3
1. Istraživanje dječjeg siromaštva i strategija nošenja sa siromaštvom kućanstava	4
2. Analiza dječjeg siromaštva u Hrvatskoj u kontekstu EU/EFTA-a zemalja	9
2.1 Uvod	9
2.2 Pokazatelji siromaštva i izvor podataka	10
2.3 Usporedbe prosječnog ekvivalentnog dohotka među zemljama	11
2.4 Usporedbe prosječnih stopa rasta ekvivalentnog dohotka među zemljama	13
2.5 Usporedbe stopa siromaštva djece i stanovništva među zemljama	15
2.6 Stope siromaštva djece i stanovništva u Hrvatskoj u razdoblju 2010.-2014.	17
2.7 Struktura dječjeg siromaštva u Hrvatskoj u razdoblju od 2010-2014. godine	20
2.8 Usporedbe stopa dugotrajnog siromaštva djece i stanovništva među zemljama	22
2.9 Ulazak i izlazak iz siromaštva u Hrvatskoj	24
2.10 Razina perzistentnosti siromaštva među zemljama	25
2.11 Zaključak	27
3. Rezultati anketnog ispitivanja roditelja i djece u kućanstvima korisnicima zajamčene minimalne naknade	31
3.1 Uvod	31
3.2 Rezultati	35
3.2.1 Roditeljska anketa	35
3.2.2 Dječja anketa	48
3.3 Zaključno	54
4. Odgovori intervjuiranih i sudionika/ca fokus-grupa	57
4.1 Neformalne mreže i strukture podrške	58
4.2 Formalne mreže i strukture podrške	58
4.3 Određivanje prioriteta	58
4.4 Utjecaj na djecu	59
4.5 Prioritiziranje među potrebama vlastite djece	59
4.6 Obredne aktivnosti	60
4.7 Dugoročni učinci na djecu	60
4.8 Odnos sa školskim osobljem	61
4.9 Strahovi od budućnosti	61
4.10 Odnosi s centrima za socijalnu skrb (1): jednokratna pomoć	62
4.11 Odnosi s centrima za socijalnu skrb (2): važnost socijalnog radnika	62
4.12 Sustav i pravila	63
4.13 Preporuke donositeljima odluka i opći zaključci	63
5. Zaključci i preporuke	65
5.1 Sažetak rezultata	65
5.2. Preporuke	66

PREDGOVOR

Ovu je studiju financijski poduprla Zaklada Adris u okviru programa 'Znanje i otkrića', kojoj zahvaljujemo na velikodušnosti, podršci i fleksibilnosti. Nadalje podrška je Ministarstva socijalne politike i mladih (sada Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku) bila ključna - omogućivši nam pristup mreži centara za socijalnu skrb, a pomoću njih i korisnicima zajamčene minimalne naknade (ZMN). Petnaest centara za socijalnu skrb dostavilo nam je popise korisnika ZMN te na druge načine podržalo ovaj projekt. Zahvaljujemo i onim korisnicima koji su pristali sudjelovati u anketnom istraživanju te onima koji su sudjelovali u fokus-grupama i individualnim intervjuima. Konačno zahvaljujemo svim sudionicima inicijalne konzultacijske radionice u ožujku 2016. te sudionicima završne konferencije održane u ožujku 2017. na komentarima i sugestijama koje su nam dali.

Dr. sc. Danijel Nestić iz Ekonomskog instituta Zagreb i prof. dr. sc. Zoran Šućur s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pomagali su nam savjetima i podrškom tijekom cijelog projekta, uključujući i vrijedne povratne informacije na prve verzije nacrtu ovog izvještaja. Profesor Jonathan Bradshaw i profesorica Mary Daly - oboje sa Sveučilišta u Yorku, Velika Britanija - bili su vanjski mentori projekta. Kolega profesora Bradshawa, Oleksandr Movschuk, također je radio na simulacijama izmjenama u javnoj politici. Dr. Davorka Vidović s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu bila je kofacilitatorica fokus-grupa i polustrukturiranih intervjuja čije nalaze opisujemo u četvrtom poglavlju. Anketno je istraživanje s velikom razinom profesionalnosti proveo GfK, pri čemu je Tamara Kraus pružala savjetodavnu i druge podrške oblike mimo onih očekivanih ugovorenom suradnjom. Vedran Bekavac i Luka Papa transkribirali su fokus-grupe i intervjuje. Tihana Iviček i Ana Majstorović iz Ekonomskog instituta Zagreb pružale su značajnu administrativnu i logističku potporu tijekom cijelog projekta. Odgovornost je za sve moguće greške ovog izvještaja, naravno, isključivo na autorima.

1. Istraživanje dječjeg siromaštva i strategija nošenja sa siromaštvom kućanstava

Smanjenje dječjeg siromaštva je prioritet Europske unije i njezinih članica, a preporuka Europske komisije 'Investing in Children: breaking the cycle of disadvantage' (Europska komisija, 2013.) poziva članice da se "uhvate u koštac s dječjim siromaštvom i isključenošću putem integriranih strategija koje nadilaze osiguravanje materijalne sigurnosti djece i koje promoviraju jednake prilike, kako bi sva djeca mogla ostvariti svoj puni potencijal" - a koju je u srpnju 2013. potvrdilo Vijeće ministara - je ključni dokument u ovom pogledu. Integrirani je pristup onaj koji kombinira pristup adekvatnim resursima, pristup financijski dostupnim kvalitetnim uslugama te promovira sudjelovanje djeteta. Siromaštvo su i socijalna isključenost djece velik društveni izazov upravo zato što djeca koja provedu dio svog djetinjstva u siromaštvu i socijalnoj isključenosti, ili u riziku od njih, u akademskom smislu izglednije podbacuju i vjerojatnije su izložena riziku od siromaštva u odrasloj dobi. Borba protiv dječjeg siromaštva i unapređenje dobrobiti djeteta su od vitalne važnosti za razbijanje međugeneracijske transmisije siromaštva i nepovoljnih prilika te za osiguranje uvjeta da sva djeca imaju jednake mogućnosti rasta i napretka u društvu.

Pristup dječjem siromaštvu utemeljen na pravima znači da prilike ljudi koji žive u siromaštvu ne promatramo isključivo kao pitanje socijalne pomoći, već i kao kršenje ljudskih prava (UNICEF, 2000; 3). Instrumenti za zaštitu ljudskih prava, uključujući i Konvenciju o pravima djeteta te Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, dodatno osnažuju takav stav tvrdeći da su socijalna prava ljudska prava te da ona ne bi smjela ovisiti o 'priuštivosti' ili političkim i ideološkim izborima. Napori za suzbijanje dječjeg siromaštva i unapređivanje dobrobiti djece mora biti sveobuhvatni i multidimenzionalni (Espey et al, 2010; 3). Tomu unatoč, u integraciji i mainstreamiranju pitanja prava djece u aktualnim strategijama i programima suzbijanja siromaštva postoje jazovi.

U aktualnom hrvatskom kontekstu kojeg obilježava starenje stanovništva i smanjenje stope rađanja, demografska je politika - barem retorički - postala prioritet. Ova se studija vodi idejom da pitati se 'koliko je djece u društvu' nije dovoljno, već da se pitati valja i 'kako su ta djeca'. Dječje je siromaštvo svojevrsni lakmus-papir društva, a svakako i njegova sustava socijalne skrbi. Za razliku od drugih korisnika socijalne pomoći, djeca pravo glasa naravno nemaju. A siromašna djeca i njihove obitelji u pravilu ni u društvu nemaju glasa. Bez prihvaćanja činjenice da su djeca 'nevine' ili 'pasivne' žrtve siromaštva, iskorjenjivanje je dječjeg siromaštva, jasno, važan pokazatelj društvene pravde. S ekonomskog gledišta investicije u djecu su investicije niskog rizika i visokog povrata. A obratno, manjak investicija u djecu je ne samo opasno nego i skupo za društvo te nadolazeće generacije.

Statistike nam dozvoljavaju pratiti trendove postotaka dječje populacije u riziku od siromaštva kao i obilježja kućanstava onih u riziku. One nam, međutim, malo govore o strategijama nošenja sa siromaštvom kućanstava s niskim prihodima ili kako te strategije utječu na ulazak u siromaštvo ili izlazak iz njega. Isto tako nam ne govore puno o tomu kako te strategije utječu na životne prilike djece, poglavito u pogledu obrazovanja i tržišta rada. A pomak s pogleda da je siromaštvo "nešto što se ljudima dogodi i na što oni nemaju nikakva utjecaja" sugerira i sama ideja za istraživanje strategija nošenja s njime. Umjesto toga, primiće nas razumijevanju ljudi kao "aktivnih subjekata koji imaju određenu razinu slobode izbora i aktivnosti" (Snell i Staring, 2001; 10) ma koliko ti izbori ograničeni bili svojim strukturalnim okolnostima. U društvima poput hrvatskoga neformalne strategije nošenja sa siromaštvom supostojе s formalnim sustavom socijalne zaštite. Njihove su interakcije upravo

ključne pri osnaživanju ili oslabljivanju sigurnosne mreže pojedinih kućanstava - a naročito za određivanje životnih šansi djece u njima.

Za potrebe se ove studije termin 'strategije nošenja' - koji ponekad nazivamo i 'strategijama preživljavanja' ili 'strategijama kućanstava' (usp. Mingione, 1987; Roberts 1991) - odnosi na "sve strateški odabrane radnje koje koriste pojedinci i kućanstva u lošem socio-ekonomskom položaju kako bi smanjile troškove ili zaradile dodatne prihode u svrhu pokrivanja osnovnih potreba (hrana, odjeća, stan), te kako ne bi pale puno ispod razine socijalne pomoći u njihovom društvu" (Snell and Starling; 2001; 10-11). Važno je naglasiti da 'strategija' nikako ne implicira da kućanstva u potpunosti kontroliraju svoje izbore. Međutim zasigurno se „temelji na pretpostavci da kućanstva i pojedince treba pitati što rade, kako bismo razumjeli na koji način oni sami sebi tumače svoju okolinu" (Wallace, 2002; 4). U tom smislu dizajn ove studije odgovara na zabrinutost - barem u hrvatskom kontekstu - da je premalo istraživanja 'siromaštva odozdo' - onih koja se bave "analizama iskustava siromaštva siromašnih ljudi" slušajući 'upravo glasove samih siromašnih' (usp. Narayan et al, 1999; poglavlje 1).

Terenskih je istraživanja dječjeg siromaštva u Hrvatskoj malo. Empirijskih je istraživanja koja koriste primarne izvore malo. Odnedavna, međutim, imamo važno istraživanje Zorana Šućura i njegovih kolega fokusirano na siromaštvo i dječje blagostanje predškolske djece (Šućur et al, 2015) koje je ukazalo na značajan utjecaj ekonomske i financijske krize na kućanstva s djecom u predškolskoj dobi te na vezu siromaštva i materijalne deprivacije. Metodologija je te studije - koja kombinira statističku analizu, anketno istraživanje i fokus grupe s primateljima zajamčene minimalne naknade (ZMN), te analizu javne politike s preporukama - snažno utjecala i na našu koja se fokusirala na kućanstva s barem jednim djetetom školske dobi. Nadalje s obzirom na raspon njihovih godina, dodatni element ove studije - koji je detaljno objašnjen u Poglavlju 3 - čini anketno istraživanje percepcije djece u dobi od 13 do 17 godina. Drugo je važno istraživanje - koje je također financirala Zaklada Adris tijekom 2015. i 2016 - provela Marina Ajduković u suradnji s kolegama: *'Indikatori dobrobiti i siromaštva djece u Hrvatskoj u doba'*. Ovo je istraživanje kombiniralo i uspoređivalo poglede djece i roditelja u riziku od siromaštva, stručnjaka iz tog područja te donositelja odluka. Konačno, objavljeno je i više opisnih i zagovaračkih podnesaka fokusiranih na investicije u djecu u Hrvatskoj (usp. Babić, 2013; Stubbs i Zrinščak, 2014).

U ovom je, dakle, poprilično ograničenom polju svako novo empirijsko istraživanje, koliko god suženo u obuhvatu bilo, važno. Pri dizajnu je istraživanja širi tim bio svjestan da sirove brojke i stope dječjeg siromaštva ne govore cijelu priču. U kontekstu krize, nadalje, pitanje se kako kućanstva preživljavaju bez više javno vidljivih znakova siromaštva postavljalo kako u akademskom tako i u medijskom okruženju. Istovremeno je više utjecajnih glasova u području ove javne politike - često s ograničenim dokazima mjera štednje - govorilo o opasnostima socijalnih davanja koja doprinose 'ovisnosti' i smanjenju spremnosti na rad te ukazivalo na visoku razinu zamijećenih prevara i 'dvostrukom ubiranju' sličnih oblika socijalne pomoći na nacionalnoj razini i na onim lokalnim. Ovakvi argumenti, ideološki gledano, prate 'diskurs moralne potklase' - termin Ruth Levitas (2005) - koji se primarno bavi tobožnjim moralnim devijacijama i devijacijama ponašanja siromašnih; koji čine zasebnu 'potklasu' čije se vrijednosti od onih 'normalne' populacije razlikuju. Nasuprot tomu, ovo je istraživanje informirano fokusom na 'redistribucijski diskurs' koji sugerira da je siromaštvo pretežito strukturalni fenomen čije je prvotno rješenje smanjenje nejednakosti redistributivnim mjerama. Naravno - premda se njime u ovom istraživanju ne bavimo - važno je i uključivanje plaćenih oblika rada koje Levitas naziva 'diskursom društvene integracije'. Naš interes za 'strategije nošenja' sugerira

nadopunu strukturalnog razumijevanja redistribucije na makrorazini razumijevanjem obrazaca redistribucije na mikrorazini, između kućanstava i unutar njih.

Istraživanje se bavi četirima široko postavljenim pitanjima:

1. Koji su najvažniji **trendovi i uzroci** rizika siromaštva u kućanstvima s djecom u Hrvatskoj?
2. Koje su najvažnije **strategije nošenja sa siromaštvom** te kako se raspoloživa sredstva koriste i raspodjeljuju između različitih tipova kućanstava i unutar njih?
3. Kako različite **javne politike** utječu na siromaštvo različitih tipova kućanstava?
4. Koje **javne politike treba razviti** kako bi se podržale pozitivne strategije nošenja sa siromaštvom te smanjio rizik od siromaštva djece?

Istraživanje je istinski interdisciplinarno - koristi uvide iz ekonomije, sociologije, socijalne politike i socijalnog rada. Tijekom cijelog istraživanja koristila se kombinacija kvantitativnih i kvalitativnih metoda. Slažemo se sa stajalištem da:

“Istraživanja obitelji pod stresom su posebno dobar primjer načina na koji se kvalitativni i kvantitativni pristupi mogu kombinirati u svrhu boljeg razumijevanja razvojnih pristupa, nego što ga može pružiti bilo koji od pristupa samostalno. ... Kvantitativni i kvalitativni pristupi ne nude samo alternativne načine mjerenja i razumijevanja stvarnosti. Naprotiv, njihova kombinacija daje kompletniji prikaz obiteljskih struktura, procesa i odnosa. Nadalje, svaki pristup može informirati i biti komplementaran drugome, kroz ispitivanje polazišnih pretpostavki, teorijskih modela i novih konstrukata.” (IOM i NRC, 2011; 27 – 28).

U nastavku donosimo istraživački izvještaj koji odgovara na svako od navedenih pitanja. Drugo poglavlje obrađuje anketu o hrvatskom (dječjem) siromaštvu i u široj europskoj perspektivi i perspektivi Europske unije. Treće poglavlje prikazuje rezultate anketnog istraživanja na više od 200 članova kućanstava koji su kao primatelji socijalne pomoći – nazvane zajamčena minimalna naknada (ZMN) – vrlo vjerojatno u riziku od siromaštva te rezultate anketnog istraživanja na gotovo stotinu djece između 13 i 17 godina. Četvrto poglavlje produbljuje rezultate ankete odabirom citata iz fokus-grupa te individualnih intervju s odraslima u četirima različitim dijelovima Hrvatske. Peto se poglavlje bavi implikacijama studije na javnu politiku; donosi preporuke za izmjene u javnoj politici te ocrtava teme budućih istraživanja.

S obzirom na fokus na promjene u javnoj politici, ovo istraživanje nije primjer neutralnog znanstvenog istraživanja. Dapače, ono je doprinos zagovaračkim naporima podizanja svijesti o dječjem siromaštvu i isključenosti te želi osnažiti kampanje koje mu se suprotstavljaju. I sama je metodologija - koliko je to moguće bilo - bila participativnom. U početnim fazama istraživanja, 18. ožujka 2016. održan je konzultativni okrugli stol na kojemu je sudjelovalo 35 istraživača, zagovaratelja dječjih prava, predstavnika organizacija civilnog društva te donositelja javnih politika. Njihovi su važni uvidi inkorporirani u anketu provedenu tijekom svibnja i lipnja 2016. Završna konferencija na kojoj su predstavljeni rezultati istraživanja održana je u Ekonomskom institutu Zagreb 21. ožujka 2017, a prisustvovalo joj je više od 60 ljudi, što nam je omogućilo u ovaj, završni izvještaj ugraditi niz vrlo korisnih komentara u odnosu na predložene izmjene javne politike.

Premda relativno malo i relativno kratko, istraživanje se pokazalo preambicioznim u odnosu na obuhvat i suočilo nas s nekoliko nepredvidljivih prepreka. Iako je zadovoljilo etičke standarde obveze zaštite podataka, naš je zahtjev Hrvatskom zavodu za mirovinsko osiguranje za pristupom bazi

podataka primatelja dječjeg doplatka odbijen s obrazloženjem da bi stvorio dodatno radno opterećenje djelatnicima Zavoda. Naša namjera imati dva uzorka s različitim testovima imovine i sredstava za život - jedan sastavljen od primatelja zajamčene minimalne naknade, za koje smo pretpostavili da ih većina prima i dječji doplatok te jedan sastavljen od primatelja isključivo dječjeg doplatka - nije se mogla ostvariti. Kašnjenja s početkom anketiranja prisilila su nas odustati od planirane dvije posjete nekim kućanstvima tijekom istraživanja, a vremenska su ograničenja utjecala na nemogućnost prikupljanja detaljnih informacija o korištenju vremena te obrascima potrošnje i konzumacije u manjem broju kućanstava. Sve su ovo važni elementi koje bi u buduća istraživanja valjalo ugraditi. Istraživanje, dalje, premalo pažnje posvećuje rodnim razlikama i rodnim ulogama u kućanstvima. Oni koji su nas upozoravali da će istraživanje rodne podjele kućanskih poslova biti teško istražiti bili su u pravu - ali činjenica da veliku većinu ankete čine sugovornice ukazuje na usvojene rodne uloge i odgovornosti. Uglavnom kao rezultat malog uzorka, nismo se mogli zadovoljavajuće pozabaviti invaliditetom ili pripadnošću manjinskoj etničkoj skupini, iako se jedna fokus-grupa sastojala većinom od pripadnika romske nacionalne manjine. Druge stoga potičemo da u budućim istraživanjima ova pitanja obuhvate na zadovoljavajući način.

Literatura:

Babić, Z. (2013) 'Economic Aspects of Investment in Early Childhood Development: a comparative approach' (in Croatian language only), u N. Pećnik (ur.) *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj*, Zagreb: UNICEF. str. 251 – 259.

Espey, J. et al (2010) 'Improving the Prominence of Child Rights in Poverty Reduction Strategy Processes', ODI *Background Note*, June, web: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/5862.pdf> (pristupljeno: travanj 2017).

European Commission (2013) 'Investing in Children: breaking the cycle of disadvantage', 20 February, 2013/112/EU, web: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN> (pristupljeno: travanj 2017).

IOM i NRC (2011) *Toward an Integrated Science of Research on Families: workshop report*. Committee on the Science of Research on Families. Washington DC: The National Academic Press, web: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK56249/pdf/Bookshelf_NBK56249.pdf (pristupljeno: travanj 2017).

Mingione, E. (1987) 'Urban Survival Strategies, Family Structure and Informal Practices', in M. Smith and J. Foggin (eds.) *The Capitalist City: global restructuring and community politics*, Oxford: Basil Blackwell; 297 – 322.

Narayan, D. et al (1999) *Can Anyone Hear Us? Voices of the poor, volume 1*, Wasington DC: World Bank PREM, web: <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/335642-1124115102975/1555199-1124115187705/vol1.pdf> (pristupljeno: travanj 2017).

Roberts, B. (1991) 'Household Coping Strategies and Urban Poverty in Comparative Perspective', in M. Gottdiener and C. Pickvance (eds.) *Urban Life in Transition*, London: Sage; 135 – 167.

Snel, E. i Staring, R. (2001) 'Poverty, Migration and Coping Strategies: an introduction', *Focaal – European Journal of Anthropology* 38; 7 – 22, web: <http://www.eriksnel.nl/wp-content/uploads/SOC-2001-002.pdf> (pristupljeno: travanj 2017).

Stubbs, P. i S. Zrinščak (2014) 'Investing in Children: breaking the cycle of disadvantage', European Commission, Network of experts on Social Inclusion.

Šućur, Z. et al. (2015) *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: UNICEF, http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Publikacija_Siromastvo_Unicef_2015_online.pdf (pristupljeno: travanj 2017).

UNICEF (2000) *Poverty Reduction Begins with Children*, New York: UNICEF, web: https://www.unicef.org/publications/files/pub_poverty_reduction_en.pdf (pristupljeno: travanj 2017).

Wallace, C. (2002) 'Household Strategies: their conceptual relevance and analytical scope in social research', web: https://www.abdn.ac.uk/socsci/documents/Wallace_2002.pdf (pristupljeno: travanj 2017).

2. Analiza dječjeg siromaštva u Hrvatskoj u kontekstu EU/EFTA-a zemalja

2. 1 Uvod

Brojni su razlozi zbog čega je blagostanje djece važno za svako društvo. Sadašnja dobrobit i blagostanje djece utječu prije svega na budući ekonomski razvoj, a i na buduće živote odraslih. Osim toga, djeca su građani sa svojim pravima, a jedno od tih prava - prema Konvenciji o pravima djeteta - jest ne živjeti u siromaštvu. Zato je razumjeti trenutačne uvjete u kojima djeca žive važno - kako bismo shvatili potrebe djece i sukladno njima djelovali mjerama javnih politika u ranoj fazi dječjeg razvoja. Ulazak u siromaštvo u ranoj fazi života imat će značajne negativne posljedice za postignuća djece u zrelijim godinama života. S obzirom na važnost problema dječjeg siromaštva i činjenicu da spomenuta tema nije dovoljno istraжена u Hrvatskoj, analiza prikazana u ovom radu je time još značajnija.

Važna poveznica između blagostanja ostvarenog u djetinjstvu i u zreloj dobi određena je ishodima obrazovanja. Rana iskustva djece te uvjeti u kućanstvu u kojem su ona odrastala znatno utječu na ishode obrazovanja u kasnijoj fazi života (Bladnen i Gregg (2004), Machin (1988)). Siromaštvo u djetinjstvu je važno istraživati i jer buduće blagostanje djece uvelike ovisi o blagostanju obitelji u kojima djeca odrastaju te o razini blagostanja društva u kojem ta djeca žive. Budući da ona nisu odgovorna za postupke koji će utjecati na njihovo blagostanje, djeca bi morala imati zaštićen položaj u društvu.

Premda postoje brojni čimbenici koji utječu na blagostanje pojedinaca, u ovoj ćemo se studiji usredotočiti samo na analizu novčanog siromaštva, odnosno smatrat ćemo dohodak kućanstva jedinim čimbenikom koji će odrediti nalazi li se tko god ispod granice siromaštva. Budući da se kućanstva razlikuju prema broju članova i prema svojoj strukturi, koristit ćemo koncept ekvivalentnih ljestvica pomoću kojih ćemo ukupni dohodak kućanstva pretvoriti u ekvivalentni dohodak koji omogućuje usporediti blagostanje različitih kućanstava. Drugim riječima, ekvivalentne nam ljestvice omogućavaju ravnomjernije odrediti udio koji svaki član kućanstva ima u ukupnom dohotku kućanstva te pripisati svakom članu kućanstva njegov/njezin dio dohotka.

S obzirom na društvenu relevantnost problematike dječjeg siromaštva, u ovom radu ćemo prvo pokazati koliki postotak siromašne djece živi u Hrvatskoj u razdoblju od 2010. do 2014. godine te usporediti stopu siromaštva djece u Hrvatskoj s ostalim EU/EFTA-a zemljama. Premda će naglasak biti na analizi i usporedbi dječjeg siromaštva u spomenutim zemljama, prikazat ćemo i usporedne pokazatelje siromaštva djece i ukupnog stanovništva. Osim toga, prikazat ćemo i stope rizika od siromaštva djece u Hrvatskoj prema ključnim demografskim i socio-ekonomskim karakteristikama djece i kućanstava u kojima ta djeca žive. Naši rezultati potvrđuju rezultate ranijih istraživanja dječjeg siromaštva provedenog u Hrvatskoj (vidi Šućur, Z. et al (2015)) - ali i ostalim zemljama (vidi Ritakallio, V-M. i J. Bradshaw (2006)), odnosno upućuju na činjenicu da najveći rizik od siromaštva imaju djeca u kućanstvima s većim brojem djece, kućanstvima s manjim brojem zaposlenih te kućanstvima s nižim stupnjem obrazovanja roditelja.

S obzirom na to da postoje različiti čimbenici koji utječu na dječje siromaštvo, možemo analizirati vjerojatnost pojedinih skupina djece s određenim demografskim i socio-ekonomskim obilježjima naći se ispod granice siromaštva. U radu ćemo pokazati da djeca, u skladu s demografskim i socio-ekonomskim karakteristikama te karakteristikama kućanstava u kojem žive, imaju različitu vjerojatnost biti siromašna. Ovakav tip analize nam je također veoma značajan prilikom kreiranja javnih i

socijalnih politika jer jednom kada ustvrdimo koje su to karakteristike kućanstava i djece koja mogu dovesti do veće izloženosti siromaštvu, razvojem politika možemo djelovati na njegove ključne čimbenike.

Pored utvrđivanja koliko je djece ispod granice siromaštva važno je također ustvrditi koliko dugo djeca žive u siromaštvu, odnosno radi li se o kratkotrajnom siromaštvu ili onom dugotrajnom. Djeca koja žive kraće u siromaštvu imaju i manji rizik od toga da se ponovo u njemu nađu. Dulje razdoblje provedeno u siromaštvu uzrokuje znatnije negativne posljedice za budući razvoj djeteta, ali i razvoj te osobe u kasnijem razdoblju života. Stope dugotrajnog siromaštva djece i stanovništva za Hrvatsku i ostale zemlje biti će prikazane za 2013. godinu jer su longitudinalni podaci¹ EU-SILC-a (koji se koriste za izračun stope dugotrajnog siromaštva) za Hrvatsku dostupni isključivo za spomenutu godinu. Hrvatska prema stopi dugotrajnog siromaštva spada u skupinu zemalja s najvišim stopama dugotrajnog siromaštva djece, ali i ukupnog stanovništva.

Koristeći longitudinalne podatke koji su nam omogućili pratiti istu djecu (pojednice) od 2010. do 2013. godine, željeli smo odgovoriti na pitanje koliko siromašne djece u Hrvatskoj provede u siromaštvu jednu, dvije, tri ili čak četiri godine. Prema postotku siromašne djece koja u siromaštvu provede godinu dana, Hrvatska ne odstupa od nekih ekonomski naprednijih zemalja, međutim prema postotku siromašne djece koja provedu u siromaštvu četiri, Hrvatska se nalazi među skupinom zemalja s najvišim stopama. Također ćemo analizirati dinamiku kretanja dječjeg siromaštva u Hrvatskoj, odnosno nastojati saznati koja je vjerojatnost da će trenutačno siromašna djeca izaći iz siromaštva u sljedećoj godini (ili u nekom sljedećem razdoblju) te uz koju vjerojatnost će trenutačno ne-siromašna djeca u siromaštvo u sljedećoj godini (ili nekom sljedećem razdoblju) ući.

Struktura je rada sljedeća: u drugom odjeljku ukratko opisujemo metodološki okvir za analizu siromaštva te podatke koje ćemo koristiti u analizi. U trećem odjeljku prikazane su usporedbe prosječnog ekvivalentnog dohotka djece i stanovništva među zemljama te usporedbe rasta prosječnog ekvivalentnog dohotka među zemljama. Četvrti odjeljak pokazuje usporedbe stopa siromaštva djece i stanovništva među zemljama, stope rizika od siromaštva djece u Hrvatskoj te profile siromašne djece u Hrvatskoj. U petom su odjeljku prikazane stope dugotrajnog siromaštva djece i stanovništva koje smo usporedili među zemljama, dinamika kretanja siromaštva djece u Hrvatskoj te ustrajnosti dječjeg siromaštva među zemljama. U posljednjem su odjeljku izložena zaključna razmatranja.

2. 2 Pokazatelji siromaštva i izvor podataka

Analiza pokazatelja siromaštva temeljit će se na konceptu relativnog siromaštva koji podrazumijeva da koristimo informacije o raspoloživom dohotku kućanstva², veličini i sastavu kućanstva (broj i dob članova kućanstva) te raspodjeli raspoloživog dohotka među kućanstvima. S obzirom na to da se kućanstva prema broju članova i sastavu razlikuju, potrebno je utvrditi iznos dohotka koji odražava razlike u blagostanju bez obzira na sastav kućanstava. Taj se iznos zove **ekvivalentni raspoloživi dohodak** koji se u jednakom iznosu pripisuje svim članovima kućanstva. Ekvivalentni raspoloživi dohodak svakog kućanstva računa se tako da se ukupni raspoloživi dohodak podijeli ekvivalentnom

¹ Longitudinalni podaci se često koriste u društvenim znanostima budući da nam oni daju informacije o raznim (npr. demografskim i socio-ekonomskim) karakteristikama istih pojedinaca koji se prate kroz relativno dulje vremensko razdoblje.

² Ukupan raspoloživi dohodak u kućanstvu se odnosi na neto novčani dohodak kućanstva, a obuhvaća dohodak od nesamostalnog rada, dohodak od samostalnog rada, dohodak od mirovine, dohodak od imovine, socijalne transfere te transfere koje kućanstvo ostvaruje od osoba izvan kućanstva.

veličinom kućanstva. Ona se određuje prema modificiranoj OECD ljestvici, prema kojoj se nositelju kućanstva dodjeljuje koeficijent 1, svakoj drugoj odrasloj osobi u kućanstvu s 14 godina i više koeficijent 0.5, a djeci mlađoj od 14 godina dodjeljuje koeficijent 0.3. Treba imati na umu da će korištenje drugačije ekvivalentne ljestvice (od OECD modificirane ljestvice) dati i drugačiju ekvivalentnu veličinu kućanstva i uvelike utjecati na rezultate dobivene nekim pokazateljem siromaštva. Prag rizika siromaštva određen je u skladu s metodologijom *Eurostata*, prema kojoj se osoba smatra siromašna ukoliko joj je dohodak manji od 60% medijalnog ekvivalentnog dohotka svih kućanstava u nekoj državi.

Za potrebe analize dječjeg siromaštva u Hrvatskoj, koristili smo Anketu o dohotku stanovništva (Statistics on Income and Living Conditions, EU-SILC) usklađenu s uredbama EU-a i Eurostatovom (Statistički ured Europske unije) metodologijom. EU-SILC-podaci nam omogućuju istražiti i usporediti raspoložive ekvivalentne dohotke, pokazatelje siromaštva na razini zemalja članica EU-a te nekih zemalja koje nisu članice EU-a - tj. neke od članica EFTA-e (Island, Norveška, Švicarska). Podaci su dostupni na razini privatnih kućanstva i na razini slučajno izabranih pojedinca te omogućuju poopćavanje rezultata na nacionalnoj razini za svaku zemlju. S obzirom na različite ciljeve našeg istraživanja, koristili smo obje verzije EU-SILC-podataka, one vremenskih presjeka (eng. cross-sectional) od 2010. do 2014. godine te longitudinalne podatke iz 2013. godine. Podaci se vremenskih presjeka odnose na vremenski period i sadrže podatke o dohotku, siromaštvu, socijalnoj isključenosti i drugim životnim uvjetima dok longitudinalni podaci prikazuju promjene na razini pojedinca tijekom vremena, periodično promatrane tijekom četiri godine.

Podatke vremenskih presjeka koristit ćemo za usporedbu raspoloživih ekvivalentnih dohodaka, stope rasta prosječnog ekvivalentnog dohotka, za izračun relativne stope siromaštva te analizu sastava siromašne djece u Hrvatskoj. Longitudinalni nam podaci omogućuju pratiti ista kućanstva tijekom određenog vremenskog razdoblja pa tako i istražiti promjenu blagostanja tih kućanstava. Spomenuti su nam podaci važni kako bismo istražili postoji li u Hrvatskoj problem dugoročnog siromaštva djece, možemo odgovoriti na pitanje koliko godina su siromašna djeca provela u siromaštvu te istražiti dinamiku kretanja siromaštva u određenom razdoblju. S obzirom na to da su podaci vremenskih presjeka za Hrvatsku dostupni od 2010. do 2014. godine, a longitudinalni podaci dostupni samo u razdoblju od 2010. do 2013. godine, novije podatke nismo mogli koristiti. Potrebno je napomenuti kako je referentno razdoblje za podatke o dohotku, prethodna kalendarska godina³, dok za ostale varijable, referentno razdoblje varira.

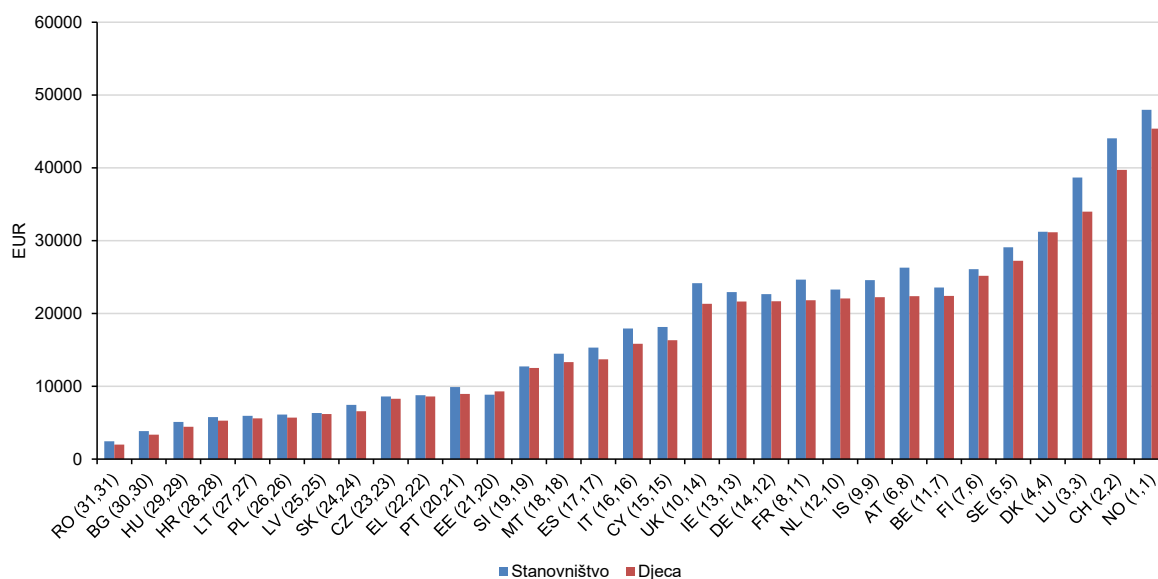
2. 3 Usporedbe prosječnog ekvivalentnog dohotka među zemljama

Prosječni raspoloživi ekvivalentni dohoci djece i stanovništva u 2014. godini prikazani su na Slici 2.1 Djecom smatramo sve osobe mlađe od 18 godina starosti. Na slici su prikazani realni dohoci dobiveni nakon primjene indeksa potrošačkih cijena, gdje je bazna godina 2015. Dohoci su dani na godišnjoj razini i izraženi u eurima (€). Pokraj imena svake zemlje prikazan je njezin rang prema veličini prosječnog raspoloživog dohotka stanovništva (prvi broj u zagradi) te rang prema veličini prosječnog raspoloživog dohotka djece (drugi broj u zagradi). Možemo primijetiti da se zemlje prema visini prosječnih dohodaka poprilično razlikuju. Zemlje u pravilu zadržavaju isti rang i prema prosječnom dohotku stanovništva i prema prosječnom dohotku djece. Hrvatska se nalazi među skupinom zemalja s najnižim prosječnim dohotkom stanovništva i djece u 2014. godini. U navedenoj godini, prosječni

³ Iznimka su Ujedinjeno Kraljevstvo u kojem je referentna godina za dohodak ona tekuća u kojoj se provodila anketa te Irska u kojoj se podaci o dohotku prikupljaju 12 mjeseci prije ankete.

ekvivalentni dohodak stanovništva u Hrvatskoj iznosio je € 5784 dok je prosječni ekvivalentni dohodak djece u Hrvatskoj iznosio € 5288. Niži dohoci stanovništva i djece zabilježeni su samo u Rumunjskoj, Bugarskoj i Mađarskoj. Budući da ćemo u ovoj studiji većinom koristiti pokazatelj relativnog siromaštva na temelju izračuna praga siromaštva, ovakve su nam usporedbe ekvivalentnih dohodaka među zemljama važne kako bismo dobili predodžbu o različitim razinama ekvivalentnih dohodaka ispod kojih se pojedinci smatraju siromašnima.

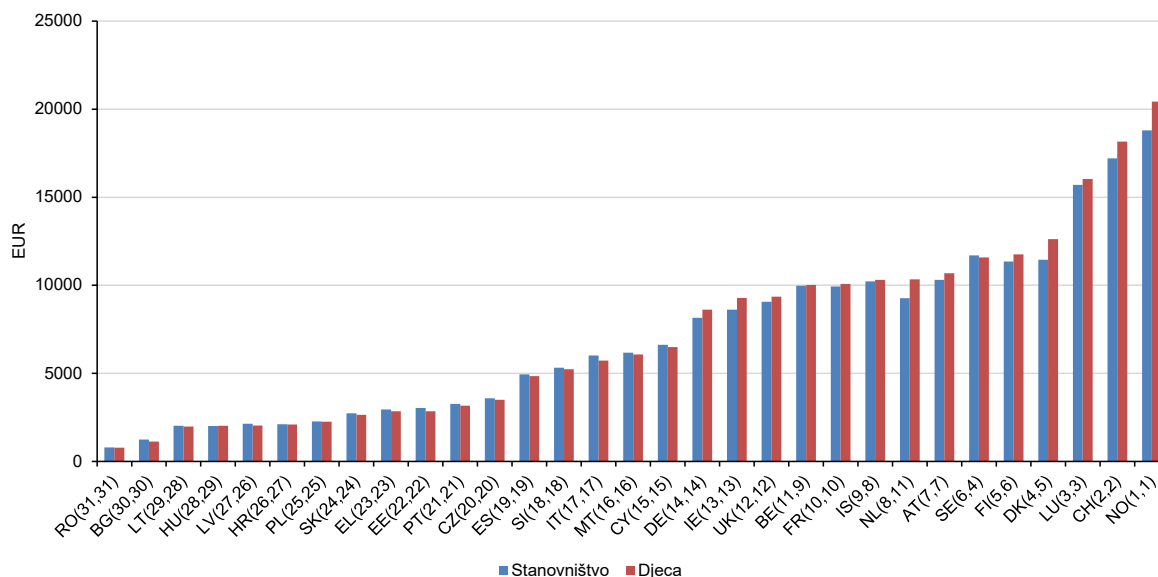
Slika 2.1. Prosječni raspoloživi ekvivalentni dohodak stanovništva i djece, 2014. godina

Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

Slika 2.2 prikazuje prosječni raspoloživi ekvivalentni dohodak među siromašnim stanovništvom i siromašnom djecom u 2014. godini. Ponovo možemo zamijetiti da se zemlje uvelike razlikuju prema visini raspoloživog ekvivalentnog dohotka među siromašnim stanovništvom i siromašnom djecom. Visina ekvivalentnog dohotka siromašne stanovništva i siromašne djece je poprilično ujednačena unutar svake zemlje, vjerojatno stoga što je ekvivalentni dohodak iznos dohotka pripisan svim članovima kućanstva u jednakom iznosu. Prosječni raspoloživi ekvivalentni dohodak u Hrvatskoj u 2014. godini je iznosio € 2108 među siromašnim stanovništvom te € 2095 među siromašnom djecom. Sve su zemlje - osim Rumunjske, Bugarske, Litve, Latvije i Mađarske - imale više dohotke među siromašnim stanovništvom od Hrvatske, dok su sve zemlje osim Rumunjske, Bugarske, Litve i Mađarske imale više dohotke među siromašnom djecom od Hrvatske.

Slika 2.2. Prosječni raspoloživi ekvivalentni dohodak siromašnog stanovništva i siromašne djece, 2014. godina

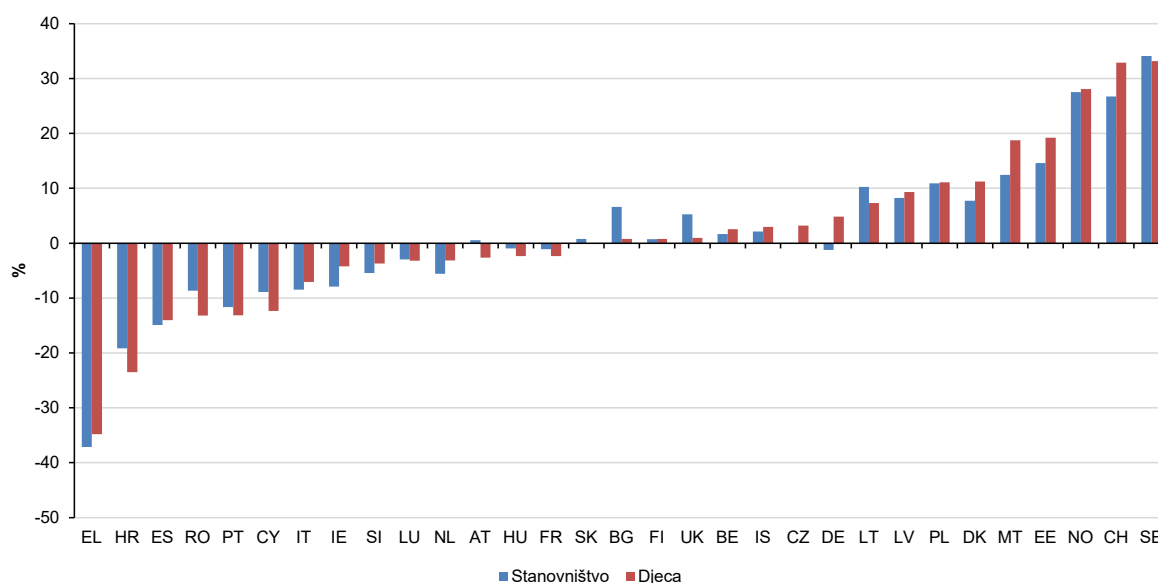

Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

2.4 Usporedbe prosječnih stopa rasta ekvivalentnog dohotka među zemljama

Prilikom analize pokazatelja siromaštva u određenom razdoblju korisno je sagledati je li se raspoloživi ekvivalentni dohodak promijenio kako bismo ustvrdili je li se u određenoj zemlji promijenio i životni standard (blagostanje). Slika 2.3 prikazuje kumulativnu stopu promjene prosječnog raspoloživog ekvivalentnog dohotka u razdoblju od 2010. do 2014. godine. Otprilike polovina je zemalja u uzorku bilježila negativne stope rasta ekvivalentnog dohotka stanovništva i djece. Uz iznimku Austrije i Njemačke, vrijedi da je stopa rasta prosječnog raspoloživog ekvivalentnog dohotka jednakog predznaka i za stanovništvo i za djecu. Najveći pad prosječnog ekvivalentnog dohotka i stanovništva i djece dogodio se u Grčkoj (37,15% za stanovništvo i 34,82% za djecu). Nakon nje je najveći pad prosječnog raspoloživog dohotka stanovništva i djece zabilježen u Hrvatskoj. Prosječni raspoloživi ekvivalentni dohodak stanovništva u Hrvatskoj je pao za 19,17% (u prosjeku je to pad od 4,79% na godišnjoj razini) dok je dohodak djece u Hrvatskoj pao za 23,48% (u prosjeku je to pad od 5,87% na godišnjoj razini). Dohodak djece se prema tome u spomenutom razdoblju u Hrvatskoj smanjio više nego realni dohodak ukupne stanovništva. Najveće stope rasta prosječnog ekvivalentnog dohotka stanovništva i djece ostvarene su u Norveškoj (za stanovništvo 27,50%, za djecu 28,09%), Švicarskoj (za stanovništvo 26,74%, za djecu 32,88%) i Švedskoj (za stanovništvo 34,10%, za djecu 33,15%).

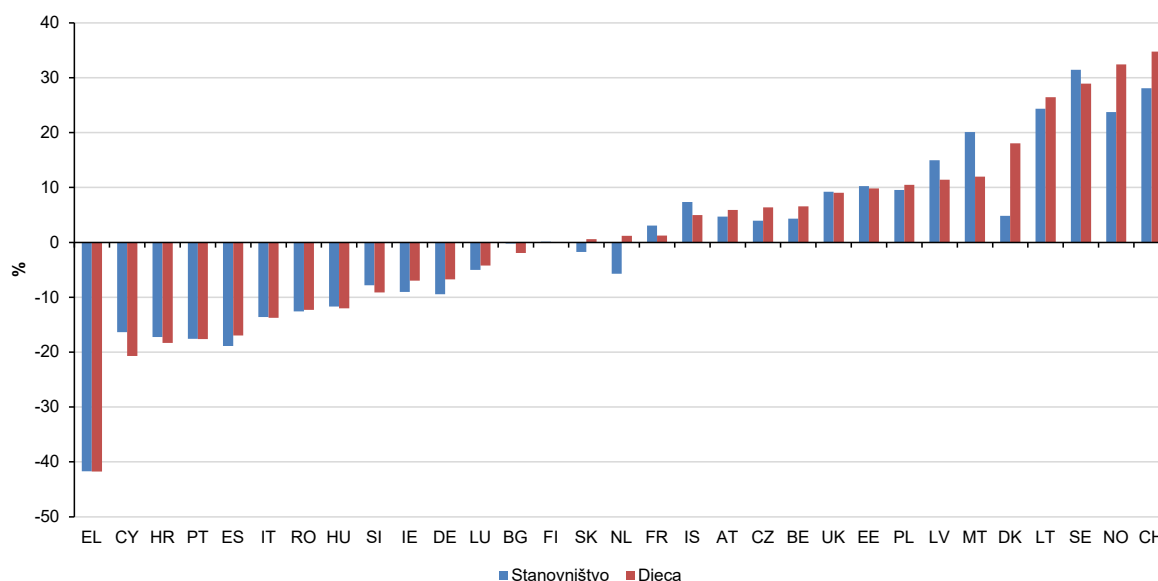
Slika 2.3. Stopa rasta prosječnog dohotka stanovništva i djece, 2010-2014. godina

Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

Osim prosječne stope rasta ekvivalentnog dohotka ukupnog stanovništva i djece, korisno je sagledati i prosječne stope rasta ekvivalentnog dohotka siromašnog stanovništva i siromašne djece (slika 2.4). Možemo primijetiti da one zemlje koje bilježe pad dohotka među siromašnim stanovništvom, bilježe i pad dohotka među siromašnom djece (osim Slovačke, Finske i Nizozemske). Najveći pad prosječnog ekvivalentnog dohotka među siromašnim stanovništvom dogodio se u Grčkoj (pad od 41,71%), Španjolskoj (18,90%), Portugalu (17,57%) i Hrvatskoj (17,25%). Najveći rast prosječnog dohotka među siromašnim stanovništvom ostvaren je u Švedskoj (31,46%), Latviji (24,35%), Švicarskoj (28,10%) i Norveškoj (23,72%). Najveći pad prosječnog ekvivalentnog dohotka među siromašnom djecom ostvaren je u Grčkoj (41,76%), Cipru (20,69%), Hrvatskoj (18,32%) i Portugalu (17,62%). Najveći rast prosječnog ekvivalentnog dohotka među siromašnom djecom ostvaren je u Švicarskoj (rast od 34,78%), Norveškoj (32,43%), Švedskoj (28,91%) i Latviji (26,44%). Prema tome dohodak se siromašnog stanovništva i siromašne djece u Hrvatskoj smanjivao sličnim intenzitetom. Realni je dohodak siromašnog stanovništva i siromašne djece u Hrvatskoj bilježio manji pad od pada realnog dohotka ukupnog stanovništva i djece.

Slika 2.4. Stopa rasta prosječnog dohotka siromašnog stanovništva i siromašne djece, 2010-2014. godina

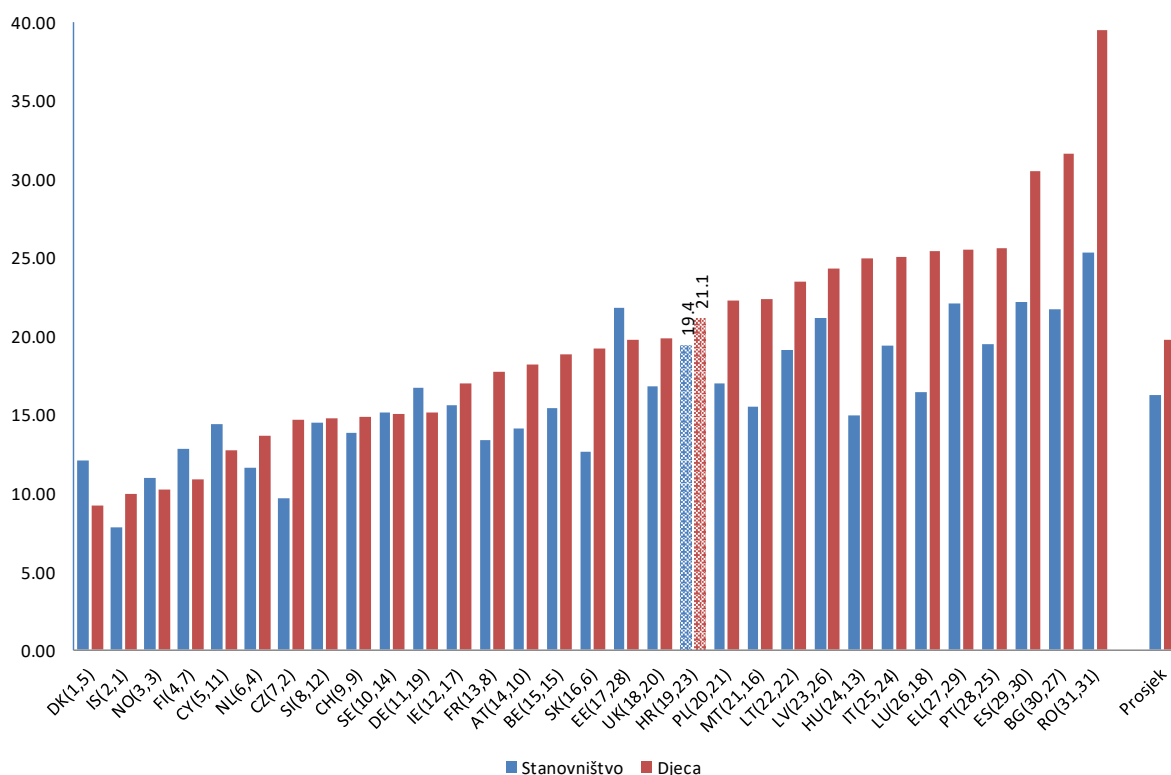
Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

2.5 Usporedbe stopa siromaštva djece i stanovništva među zemljama

Najvažniji čimbenici koji utječu na dječje siromaštvo su status roditelja na tržištu rada - povezan s razinom njihova obrazovanja - zatim struktura kućanstva u kojoj djeca žive, ali i efikasnost države socijalnim politikama omogućiti potrebne usluge i osigurati novčanu pomoć kućanstvima kojima je to potrebno kako bi izbjegli siromaštvo ili iz njega izašli. Stope siromaštva stanovništva i djece u 2014. godini za sve su zemlje prikazane na Slici 2.5. Osobe ispod 60% nacionalnog medijana raspoloživog ekvivalentnog dohotka (prag rizika od siromaštva), smatraju se siromašnima.

Medijan raspoloživog ekvivalentnog dohotka u Hrvatskoj u 2014. godini iznosio je € 5212 dok je medijalni raspoloživi ekvivalentni dohodak izračunat na temelju udruživanja svih zemalja u uzorku (udruživanje svih dohodaka svih pojedinaca u uzorku) u 2014. godini iznosio € 15 675. Možemo primijetiti da su stope siromaštva djece veće od nacionalnih stopa siromaštva za većinu zemalja, uključujući i Hrvatsku. Prosječna stopa siromaštva stanovništva izračunata na temelju svih zemalja u uzorku iznosi 16,2% dok prosječna stopa siromaštva djece izračunata na temelju svih zemalja u uzorku iznosi 19,8%. Stopa siromaštva djece u Hrvatskoj iznosi 21,1% dok stopa siromaštva stanovništva je nešto niža i iznosi 19,4%. Prema tome, Hrvatska se prema stopama siromaštva stanovništva i djece nalazi iznad prosječne stope siromaštva stanovništva i djece, izračunate na temelju svih zemalja u uzorku.

Slika 2.5. Stope siromaštva stanovništva i djece, 2014. godina

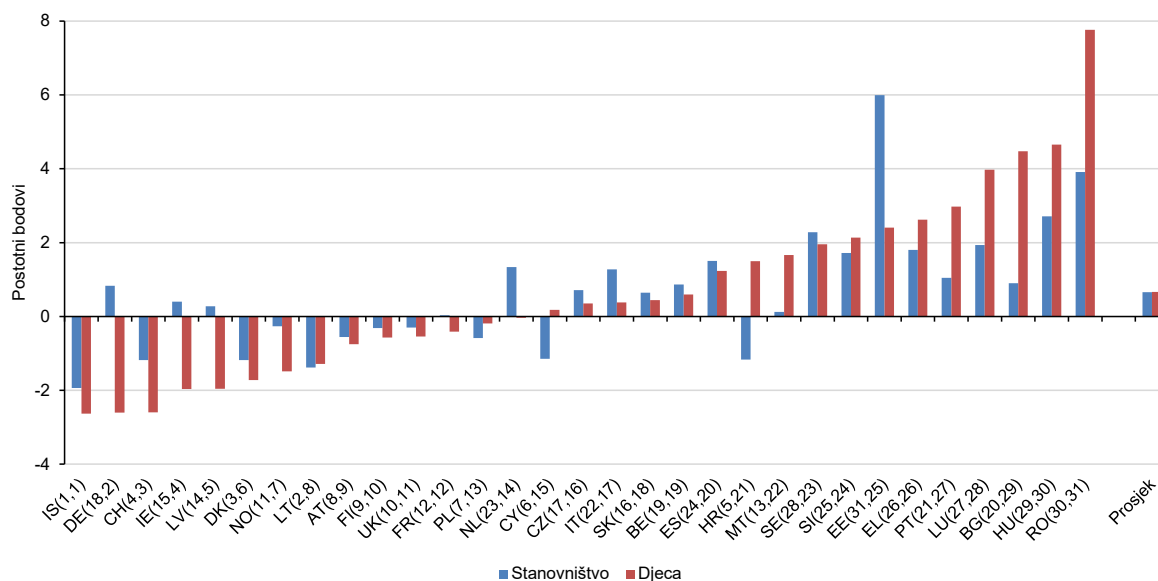
Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

Zemlje s najnižom stopom siromaštva stanovništva su Island (7,9%), Češka (9,7%) i Norveška (10,9%) dok su zemlje s najvišim Grčka (22,1%), Španjolska (22,2%) i Rumunjska (25,4%). Stope siromaštva djece najniže su u Danskoj (9,2%), Islandu (10,0%) i Norveškoj (10,2%), a najvišim Španjolska (30,5%), Bugarska (31,7%) i Rumunjska (39,5%). U Rumunjskoj više od petine stanovništva ima raspoloživi ekvivalentni dohodak ispod praga rizika od siromaštva, dok dvije petine djece imaju raspoloživi dohodak ispod praga rizika od siromaštva. S druge strane, u Norveškoj se samo desetina stanovništva i djece nalaze ispod praga rizika od siromaštva. Također možemo primijetiti da su razlike u stopama siromaštva između zemalja veće za stope siromaštva djece nego nacionalne stope. Najveća apsolutna razlika u stopi siromaštva stanovništva je između Rumunjske i Islanda - iznosi 17,5% - dok je najveća apsolutna razlika u stopi siromaštva djece između Rumunjske i Danske te iznosi 30,3%.

Apsolutne razlike u stopama siromaštva stanovništva i djece između 2010. i 2014. godine, prikazane su na Slici 2.6. Možemo primijetiti da su se apsolutne razlike u stopama siromaštva stanovništva i djece u spomenutom razdoblju uvelike razlikuju među zemljama, kao što se razlikuju i apsolutne promjene stopa siromaštva stanovništva i stopa siromaštva djece unutar određenih zemalja. Vidimo da su se u 2014. godini stope siromaštva stanovništva u odnosu na 2010. godinu smanjile u ukupno 11 zemalja, dok su se stope siromaštva djece u istom razdoblju smanjile u ukupno 14 zemalja. Zemlje s najvećim padom stopa siromaštva stanovništva su Island (-1,94 pp), Latvija (-1,38 pp) i Danska (-1,19 pp) dok su zemlje sa najvećim rastom stopa siromaštva stanovništva Grčka (5,99 pp), Rumunjska (3,91 pp) i Mađarska (2,71 pp). U Hrvatskoj se stopa siromaštva stanovništva između 2010. i 2014. godine smanjila za 1,17 postotnih poena. Najveći pad u stopama siromaštva djece ostvarile su Island (-2,63 pp), Njemačka (-2,60 pp) i Švicarska (-2,59 pp) dok su najveći rast u stopama siromaštva djece ostvarili Bugarska (4,47 pp), Mađarska (4,65 pp) i Rumunjska (7,76 pp). Stopa se siromaštva djece u

Hrvatskoj povećala između 2010. i 2014. za 1,50 postotnih poena, više u odnosu na prosjek sviju promatranih zemalja - 0,66 postotnih poena.

Slika 2.6. Apsolutne razlike u stopama siromaštva stanovništva i djece od 2010-2014. godine

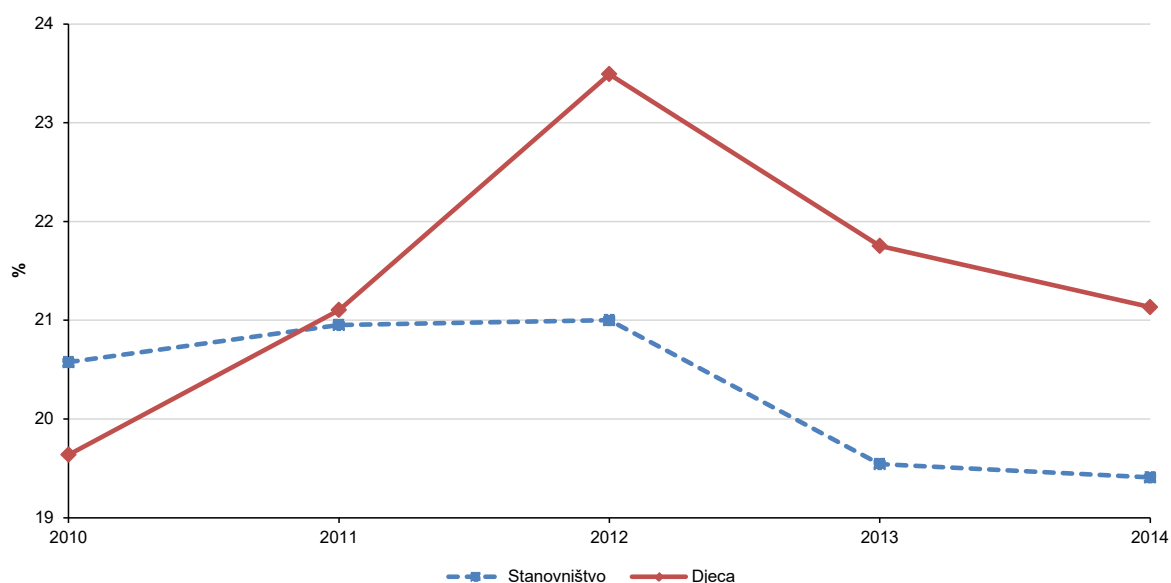
Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

2.6 Stope siromaštva djece i stanovništva u Hrvatskoj u razdoblju 2010.-2014.

Stope relativnog siromaštva djece i stanovništva u Hrvatskoj od 2010. do 2014. godine su prikazane na Slici 2.7. Vidimo da je u 2010. godini stopa siromaštva djece bila manja (za otprilike 1 pp) od stope siromaštva stanovništva. U 2011. godini razlike između stope siromaštva djece (21,0%) i stope siromaštva stanovništva (21,1%) gotovo da nema, a nakon 2011. godine su stope siromaštva djece kontinuirano veće od stopa siromaštva stanovništva. 2014. godine je stopa siromaštva djece bila za 1,5 postotnih poena veća od stope siromaštva stanovništva. Nakon 2012. godine stope su se siromaštva djece počele smanjivati sve do kraja promatranog razdoblja, što govori da su djeca nakon 2012. godine prema relativnom poimanju siromaštva, doživjela porast blagostanja koji je bio relativno veći porast blagostanja od ostalih društvenih skupina. Također primjećujemo da su se i stope siromaštva stanovništva nakon 2011. godine do kraja promatranog razdoblja smanjivale.

Međutim radi cjelovita razumijevanja kretanja siromaštva potrebno je uz relativnu granicu siromaštva sagledati i fiksiranu granicu siromaštva (relativna granica siromaštva korigirana je za promjenu cijena u određenom razdoblju) koja prati promjene u realnom životnom standardu u određenom razdoblju. Nedostatak relativne granice siromaštva jest da će na rezultat dobiven takvom granicom siromaštva utjecati promjene u distribuciji dohotka u određenoj zemlji. Prema tome, nužno je sagledati i što se događalo s medijalnim ili prosječnim dohotkom u razdoblju koje analiziramo.

Slika 2.7. Stope siromaštva stanovništva i djece, 2010-2014. godina

Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

Iz Tablice 2.1 vidimo da se medijalni raspoloživi ekvivalentni dohodak djece i stanovništva smanjivao do 2013. godine te se nakon toga povećao u 2014. godini. Pad medijalnog raspoloživog dohotka djece je bio značajniji nego pad medijalnog dohotka stanovništva. Usprkos padu medijalnog raspoloživog ekvivalentnog dohotka djece i stanovništva koji je trajao do 2013. godine, stope relativnog siromaštva djece i stanovništva su se povećavale do 2012. godine. Povećavanje stopa relativnog siromaštva djece u razdoblju od 2010. do 2012. godine ukazuje na činjenicu da se dječje blagostanje smanjilo više od društvenog blagostanja ostalih skupina u društvu. Smanjenje relativne stope siromaštva djece u razdoblju od 2012. do 2014. godine ukazuje na činjenicu da se blagostanje djece u spomenutom razdoblju povećavalo više od blagostanja ostalih skupina u društvu. S druge strane, ako koristimo fiksiranu granicu siromaštva (fiksiranu u 2010. godini), možemo primijetiti da se siromaštvo djece kontinuirano povećalo sa 19,6% u 2010. godini na 33,9% u 2014. godini (Tablica 2.2). Prema tome, na temelju stopa siromaštva koje smo dobili putem fiksirane granice siromaštva, možemo zaključiti da se materijalno blagostanje djece u spomenutom razdoblju od 2010. do 2014. godine smanjilo. Budući da se stopa siromaštva povećala sa 20,6% u 2010. na 29,0% u 2014. godini, fiksirana stopa siromaštva stanovništva također ukazuje na smanjenje materijalnog blagostanje stanovništva.

Tablica 2.1. Prosječni i medijalni ekvivalentni dohodak u Hrvatskoj (€, godišnje)

	2010	2011	2012	2013	2014
Stanovništvo					
Prosječni ekvivalentni dohodak	7155,77	6572,47	6125,65	5814,91	5783,89
Medijalni ekvivalentni dohodak	6277,38	5898,20	5500,27	5075,75	5211,69
Djeca					
Prosječni ekvivalentni dohodak	6910,03	6243,80	5679,42	5391,72	5287,66
Medijalni ekvivalentni dohodak	6177,73	5640,35	5110,67	4270,96	4798,00

Tablica 2.2. Stope siromaštva uz relativnu i fiksiranu granicu siromaštva u Hrvatskoj

	2010	2011	2012	2013	2014
Stanovništvo					
Relativna granica siromaštva	20,6	20,95	21,00	19,54	19,4
Fiksirana granica siromaštva (2010.)	20,6	23,10	26,49	28,41	29,0
Djeca					
Relativna granica siromaštva	19,6	21,1	23,5	21,8	21,1
Fiksirana granica siromaštva (2010.)	19,6	23,9	29,7	31,6	33,9

Kako bismo dobili detaljniji pregled o kretanju dječjeg siromaštva, sagledat ćemo stope siromaštva djece prema spolu, dobi i prema određenim socio-ekonomskim karakteristikama kućanstava u kojima ta djeca žive (tablica 3). Sagledat ćemo promjene u stopama relativnog siromaštva djece u 2010. i 2014. godini. Dok su stope siromaštva muške i ženske djece bile veoma slične u 2010. godini, vidimo da je u 2014. godini stopa siromaštva ženske djece porasla za 2,7 postotna boda te ona iznosi 22,5%. Stopa siromaštva muške djece u 2014. godini iznosi 19,9% što je porast od 0,4 postotnih poena u odnosu na 2010. godinu. Stope siromaštva djece prema dobnim skupinama pokazuju da starija djeca imaju veću stopu siromaštva, što vrijedi za obje razmatrane godine. U 2014. godini je stopa siromaštva djece od 0-6 godina starosti iznosila 17,8% dok je stopa siromaštva djece od 15-17 godina starosti iznosila 27,3%.

Stope rizika od siromaštva djece nisu jednako raspoređene među kućanstvima s različitim brojem uzdržavane djece u kućanstvu, odnosno kako raste broj djece u kućanstvu tako se i stopa njihova siromaštva povećava.

Tablica 2.3. Stope rizika od siromaštva djece u Hrvatskoj

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Djeca (0-17)	19,6	21,1	23,5	21,8	21,1
Spol					
Muški	19,5	20,3	22,2	20,5	19,9
Ženski	19,8	21,9	24,8	23,1	22,5
Dobne skupine					
0 - 6	16,3	20,5	21,0	20,0	17,8
7 - 14	21,0	21,4	25,4	22,6	21,1
15 - 17	22,3	21,5	23,5	23,1	27,3
Broj djece u kućanstvu					
1	16,3	15,2	17,0	15,8	17,4
2	18,6	19,4	20,2	19,8	14,4
3	22,1	26,4	30,5	24,7	26,6
4+	28,7	34,9	39,5	41,1	51,7
Tip obitelji					
Jednoroditeljske	25,3	31,1	31,3	26,6	23,1
Dvoroditeljske	19,0	20,2	22,7	21,3	20,9
Broj zaposlenih i tip zaposlenosti					
Najmanje dvije osobe u punom vremenu	3,6	5,1	3,5	4,7	4,3
Jedna osoba u punom vremenu	23,4	23,4	28,5	27,2	23,8

Nema zaposlenih	57,2	73,0	75,9	64,9	68,1
Stupanj urbanizacije					
Gusto naseljeno	11,2	12,7	14,5	14,9	13,2
Srednje naseljeno	9,5	16,0	17,9	19,3	18,0
Rijetko naseljeno	29,3	28,1	30,0	26,7	26,6
Najveći stupanj obrazovanja u kućanstvu					
Nisko	68,8	67,9	72,8	59,1	54,6
Srednje	19,3	21,5	23,0	22,1	22,6
Visoko	6,7	6,7	6,4	8,6	6,8

Riziku su siromaštva najviše izložena bila djeca iz kućanstava s četvero djece ili više (28,7% u 2010. godini i 51,7% u 2014. godini). Stope su rizika od siromaštva djece najniže u kućanstvima u kojoj djeca nemaju maloljetne braće ili sestara, a iznosile su 16,3% 2010. godine i 17,4% 2014. Djeca koja žive u jednoroditeljskim obiteljima imaju veću opasnost rizika od siromaštva u odnosu na djecu koja žive u dvoroditeljskim obiteljima. Razlike u stopama siromaštva djece naročito dolaze do izražaja kada kućanstva razmatramo prema broju zaposlenih članova u kućanstvu. Budući da je dohodak koji osobe ostvaruju od rada jedan od najvažnijih izvora dohotka za većinu kućanstava, stopa će siromaštva djece biti pod utjecajem radnog statusa i tipa posla članova kućanstava. Riziku siromaštva najmanje su bila izložena djeca koja žive u kućanstvima u kojima barem 2 osobe rade u punom radnom vremenu (3,6% u 2010. godini i 4,3% u 2014. godini). Otprilike svako četvrto dijete je bilo u siromaštvu ukoliko je potjecalo iz kućanstva u kojemu je jedna osoba zaposlena u punom radnom vremenu. Iznimno visoke stope siromaštva djece zabilježene su u slučaju kada u kućanstvu zaposlenih osoba nema (52,7% u 2010. godini i 68,1% 2014. godine). Prema stupnju urbanizacije veće opasnosti od siromaštva imaju djeca u rijetko naseljenim područjima u odnosu na ona gusto naseljena (gradove).

Značajan utjecaj na stope rizika od siromaštva djece ima stupanj obrazovanja njihovih roditelja koji utječe i na ishode na tržištu rada odnosno na vrstu posla roditelja. Možemo primijetiti da se stope siromaštva djece značajno smanjuju kako se stupanj obrazovanja roditelja u kućanstvu povećava. Stopa siromaštva djece u kućanstvima gdje je najveći stupanj obrazovanja koju su roditelji ostvarili „nisko obrazovanje“⁴ iznosi 54,6% u 2014. godine. Prema tome, svako je drugo dijete u takvom kućanstvu tijekom 2014. godine bilo siromašno. Otprilike svako četvrto dijete nalazi se ispod praga siromaštva u kućanstvima u kojima je najveći stupanj obrazovanja roditelja „srednje obrazovanje“. Najnižu stopu siromaštva imaju djeca u kućanstvima u kojima je najveći stupanj obrazovanja roditelja visoko obrazovanje - za 2014. godinu je ta stopa iznosila 6,8%.

2.7 Struktura dječjeg siromaštva u Hrvatskoj u razdoblju od 2010-2014. godine

S obzirom na to da se stope siromaštva djece mogu razlikovati prema različitim socio-ekonomskim karakteristikama djece i kućanstava u kojoj ta djeca žive, sagledat ćemo profile, odnosno sastave siromašne djece prema spomenutim karakteristikama. Rezultati su prikazani u Tablici 2.4. Među siromašnom djecom ima nešto više dječaka nego djevojčica (u 2014. godini 52,4% siromašne djece bila su muška djeca, a 47,6% su bila ženska djeca). Prema dobnim je skupinama otprilike svako drugo

⁴ Osobe s „niskom“ razinom obrazovanja su osobe koje nemaju osnovno obrazovanje ili imaju niže ili više osnovno obrazovanje, osobe sa „srednjom“ razinom obrazovanja su osobe koje su završile srednju školu dok su osobe sa „visokom“ razinom obrazovanja osobe koje imaju više, visoko, poslijediplomsko obrazovanje (magisterij ili doktorat).

siromašno dijete u dobnoj skupini od 7 do 14 godina, a svako četvrto siromašno dijete u dobnoj skupini od 0. do 6. godine ili u dobnoj skupini od 15. do 17. godine.

Tablica 2.4. Sastavi siromašne djece u Hrvatskoj u razdoblju 2010-2014.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Djeca (0-17)	15,6	15,8	16,2	15,3	15,4
Spol					
Muški	54,0	54,6	52,9	53,3	52,4
Ženski	46,0	45,4	47,1	46,7	47,6
Dobne skupine					
0 - 6	25,1	27,1	26,6	27,5	27,2
7 - 14	50,4	49,2	48,6	46,5	43,1
15 - 17	24,5	23,7	24,7	26,0	29,6
Broj djece u kućanstvu					
1	23,2	23,3	23,4	24,7	25,2
2	42,0	37,7	37,1	39,1	33,6
3	18,8	25,6	26,8	23,2	27,9
4+	16,1	13,4	12,7	12,9	13,3
Tip obitelji					
Jednoroditeljske	11,5	12,0	12,0	14,3	12,9
Dvoroditeljske	88,5	88,0	88,0	85,7	87,1
Stupanj urbanizacije					
Gusto naseljeno	15,0	17,2	13,1	11,6	11,5
Srednje naseljeno	10,1	16,6	14,8	23,9	24,3
Rijetko naseljeno	74,9	66,1	72,2	64,5	64,2
Najveći stupanj obrazovanja u kućanstvu					
Nisko	23,9	19,2	22,0	19,9	18,7
Srednje	67,3	73,2	71,5	71,0	73,3
Visoko	8,8	7,7	6,4	9,1	8,0

Kao što smo u prijašnjem odjeljku već spomenuli, kućanstva s većim brojem djece bila su izloženija većoj opasnosti od siromaštva u odnosu na kućanstva s manjim brojem djece. Stopa relativnog siromaštva djece u kućanstvima s troje djece bila je 2014. godine 53% veća od stope siromaštva djece u kućanstvima s jedim djetetom (odnosno u kućanstvima u kojima nema maloljetne braće ili sestara). 2014. godine je svako četvrto siromašno dijete živjelo u kućanstvu u kojem nema maloljetne braće ili sestara, svako treće dijete u kućanstvu s dvoje djece, 28% siromašne djece dolazi iz kućanstva u kojemu živi troje djece dok 13% siromašne djece dolazi iz kućanstva u kojem živi četvero djece ili više njih. Prema tipu obitelji, vidjeli smo da jednoroditeljske obitelji imaju nešto veću stopu rizika od siromaštva u odnosu na dvoroditeljske obitelji. Od ukupnog broja siromašne djece 2014. godine, 13% djece živi u jednoroditeljskim obiteljima, a 87% djece živi u dvoroditeljskim obiteljima.

Također smo vidjeli da je stopa relativnog siromaštva djece znatno veća u rijetko naseljenim područjima u odnosu na gusto naseljena područja. Tako je 2014. godine, primjerice, stopa relativnog siromaštva djece bila dvostruko veća u rijetko naseljenim područjima u odnosu na ona gusto naseljena. Od ukupnog broja siromašne djece u 2014. godini, 64% je živjelo u rijetko naseljenim

područjima, 24% u srednje naseljenim područjima dok je 12% živjelo u gusto naseljenim područjima. Uz radni status roditelja i ostalih odraslih članova u kućanstvu, jedan od važnih uzročnika siromaštva djece je i stupanj obrazovanosti roditelja. Tako smo vidjeli da najveći rizik od dječjeg siromaštva imaju djeca koja žive u kućanstvima u kojima roditelji imaju najniži stupanj obrazovanja dok se najmanji rizik od dječjeg siromaštva odnosi na djecu koja žive u kućanstvima u kojima roditelji imaju najveću razinu obrazovanja. Djeca iz kućanstava u kojima je najveći stupanj obrazovanja roditelja „niska“ razina obrazovanja čine 19% siromašne djece, djeca iz kućanstava u kojima je najveći stupanj obrazovanja roditelja „srednja“ razina obrazovanja čine 73% siromašne djece, a djeca iz kućanstava u kojima je najveći stupanj obrazovanja roditelja „visoka“ razina obrazovanja čine 8% siromašne djece.

2.8 Usporedbe stopa dugotrajnog siromaštva djece i stanovništva među zemljama

Poznavanje je karakteristika osoba koje se nalaze u dugotrajnom siromaštvu te poznavanje mehanizama koji utječu na ulazak ljudi u siromaštvo i njihov izlazak iz njega važno kreatorima politika kako bi javnim i socijalnim politikama utjecali na smanjenje siromaštva. Osobe koje se nalaze u dugotrajnom siromaštvu, ali i osobe koje izlaze i ulaze u siromaštvo, zaslužuju posebnu pozornost prilikom kreiranja politika za suzbijanje siromaštva. Usredotočenost na pokazatelj koji samo uzima u obzir pojedince siromašne u određenom razdoblju ne mora pokazivati cjelovitu sliku o rasprostranjenosti siromaštva u određenoj društvenoj skupini. Prema tome, zanima nas jesu li ljudi ispod granice siromaštva privremeno ili dugoročno siromašni.

Negativni učinci na dobrobit i blagostanje pojedinaca koji nastaju uslijed dugoročnog siromaštva smatraju se opasnijim od negativnih učinaka uslijed kratkotrajnog siromaštva. Dugotrajna izloženost siromaštvu može imati negativne učinke na stigmatizaciju ljudi, raskid odnosa unutar obitelji ili među partnerima te negativne učinke na djecu u razdoblju odrastanja. Budući da roditelji neće investirati nužnu količinu ljudskog kapitala koji je djeci potreban, ona djeca koja žive u dugotrajno siromašnim kućanstvima mogu imati ograničen osobni razvoj.

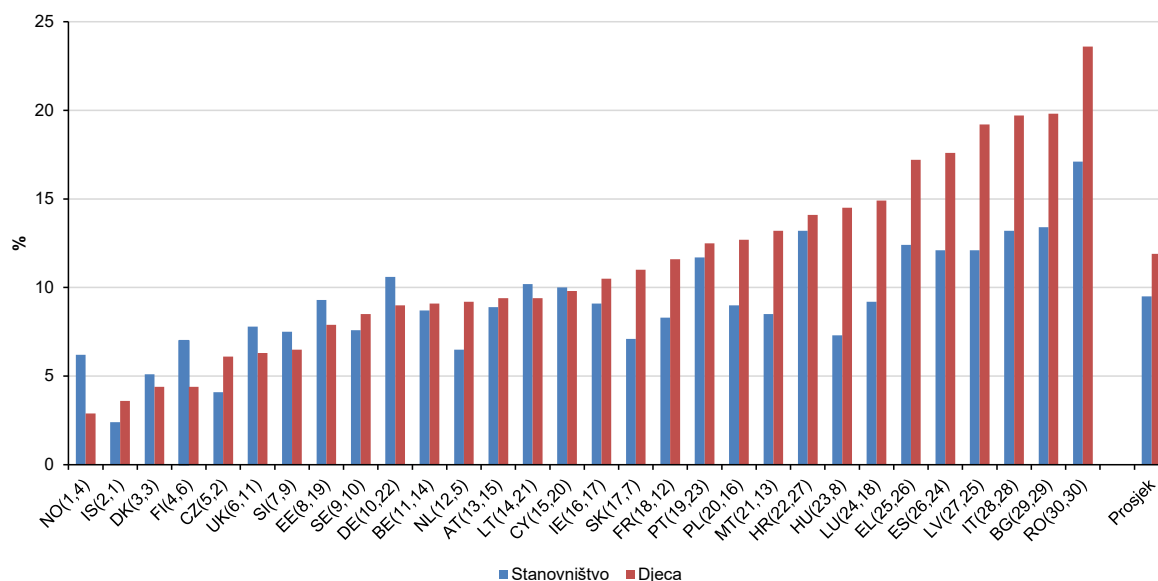
Kako bismo izračunali stopu dugotrajnog siromaštva, potrebno je tu stopu prvo definirati - odnosno odrediti kada se ljude smatra dugotrajno siromašnima. Jedan od (jednostavnijih) načina za određivanje dugoročnog siromaštva sastoji se u tome da izbrojimo broj razdoblja u nekom određenom vremenu u kojem je dohodak pojedinca bio ispod relativne granice siromaštva. U ovom ćemo radu koristiti definiciju dugotrajnog siromaštva *Eurostata* prema kojoj stopa dugotrajnog siromaštva određuje postotak ljudi koji su trenutačno siromašni i bili su siromašni u posljednje dvije od tri razmatrane godine. Takva definicija siromaštva omogućuje nam identificirati osobe s niskim dohotkom dulje vrijeme nasuprot osobama u riziku trenutačnog prelaska u siromaštvo. Dosadašnji podaci upućuju na to da su stope dugotrajnog siromaštva niže od stopa trenutačnog siromaštva. Podaci također upućuju na to da neke zemlje s visokom stopom trenutačnog siromaštva imaju i visoku stopu dugotrajnog siromaštva.

Različiti mehanizmi mogu objasniti zašto određeni ljudi imaju veću sklonost naći se u dugotrajnom siromaštvu. Jedno je objašnjenje to da osobe u dugotrajnom siromaštvu imaju karakteristike koje ih dovode do siromaštva. Neke od takvih karakteristika se mogu opaziti (niska razina obrazovanja, smanjena mogućnost zaposlenja, problemi sa zdravljem), a ostale ostati neopažene (nedostatak vještina, nedostatak motivacije). Drugi se mehanizam odnosi na zamku siromaštva koja nam govori da trenutačno siromašne osobe imaju veću vjerojatnost postati siromašne u sljedećem razdoblju. Empirijska ocjena je li dugotrajno siromaštvo posljedica neopaženih karakteristika pojedinaca ili posljedica zamke siromaštva nije trivijalan zadatak i potrebno ga je dalje istraživati.

Važno je, također, sagledati osobne karakteristike i karakteristike kućanstava koje izrazito povećavaju rizik od dugotrajnog siromaštva. Dosadašnji nalazi upućuju da jednoroditeljska kućanstva, kućanstva bez zaposlenih i osobe u mirovini imaju značajni rizik dugotrajnog siromaštva. Nalazi značajni za kreiranje politika za suzbijanje siromaštva kazuju da se karakteristike trenutačno siromašnih mogu veoma razlikovati od karakteristika ljudi u dugoročnom siromaštvu. Recimo određene društvene grupe koje imaju značajan rizik od ulaska u siromaštvo u određenom razdoblju (zbog nezaposlenosti, samohrani roditelji) nemaju značajan rizik za ulazak u dugotrajno siromaštvo. S druge strane neke druge društvene skupine (recimo umirovljenici) znatno su ugroženiji postati dugoročno (zbog nepromijenjenog dohotka) siromašnima, a iste te grupe su u ispodprosječnom riziku ulaska u siromaštvo u određenom razdoblju (trenutačno siromaštvo).

Sada možemo sagledati stope dugotrajnog siromaštva stanovništva i djece⁵ za 2013. godinu, prikazane na Slici 2.8. Možemo zamijetiti da su stope dugotrajnog siromaštva djece veće od stopa dugotrajnog siromaštva stanovništva za većinu zemalja i to za 2,4 postotna poena. 2013. je godine u Hrvatskoj stopa dugotrajnog siromaštva stanovništva iznosila 13,2%, a stopa dugotrajnog siromaštva djece 14,1%. Stope dugotrajnog siromaštva stanovništva i djece u Hrvatskoj su znatno veće od prosječne stope dugotrajnog siromaštva na razini svih zemalja u uzorku koje na razini stanovništva iznose 9,5% dok za djecu iznose 11,9%.

Slika 2.8. Stope dugotrajnog siromaštva stanovništva i djece (prema podacima Eurostata), 2013. godina

Napomena: Slika se temelji se na Eurostatovom izračunu.

Od razmatranih zemalja, veću stopu dugotrajnog siromaštva djece od Hrvatske imaju Mađarska (14,5%), Luksemburg (14,9%), Grčka (17,2%), Španjolska (17,6%), Latvija (19,2%), Italija (19,7%), Bugarska (19,8%) i Rumunjska (23,6%) dok Hrvatska ima najvišu stopu dugotrajnog siromaštva stanovništva nakon Italije, Bugarske i Rumunjske. Zemlje s najnižim stopama siromaštva djece, a ujedno i stanovništva, su Danska (djeca 4,4%, stanovništvo 5,1%), Island (djeca 3,6%, stanovništvo 2,4%) i Norveška (djeca 2,9%, stanovništvo 6,2%).

⁵ Prikazani podaci temelje se na izračunu koje je napravio Eurostat i može im se pristupiti na sljedećoj poveznici <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

2.9 Ulazak i izlazak iz siromaštva u Hrvatskoj

Longitudinalni nam podaci omogućuju analizirati dinamiku kretanja siromaštva u određenom razdoblju. Važno je napomenuti da se prilikom analize promatraju isti pojedinci prisutni u cjelokupnom promatranom razdoblju od 2010. do 2013. godine. Razlikovat ćemo pojedince izvan siromaštva u promatranom razdoblju, pojedince koji su ostali u siromaštvu tijekom promatranog razdoblja, pojedince koji su ušli u siromaštvo u završnoj godini razmatranja te pojedince koji su izašli iz siromaštva u završnoj godini razmatranja. Dinamiku kretanja siromaštva analizirat ćemo zasebno za ukupno stanovništvo te za djecu. Pritom ćemo analizirati jednogodišnje prijelaze od 2010. do 2011. godine i trogodišnje prijelaze od 2010. do 2013. godine.

Rezultati analize prikazani su u Tablici 2.5. Prvo ćemo razmotriti jednogodišnje prijelaze od 2010. do 2011. godine. Otprilike 30% stanovništva je bilo siromašno u 2010. i/ili u 2011. godini. Otprilike 12% stanovništva je bilo siromašno u jednoj od analiziranih godina, ali ne njima objema (6% stanovništva je ušlo u siromaštvo u 2011. godini dok je 6% stanovništva ušlo u siromaštvo 2010. godine).

Tablica 2.5. Ulazak i izlazak iz siromaštva za stanovništvo i djecu u razdobljima 2010.-2011. i 2010.-2013. (rezultati izraženi u %)

	2010-2011	2010-2013
Stanovništvo		
Ulazak u siromaštvo	6,06	7,94
Izlazak iz siromaštva	6,53	8,89
Ostali u siromaštvu	18,28	15,92
Ostali izvan siromaštva	69,13	67,25
Djeca		
Ulazak u siromaštvo	5,58	8,80
Izlazak iz siromaštva	6,87	7,51
Ostali u siromaštvu	19,74	19,10
Ostali izvan siromaštva	67,81	64,59

S druge strane, 18% stanovništva je bilo siromašno u objema razmatranim godinama. Vidimo da je otprilike 32% stanovništva djece bilo siromašno u 2010. i/ili u 2011. godini. 12% djece je bilo siromašno barem u jednoj godini (5% djece je postalo siromašno u 2011. godini dok je 7% djece ušlo u siromaštvo u 2011. godini) dok je skoro svako peto dijete bilo siromašno u objema godinama.

Sada prelazimo na rezultate trogodišnjeg prijelaza od 2010. do 2013. godine. Vidimo da je otprilike 1/3 stanovništva bila siromašna u 2010. i/ili 2013. godini. Otprilike 17% stanovništva su bili siromašni u jednoj od analiziranih godina ali ne u obje godine (8% stanovništva je ušlo u siromaštvo u 2013. godini dok je 9% stanovništva bilo u siromaštvu u 2010. godini ali nije bilo siromašno u 2013. godini). Više od 15% stanovništva bilo je siromašno u obje razmatrane godine. Otprilike 16% stanovništva djece bilo je siromašno u jednoj od razmatranih godina (9% stanovništva djece ušlo u siromaštvo u 2013. godini te 7% stanovništva djece bilo u siromaštvu u 2010. godini ali ne i u 2013. godini). Skoro svako peto dijete bilo je siromašno u obje godine (u 2010. i 2013. godini).

Osim rezultata koji pokazuju dinamiku kretanja siromaštva, možemo sagledati vjerojatnost djece i ukupnog stanovništva ući u siromaštvo, izaći iz siromaštva, ostati u njemu ili izvan njega u nekom promatranom periodu. Kao i kod dinamike kretanja siromaštva, analizirat ćemo iste pojedince koji su

prisutni u svim godinama od 2010. do 2013. godine te razmatrati vjerojatnosti za jednogodišnje prijelaze od 2010. do 2011. godine i trogodišnje prijelaze od 2010. do 2013. godine.

Rezultati su prikazani u Tablici 2.6. Vjerojatnost da pojedinac ispod granice siromaštva u 2010. godini ostane ispod granice siromaštva u 2011. godini iznosi 74%, dok je vjerojatnost da pojedinac ostane izvan siromaštva u promatranom razdoblju 92%. Siromašni su pojedinci 2010. godine imali 26% šanse prestati biti siromašnima 2011. godine, dok su pojedinci iznad granice siromaštva 2010. godine imali 8% šanse postati siromašnima 2011. godine. Što se djece tiče, 74% je vjerojatno da dijete siromašno u 2010. godini ostane siromašno i tijekom 2011. godine. Isto tako, s vjerojatnošću od 92% će djeca ostati izvan siromaštva u promatranom razdoblju. Vjerojatnost da dijete postane siromašno 2011. godine iznosi 8% dok vjerojatnost da dijete iz siromaštva 2011. izađe iznosi 25%.

Tablica 2.6. Vjerojatnosti kretanja siromaštva stanovništva i djece u razdobljima 2010-2011. i 2010-2013. (rezultati izraženi u %)

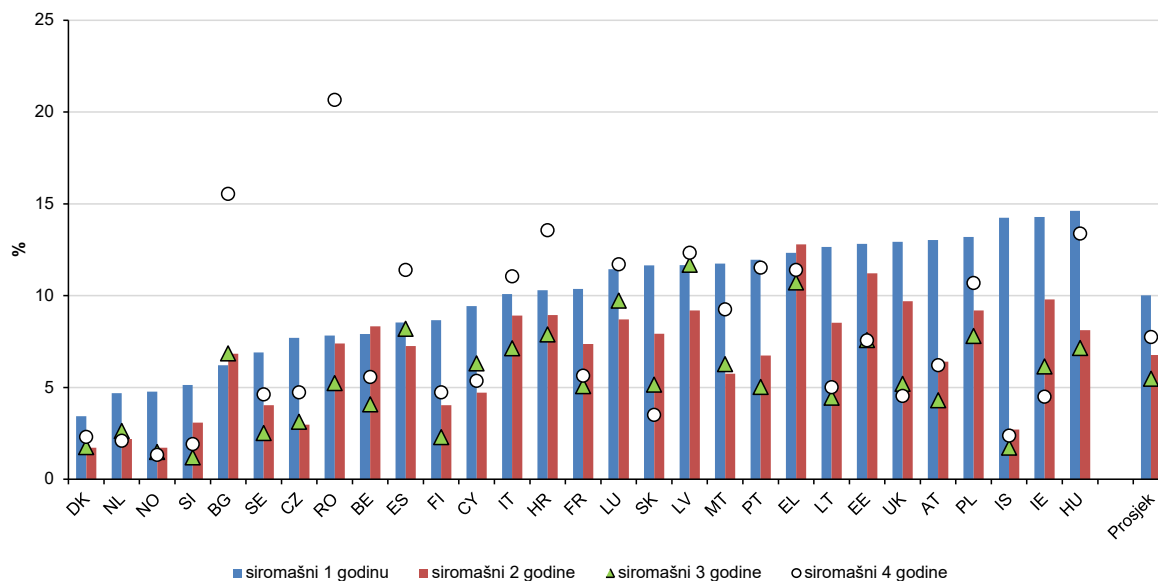
	2010-2011.	2010-2013.
Stanovništvo		
Ulazak u siromaštvo	8,06	10,56
Izlazak iz siromaštva	26,32	35,82
Ostali u siromaštvu	73,68	64,18
Ostali izvan siromaštva	91,94	89,44
Djeca		
Ulazak u siromaštvo	7,60	11,99
Izlazak iz siromaštva	25,81	28,23
Ostali u siromaštvu	74,19	71,77
Ostali izvan siromaštva	92,40	88,01

Možemo sagledati i rezultate za trogodišnje prijelaze iz 2010. u 2013. godinu. Pojedinci ispod granice siromaštva u 2010. godini će uz vjerojatnost od 64% ostati siromašnima u 2013. godini, dok će uz vjerojatnost od 90% pojedinci ostati izvan siromaštva i u 2010. i 2013. godini. Pojedinci siromašni 2010. godine imaju 36% šanse prestati biti siromašnima u 2013. godini dok pojedinci koji nisu bili siromašni 2010. godine imaju 11% šanse postati siromašnima u 2013. godini. Djeca će uz nižu vjerojatnost (28%) u odnosu na ukupno stanovništvo iz siromaštva 2013. godine izaći ako su 2010. bila siromašna - odnosno djeca će uz veću vjerojatnost (72%) ostati siromašnima u 2013. godini ukoliko su 2010. siromašna bila. S druge strane vjerojatnost da dijete postane siromašno 2013. godine ako je 2010. bilo ne-siromašno iznosi 12%, a vjerojatnost da dijete ostane izvan siromaštva 2010. i 2013. 88%.

2.10 Razina perzistentnosti siromaštva među zemljama

Uz dinamiku kretanja siromaštva, longitudinalni nam podaci omogućuju detaljniju analizu o izraženosti problema dječjeg siromaštva u nekoj zemlji o čemu nam govori razdoblje provedeno u siromaštvu. Za potrebe analize razmotrit ćemo dužinu vremena koje djeca provode u siromaštvu te se pritom usredotočiti na onu djecu za koju su nam dostupni podaci za svaku godinu od 2010. do 2013. godine kako bismo mogli analizirati ostaju li djeca u siromaštvu jednu godinu, dvije godine, tri godine ili četiri godine.

Slika 2.9. Udio djece prema vremenu provedenom u siromaštvu u razdoblju od 2010. do 2013. godine (longitudinalni podaci, rezultati izraženi u %)

Napomena: Vlastiti izračuni na temelju EU-SILC podatka.

Rezultati su prikazani na Slici 2.9 i u Tablici 2.7. Možemo zamijetiti da je u prosjeku u Europi (na temelju EU-27 zemalja, Islanda i Norveške), svako deseto dijete bilo u siromaštvu u jednoj od četiriju promatranih godina. Također možemo vidjeti da je u prosjeku 7% djece bilo siromašno dvije godine, u prosjeku 5% tri godine, a otprilike 8% sve četiri godine. Tako je približno 30% djece u Europi u razdoblju 2010. do 2013. najmanje jednu godinu provelo u siromaštvu. Možemo zamijetiti značajne varijacije opstanka dječjeg siromaštva među zemljama. Tako je recimo u Rumunjskoj svako peto dijete u siromaštvu koje je trajalo četiri godine dok je u Sloveniji u siromaštvu od četiri godine svako pedeseto dijete. U Hrvatskoj je svako deseto dijete u siromaštvu provelo godinu dana, a u Sloveniji je svako dvadeseto.

Postotak je djece koja su u siromaštvu provela godinu dana veći u nekim razvijenim zemljama (Luksemburg, Austrija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska, Island) nego u prosjeku sviji razmatranih zemalja. Ovaj zaključak može biti iznenađujuć ako imamo na umu da neke od navedenih zemalja - osim što su veoma razvijene - odlikuje manja nejednakost dohotka.

Jednako tako neke od razvijenih zemalja (Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska, Italija) imaju veće stope siromaštva djece u siromaštvu dvije ili tri godine u odnosu na prosjek svih razmatranih zemalja. Premda je moguće da razvijene zemlje imaju natprosječni rizik da djeca u siromaštvu provedu godinu dana, možemo primijetiti da su stope siromaštva djece koje je trajalo četiri godine naročito velike za manje razvijene zemlje (Bugarska, Rumunjska, Mađarska, Hrvatska, Litva i Grčka), ali i za neke razvijene zemlje (Luksemburg, Italija i Španjolska). S druge strane Skandinavske zemlje (Danska, Finska, Island, Švedska i Norveška), Nizozemska i Slovenija imaju najniže stope siromaštva djece bez obzira na broj godina koje djeca provedu u siromaštvu.

U Hrvatskoj su stope siromaštva djece koja su provela u siromaštvu jednu godinu, na razini prosjeka svih razmatranih zemalja. Međutim, u Hrvatskoj značajniji problem predstavlja dugotrajno siromaštvo djece od kratkoročnog siromaštva djece. Tako je primjerice u Hrvatskoj postotak djece koja su u siromaštvu provela četiri godine 13.6%, što je za otprilike 6 postotnih poena više od prosjeka. Također u usporedbi s ostalim zemljama, Hrvatska se nalazi u onoj skupini zemalja s

najvišim stopama siromašne djece koja su u njemu provela četiri godine. U usporedbi s Hrvatskom, Bugarska i Rumunjska su jedine zemlje s većom stopom djece koja su provela u siromaštvu četiri godine.

Tablica 2.7. Udio djece prema vremenu provedenom u siromaštvu u razdoblju od 2010. do 2013. godine (longitudinalni podaci, rezultati izraženi u %)

	Siromašni u jednoj od četiri godine	Siromašni u dvije od četiri godine	Siromašni u tri od četiri godine	Siromašni u sve četiri godine
DK	3,44	1,72	1,72	2,29
NL	4,69	2,19	2,60	2,08
NO	4,77	1,72	1,46	1,32
SI	5,13	3,08	1,17	1,91
BG	6,21	6,83	6,83	15,53
SE	6,91	4,03	2,50	4,61
CZ	7,70	2,97	3,11	4,73
RO	7,83	7,39	5,22	20,65
BE	7,91	8,33	4,06	5,56
ES	8,54	7,25	8,17	11,39
FI	8,66	4,04	2,26	4,72
CY	9,43	4,72	6,29	5,35
IT	10,08	8,92	7,11	11,04
HR	10,30	8,94	7,86	13,55
FR	10,36	7,37	5,04	5,63
LU	11,44	8,71	9,70	11,69
SK	11,66	7,93	5,13	3,50
LV	11,66	9,19	11,66	12,33
MT	11,75	5,75	6,25	9,25
PT	11,96	6,74	5,00	11,52
EL	12,33	12,79	10,70	11,40
LT	12,65	8,53	4,41	5,00
EE	12,81	11,21	7,55	7,55
UK	12,93	9,70	5,17	4,53
AT	13,03	6,41	4,27	6,20
PL	13,19	9,19	7,78	10,67
IS	14,24	2,71	1,69	2,37
IE	14,29	9,80	6,12	4,49
HU	14,63	8,13	7,13	13,38

2.11 Zaključak

U ovom je poglavlju prikazana usporedba statističkih podataka o dohotku i dohodovnom siromaštvu Hrvatske s ostalim zemljama EU i odabranim članicama EFTA-e (Island, Norveška i Švicarska). Prema prosječnom ekvivalentnom dohotku djece i stanovništva u 2014. godini, Hrvatska se nalazi u skupini zemalja s najnižim dohocima i onda kad sagledamo prosječni ekvivalentni dohodak siromašne djece i siromašnog stanovništva godine 2014., Uspoređujući stope relativnog siromaštva djece i stanovništva

među zemljama 2014. godine, vidjeli smo da su u Hrvatskoj stope relativnog siromaštva djece i stanovništva veće od prosječnih stopa rizika od siromaštva izračunatih na temelju prosjeka svih zemalja u uzorku. Stopa je relativnog siromaštva djece u Hrvatskoj otprilike za 7% veća od prosječne stope siromaštva djece. Rezultati su također pokazali da je 2014. godine stopa siromašne djece u Hrvatskoj za otprilike 9% veća od stope siromašnog stanovništva.

U poglavlju smo također prikazali kako se dječje siromaštvo u Hrvatskoj kretalo od 2010. do 2014. godine. Dok su do 2011. godine stope relativnog siromaštva djece bile niže od nacionalnog prosjeka, nakon 2011. su stope siromaštva djece kontinuirano veće od stopa siromaštva stanovništva. Također se može vidjeti da se stopa relativnog siromaštva djece povećala do 2012. godine, da bi se počela smanjivati sve do kraja promatranog razdoblja. Također smo provjerili kako se kretalo dječje siromaštvo u Hrvatskoj kada umjesto relativne granice siromaštva koristimo fiksiranu granicu siromaštva (u 2010. godini) i nastojali odgovoriti je li se realni životni standard u određenom razdoblju promijenio. S obzirom na to da se stopa siromaštva djece prema fiksiranoj granici siromaštva kontinuirano povećavala od 2010. do 2014. godine, zaključili smo da se materijalno blagostanje djece u spomenutom razdoblju smanjilo. Budući da se stope rizika od siromaštva djece razlikuju ovisno o demografskim i socio-ekonomskim karakteristikama djece i kućanstava u kojima ta djece žive, odlučili smo te rezultate provjeriti u Hrvatskoj. Rezultati su pokazali da su u najvećem riziku od siromaštva djeca u kućanstvima s većim brojem djece, u kućanstvima s manjim brojem zaposlenih te kućanstvima s nižim stupnjem obrazovanja roditelja.

S obzirom na to da prethodni pokazatelj siromaštva u obzir uzima isključivo pojedince siromašne u određenom razdoblju, ne mora pokazivati cjelovitu sliku o tomu koliko je siromaštvo izraženo u nekoj zemlji, naš je sljedeći korak bio utvrditi jesu li djeca ispod granice siromaštva u određenom razdoblju siromašni privremeno ili dugoročno. Negativni učinci na blagostanje (stigmatizacija, raskid odnosa unutar obitelji ili među partnerima, negativni učinci na djecu koja se nalaze u razdoblju odrastanja, itd.) uslijed dugoročnog siromaštva smatraju se opasnijim od negativnih učinaka kratkotrajnog siromaštva. U Hrvatskoj se 2013. godine stopa dugotrajnog siromaštva djece definirala kao stanje siromaštva u tekućoj godini i u najmanje dvjema od prethodnih triju godina i iznosila je 14,1% - 2,2 % više od europskog prosjeka.

Koristeći longitudinalne podatke smo mogli sagledati uz koju vjerojatnost djeca ulaze u siromaštvo, izlaze iz siromaštva, ostaju u siromaštvu ili ostaju izvan siromaštva u nekom promatranom periodu. Pri tomu smo se usredotočili samo na onu djecu (pojedince) prisutnu u svakoj godini od 2010. do 2013. godine. Rezultati su pokazali da postoji 71% vjerojatnost da dijete siromašno 2010. godine ostane siromašno 2013, dok će s vjerojatnošću od 89% djeca ostati izvan siromaštva u 2010. godini i 2013. godini. Vjerojatnost da dijete koje nije bilo siromašno 2010. godine postane siromašno 2013. je 12%, a vjerojatnost da dijete siromašno 2010. iz siromaštva 2013. iziđe je 28%.

Longitudinalni su nam podaci naposljetku omogućili detaljniju ispitati izraženost dječjeg siromaštva u Hrvatskoj. Tako smo na temelju podatka za četiri godine promatrali koliko kućanstva s djecom ostaju u siromaštvu. Razmatra se postotak djece koja su u promatranom razdoblju provela u siromaštvu jednu, dvije, tri ili četiri godine. U Hrvatskoj su stope siromaštva djece koja su u siromaštvu provela samo jednu godinu otprilike na razini europskog prosjeka. Važno je napomenuti da je od kratkotrajnog siromaštva u Hrvatskoj značajniji problem dugotrajnije/opstojnije siromaštvo djece. Rezultati su pokazali da se Hrvatska nalazi u skupini zemalja s najvišim stopama siromašne djece koja su u siromaštvu provela četiri godine.

Potrebno je napomenuti da neke od naših ideja za sljedeća istraživanja dječjeg siromaštva također uključuju analizu siromaštva u širem kontekstu gdje siromaštvo, osim pokazatelja utemeljenih na dohotku, možemo sagledati pokazatelje koji se temelje na materijalnoj deprivaciji odnosno nesposobnosti pribavljanja određenih materijalnih uvjeta koji se u životu smatraju neophodnima ili poželjnim. S obzirom na to da nam pokazatelji materijalne deprivacije daju važnu informaciju o materijalnim uvjetima koji utječu na blagostanje djece, smatramo da je ovaj korak u istraživanju zasigurno potreban i nastojat ćemo ga ostvariti u budućem istraživanju.

Literatura

Atkinson, A. B. i E. Marilier (urednici). (2010) 'Income and living conditions in Europe'. Luxembourg: Eurostat [dostupno na: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5722557/KS-31-10-555-EN.PDF/e8c0a679-be01-461c-a08b-7eb08a272767>]

Biewen, M. (2014) 'Poverty persistence and poverty dynamics,' IZA World of Labor, Institute for the Study of Labor (IZA), stranice 103-103, studeni.

Blanden, J. i P. Gregg (2004) 'Family income and educational attainment: A review of approached and evidence for Britain', Discussion paper, 41, London: Centre for the Economics of Education.

Statistical Office of the European Communities. (2017) Eurostat: Income and living conditions, Income distribution and monetary poverty, Monetary poverty, Persistent at-risk-of poverty rate by age group. Luxembourg: Eurostat. [dostupno na: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>]

Statistical Office of the European Communities. (2017) Eurostat: Income distribution statistics. Luxembourg: Eurostat. [dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_distribution_statistics]

Statistical Office of the European Communities. (2017) Eurostat: People at risk of poverty and social exclusion. Luxembourg: Eurostat. [dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion]

Statistical Office of the European Communities. (2017) Eurostat: Children at risk of poverty and social exclusion. Luxembourg: Eurostat. [dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion]

Statistical Office of the European Communities. (2017) Eurostat: Living standard statistics-median equivalised disposable income. Luxembourg: Eurostat. [dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Living_standard_statistics_-_median_equivalised_disposable_income]

Jenkins, S. i P. Van Kerm (2014) 'The Relationship Between EU Indicators of Persistent and Current Poverty,' Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement, Springer, vol. 116(2), stranice 611-638, travanj.

Jenkins, S. i P. Van Kerm (2017) 'How does attrition affect estimates of persistent poverty rates? The case of European Union statistics on income and living conditions (EU-SILC),' European Commission, Eurostat, Statistical working papers. [dostupno na: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/7882211/KS-TC-16-025-EN-N.pdf/b92ac950-98b6-4243-b77a-b67426827f78>]

Konvencija o pravima djeteta. [dostupno na: http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf]

Machin, S. (1998) 'Childhood disadvantage and intergenerational transmissions of economic status' in '*Exclusion, Employment and Opportunity*' Atkinson, A. B., J. Hills (urednici), LSE Centre for Analysis of Social Exclusion.

OECD (2008), Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries, OECD Publishing, Paris. [dostupno na: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/growing-unequal_9789264044197-en#.WOtmOPnyjIU#page7]

OECD (2015), How's Life? 2015: Measuring Well-being, OECD Publishing, Paris. [dostupno na: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/how-s-life-2015_how_life-2015-en#.WOtTUPnyjIU]

Ritakallio, V-M. i J. Bradshaw (2006) 'Family poverty in the European Union', J. Bradshaw i A. Hatland (urednici) Social policy, employment and family change in comparative perspective, Cheltenham: Edward Elgar.

Šućur, Z. et al (2015) Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj, Zagreb: UNICEF, [dostupno na: http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Publikacija_Siromastvo_Unicef_2015_online.pdf]

Vaalavuo, M. (2015) 'Poverty dynamics in Europe: From What to Why,' Working Paper (03), European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, [dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14776&langId=en>]

3. Rezultati anketnog ispitivanja roditelja i djece u kućanstvima korisnicima zajamčene minimalne naknade

3.1 Uvod

U ovom dijelu istraživanja analiziramo podatke terenske ankete provedene tijekom svibnja i lipnja 2016. Anketom je ispitano ukupno 207 kućanstava u Hrvatskoj. Populaciju iz koje je odabran uzorak od 207 kućanstava čine kućanstva korisnici zajamčene minimalne naknade (ZMN), čiji je barem jedan član djeteta (maloljetnik) školskog uzrasta. Korisnike ZMN-a možemo s pravom smatrati „najsiriomašnjima među siromašnima“ ili „ekstremno siromašnima“, barem po hrvatskim standardima, odnosno prema standardima zemalja na sličnom stupnju ekonomskog razvoja. Korisnici su kućanstva (uključujući samačka) bez ikakvih prihoda ili s vrlo niskim prihodima, dakle kućanstva koja ne raspolažu dohotkom potrebnim za zadovoljenje osnovnih životnih potreba.⁶

Odabir uzorka proveden je u suradnji s 15 Centara za socijalnu skrb (CZSS) ili njihovih podružnica: Bjelovar, Čakovec, Drniš, Dubrava, Karlovac, Nova Gradiška, Osijek, Pula, Rijeka, Sesvete, Sisak, Solin, Trešnjevka, Varaždin, Vinkovci.⁷ Oni su ustupili popis kućanstava korisnika zajamčene minimalne naknade na područjima svoje nadležnosti. Odabirom navedenih CZSS-ova nastojala se postići pokrivenost cijele zemlje. Pritom „pokrivenost cijele zemlje“ ne implicira da je uzorak geografski reprezentativan: udio kućanstava u uzorku za koje je nadležan CZSS Bjelovar, na primjer, nije jednak udjelu kućanstava u ukupnoj populaciji za koji je isti CZSS nadležan; isto to, načelno, vrijedi i za ostale CZSS-ove ili njihove podružnice. Ipak pokušali smo osigurati čim širu geografsku pokrivenost što uzorak čini geografski kvazi-reprezentativnim i to treba imati u vidu pri interpretaciji rezultata, odnosno pri pokušaju generalizacije na nacionalnu razinu.

U svakom od kućanstava u uzorku ispitan je najprije jedan odrasli član, bez obzira na spol, koji je roditelj djeteta/djece ili njihov zakonski skrbnik/staratelj.⁸ Pored pitanja o osnovnim, standardnim socio-demografskim karakteristikama ispitanika i ispitanica⁹ i njihovih kućanstava (dob; spol; obrazovanje; bračni status; broj odraslih članova i djece; veličina naselja; regija), anketa sadrži i pitanja o statusu ispitanika i ostalih odraslih članova kućanstva u pogledu ekonomske aktivnosti (zaposleni, nezaposleni, umirovljeni, „kućanice“ itd.) te pitanja o različitim tipovima dohodaka kojima raspolažu (dohodak od nesamostalnog rada i samostalne djelatnosti, od mirovina i različitih socijalnih naknada).

U glavnom su dijelu ankete roditelji odgovarali na pitanja izravno povezana s predmetom ovoga istraživanja. Njihovu prvu skupinu čine pitanja o problemima povezanim s niskim materijalnim životnim standardom, odnosno siromaštvom (npr. kasne li s plaćanjem režija, jesu li im neke od njih

⁶ ZMN je uvedena 1. siječnja 2014. umjesto nekoliko do tada postojećih socijalnih naknada. Iznos ZMN-a ovisi o strukturi kućanstva. Primjerice, za samohranog roditelja (koeficijent 1) s jednim djetetom (koeficijent 0,55), koji zadovoljavaju uvjete za primanje ZMN-a, ZMN iznosi $(1 + 0,55) \cdot 800 \text{ kn} = 1240 \text{ kn}$ mjesečno, gdje je 800 kn osnovica. Ako se radi o samohranom roditelju s dvoje djece, iznos ZMN-a se povećava na $(1 + 0,55 + 0,55) \cdot 800 \text{ kn} = 1608 \text{ kn}$. Kao dodatni primjer, uzmimo obitelj s dvoje roditelja (koeficijent 0,6 za svakog od njih) s dvoje djece (koeficijent 0,4 za svako od njih), za koju je ZMN iznosi $(0,6 + 0,6 + 0,4 + 0,4) \cdot 800 \text{ kn} = 1600 \text{ kn}$. Za detaljne informacije o ZMN-u, pogledati Zakon o socijalnoj skrbi (Narodne novine 157/2013).

⁷ Dubrava, Sesvete i Trešnjevka su podružnice CZSS-a Zagreb, a Solin CZSS-a Split.

⁸ U nastavku teksta, radi jednostavnosti, koristit ćemo samo „roditelj(i)“.

⁹ U nastavku teksta, radi jednostavnosti, koristit ćemo samo muški rod – „ispitanik/ispitanici“.

bile isključene zbog neplaćanja i sl.). Drugu skupinu čine pitanja o strategijama nošenja sa siromaštvom (npr. jesu li dobivali novčanu ili drugu materijalnu pomoć – a ako jesu, od koga – jesu li posuđivali novac – a ako jesu, od koga – i sl.). Treću skupinu čine pitanja o stavovima roditelja o učincima lošeg materijalnog stanja na djecu, kako s obzirom na njihove trenutne želje i potrebe (npr., mogu li im priuštiti različita dobra i sadržaje koje smatraju potrebnima i sl.) tako i s obzirom na perspektive njihova razvoja (npr. kakvo obrazovanje očekuju da djeca steknu, hoće li u tome uspjeti i sl.). Ovdje spadaju i pitanja o percepciji roditelja o odnosu djece i okoline, posebno s obzirom na moguću nepovoljni tretman (profesorski/učiteljski, školskih kolega) djece. Pitanja su u ovom dijelu ankete relativno brojna i pri njihovu se osmišljavanju nastojalo obuhvatiti čim veći broj aspekata lošeg materijalnog standarda i čim raznovrsnije učinke koje takvi uvjeti života mogu imati na kućanstvo u cjelini, a pogotovo na djecu kao skupinu na koju je ovo istraživanje usredotočeno.¹⁰

Posebnost je ovoga istraživanja to da su anketom - osim roditelja - u određenom broju kućanstava ispitana i djeca. Naime, svaki je roditelj mogao dozvoliti ili odbiti to da se anketa provede s jednim od njegove djece; naravno pod uvjetom je i ono pristalo. Iz etičkih su razloga u obzir mogla doći samo djeca starija od 12 godina. Od ukupnog broja kućanstava s barem jednim djetetom odgovarajuće dobi, uz pristanak roditelja i djeteta ispitano je ukupno 99 djece, što znači da su djeca anketirana u nešto manje od polovine svih anketiranih kućanstava. Pritom je u svakom kućanstvu anketirano samo jedno dijete. Osim spola i dobi djece, anketom su prikupljeni podaci o njihovoj percepciji materijalnog životnog standarda kućanstva, o mogućim učincima koje na njih loše materijalno stanje kućanstva ima, o njihovim stavovima oko škole i odnosa s drugima iz njihove okoline - ponajprije obitelji, profesora/učitelja i školskih kolega - te o očekivanjima za budućnost i eventualnim preprekama ostvarenju tih očekivanja. Dječja se anketa može povezati s roditeljskom, što omogućuje razmatranje veza između odgovora djece i karakteristika njihovih roditelja i kućanstva (npr. dohodak, obrazovanje, veličina naselja).

U Tablici 3.1. prikazana su osnovna obilježja anketiranih roditelja, djece i njihovih kućanstava. Regionalnu strukturu uzorka čine, s nešto manje od četvrtine, kućanstva iz Sjeverne Hrvatske, a petina iz Središnje. Slijede Slavonija i „Zagreb i okolica“ s nešto više od 18%, a potom Dalmacija i Istra, te Gorski kotar i Primorje s oko 9%. Ova struktura - kako je već napomenuto - ne odgovara strukturi ukupne populacije korisnika ZMN-a. Trećina kućanstava je iz malih naselja s manje od 2.000 stanovnika, a nešto manje od polovine u mjestima do 10.000 stanovnika. S obzirom na općenita obilježja načina života i dostupne sadržaje u naseljima do 10.000 stanovnika u Hrvatskoj koji u dihotomiji ruralno/urbano više zaslužuju oznaku ruralno, možemo reći da polovinu uzorka čini ruralno stanovništvo. Pri izlaganju nekih od rezultata i tumačenju njihova značenja, naći ćemo shodnim osvrnuti se na razlike naselja do 10.000 stanovnika u odnosu na ona s više njih. Pritom ćemo, kako bismo neprecizne termine „ruralno“ i „urbano“ izbjegli, koristiti manje određene - ali preciznije - termine „manja“ i „veća“ naselja. Iako bi podjela na više od dvije skupine po veličini naselja možda bila zanimljivija i dala dodatne uvide, činjenica da raspolažemo relativno malim

¹⁰ Veći broj pitanja u anketi preuzet je iz slične ankete provedene za potrebe UNICEF-ova istraživanja „Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj“ (UNICEF 2015). Anketa sadrži i određen broj pitanja koja se ovdje ne koriste, primjerice pitanja o religioznosti. Ta će se pitanja iskoristiti za daljnja istraživanja dječjeg siromaštva u Hrvatskoj.

¹¹ Ispitanici su u anketi upitani kojem od četiriju tipova naselja po broju stanovnika žive (vidjeti tablicu A). Od ta su četiri tipa, zbog razloga navedenih u tekstu, načinjena dva tipa, naime „manja“ i „veća“.

uzorkom ne dopušta detaljnije podjele stoga što bismo u nekim skupinama imali vrlo malo kućanstava pa bi svako zaključivanje o razlikama poduzoraka bilo bi upitne valjanosti.

Četiri petine anketiranih roditelja su žene i njihova je velika zastupljenost vrlo vjerojatno odraz tradicionalnog svjetonazora prema kojemu se briga o djeci – posljedično i sudjelovanje u anketi usredotočenoj na djecu – ponajprije smatraju „ženskom“ preokupacijom.

Prosječna dob roditelja je 39,6 godina, a u dobnoj strukturi dominiraju roditelji u dobi od 25 do 44, s nešto više od tri četvrtine ispitanika. Što se obrazovanja tiče, anketirani roditelji su relativno slabo obrazovani: polovina ih nema obrazovanje više od osnovnoškolskog, a čak 13% ih nema završenu ni osnovnu školu. Osim razlika u rezultatima s obzirom na veličinu naselja, u nekim slučajevima - poglavito onima koji se odnose na očekivanja (kako roditelja, tako i djece) o razini obrazovanja koju bi djeca trebala ostvariti - razmatramo i razlike u obrazovanju roditelja. Pritom roditelje dijelimo na dvije skupine: „niže“ i „više“ obrazovane. Skupinu „više“ obrazovanih ne treba, međutim, shvatiti kao skupinu visokoobrazovanih - u smislu fakultetske naobrazbe - nego kao skupinu više obrazovanih u odnosu na ostale ispitanike. S obzirom na to da je opće obilježje uzorka slaba obrazovanost roditelja, „više“ i „niže“ obrazovane smo podijelili tako da smo u prvu skupinu svrstali one koji imaju završenu najmanje srednju školu, dok drugu skupinu čine oni s najviše osnovnom školom. Kao i s veličinom naselja, detaljnija bi podjela možda omogućila i detaljnije uvide, ali se ona čini neprimjerenom s obzirom na veličinu uzorka.

Anketirana su kućanstva u prosjeku veća (oko 5 članova) od prosječnog kućanstva u općoj populaciji¹² (oko 3 člana), u njima je prosječno nešto manje od troje djece, pri čemu približno jednu petinu kućanstava čine ona s petero ili više djece. Prosječni je broj djece u uzorku također veći od prosjeka za opću populaciju. Veću prosječnu veličinu kućanstava i veći prosječni broj djece, u odnosu na opću populaciju, treba razumjeti u svjetlu činjenice da veća kućanstva imaju veću vjerojatnost da su među onima s najnižim životnim standardom.¹³

Naposljetku, prosječna dob anketirane djece (njih 99) je 15 godina, pri čemu petnaestogodišnjaci i šesnaestogodišnjaci čine nešto manje od polovine anketirane djece, a najmanji je udio sedamnaestogodišnjaka. Prosječna dob, naravno, ne odgovara prosječnoj dobi djece u općoj populaciji, u kojoj su djeca u prosjeku mlađa od 15 godina nego je ona posljedica spomenutog ograničenja dobi djece koja mogu biti anketirana

¹² Misli se na cijelu populaciju Hrvatske, a ne na populaciju onih koji zadovoljavaju kriterije ući u naš uzorak (korinici ZMN-a, barem jedno dijete školske dobi).

¹³ Vidjeti prethodno poglavlje.

Tablica 3.1. Osnovna obilježja anketiranih roditelja i njihovih kućanstava

Roditelj žena	80,20 %
Prosječna dob roditelja	39,61 godina
Dobne skupine roditelja	
18-24	0,48 %
25-34	28,02 %
35-44	47,83 %
45-54	19,32 %
55-64	4,35 %
Regija	
Sjeverna Hrvatska	24,15 %
Zagreb i okolica	18,36 %
Središnja Hrvatska	20,29 %
Slavonija	18,84 %
Dalmacija	9,18 %
Istra, Gorski kotar i Primorje	9,18 %
Veličina kućanstva	4,97 osoba
Samohrani roditelji	37,7 %
Samohrane majke	33,3 %
Samohrani očevi	4,3 %
Obrazovanje roditelja	
Manje od osnovne škole	13,53 %
Osnovna škola	36,23 %
3-godišnja srednja škola	30,43 %
4-godišnja srednja ili viša škola	19,81 %
Roditelj nezaposlen	71,01 %
Broj djece	
Jedno	25,12 %
Dvoje	22,71 %
Troje	19,32 %
Četvero	13,53 %
Petero ili više	19,32 %
Prosjek	2,94 djece
Veličina naselja	
do 2.000 stanovnika	32,37 %
od 2.000 do 10.000	14,01 %
od 10.000 do 100.000	40,10 %
preko 100.000	13,53 %
Anketirano dijete žensko	49,49 %
Prosječna dob anketirane djece	14,97 godina
Dobna struktura anketirane djece	
13 godina	19,19 %
14 godina	18,18 %
15 godina	23,23 %
16 godina	25,25 %
17 godina	14,14 %

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

3.2 Rezultati

3.2.1 Roditeljska anketa

U Tablici 3.2. prikazani su podaci o dohotku anketiranih kućanstava, izraženi po članu kućanstva. Pitali smo sugovornike za ukupni dohodak kojim kućanstvo mjesečno raspolaže te za iznose različitih komponenata odnosno izvora dohotka. Prosječni dohodak po članu kućanstva iznosi vrlo niskih 758 kuna mjesečno. Iako je minimum ekstremno nizak, a maksimum prilično visok, medijan je relativno blizak prosjeku. Ni u jednom kućanstvu ispitanici nisu prijavili kućanstvo bez ikakva dohotka.

Tablica 3.2. Dohodak po izvorima i struktura ukupnog dohotka

	Udio u ukupno m dohotku (%)	Prosje k (kn)	Medija n (kn)	Min . (kn)	Maks . (kn)	Udio s tipom dohotk a većim od nule (%)
Ukupni dohodak	100	758	740	53	4.190	100
Dohodak od plaće i samozaposlenosti	3,96	30	0	0	1.000	14,49
Plaća	3,65	28	0	0	1.000	13,53
Dohodak od samozaposlenosti	0,31	2	0	0	400	1,45
Mirovina	3,64	28	0	0	600	9,66
Transferi	92,39	700	702	53	4.190	100
Zajamčena minimalna naknada	40,90	310	333	0	3.840	96,14
Dječji doplatak	29,20	221	200	0	832	95,65
Naknada za nezaposlenost	0,31	2	0	0	263	1,93
Jednokratna novčana pomoć	3,28	25	14	0	218	60,87
Invalidnina ili naknada za tuđu pomoć	3,53	27	0	0	533	19,32
Pomoć za stanovanje ili ogrjev	4,69	36	13	0	500	76,81
Porodiljna ili roditeljska naknada	4,24	32	0	0	667	15,94
Ostale socijalne naknade	4,72	36	0	0	750	17,87
Pomoć od lokalnih vlasti	0,74	6	0	0	200	14,01
Pomoći od Caritasa i sličnih organizacija	0,05	0	0	0	23	5,31
Ostali izvori dohotka	0,73	6	0	0	500	9,66
Najmanji godišnji iznos potreban za „spajanje kraja s krajem“	183,35	1.390	104	10	1.000	-

Napomene: Svi su iznosi izraženi po članu kućanstva mjesečno.

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

U strukturi dohotka udio dohotka od plaće (dohodak od nesamostalnog rada) i samostalnog rada je svega oko 4 %, pri čemu ga gotovo potpuno čine plaće. Svega nešto manje od 15% ispitanika je prijavilo ikakav pozitivan iznos plaća i dohotka od samozaposlenosti. Udio mirovina također je malen, jednak udjelu plaća.

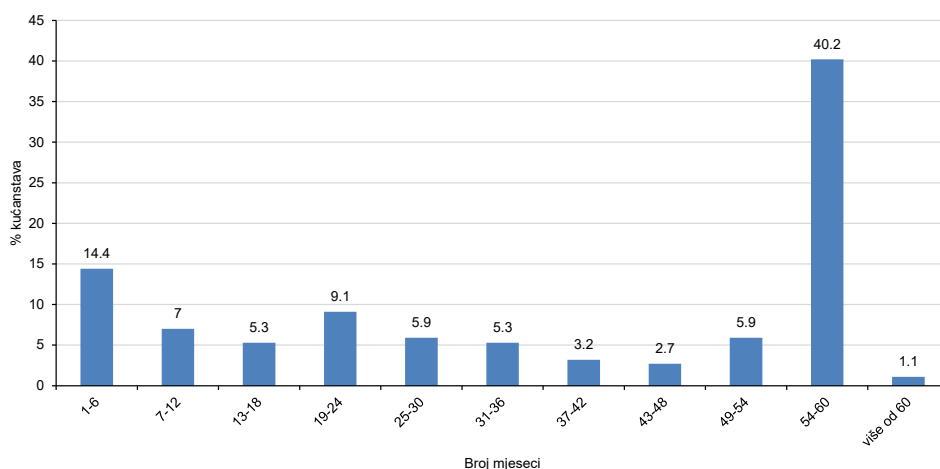
S udjelom nešto većim od 92 %, dohodak gotovo potpuno čine razne vrste socijalnih transfera. Među njima dominiraju Zajamčena minimalna naknada (ZMN) s oko 41% te dječji doplatak s udjelom od 29%, pri čemu oko 96% kućanstava prima ZMN ili dječji doplatak. Ostatak transfera čine pomoć za stanovanje i ogrjev, porodiljne ili roditeljske naknade te „ostale“ (neidentificirane) naknade, svaka s udjelom u rasponu 4-5%, zatim jednokratna novčana pomoć i invalidnina ili pomoć za tuđu njegu, svaka s udjelom u rasponu 3-4% dok su ostale naknade praktički zanemarive.

Valja primijetiti da je udio naknada za nezaposlenost vrlo malen (0,3%) te da manje od 2% kućanstava prima tu naknadu unatoč činjenici da je 70% ispitanih roditelja izjavilo da su nezaposleni. Radi se o dugotrajno nezaposlenima kojima je pravo na naknadu za nezaposlenost isteklo pa ju ne primaju. Naime među 70% onih koji su prijavili da su nezaposleni, gotovo svi (97%) su nezaposleni godinu dana ili duže, a 86% tri godine ili duže.

Ovako nizak prosječni dohodak i ovakva njegova struktura - u kojoj dominiraju socijalni transferi - očekivana je s obzirom na to da populaciju izabrana uzorka čine kućanstva s djecom koja primaju ZMN. U takvom uzorku već prema samom postupku njegova odabira trebaju biti kućanstva s djecom i s dovoljno niskim zarađenim dohotkom da bi imala pravo bilo na ZMN bilo na dječji doplatok; bilo na obje naknade bilo na kakve druge. Činjenica da nisu svi ispitanici prijavili da primaju ZMN, nego njih oko 96% može biti posljedica skrivanja da kućanstvo prima ZMN, ali i posljedica neznanja da se jedna od naknada koje primaju zove ZMN, ili možebitna pogreška u popisima korisnika ZMN-a koje su centri za socijalnu skrb ustupili. Također je moguće da su neki u trenutku uzorkovanja bili korisnici ZMN-a, ali su ju do trenutka provedbe ankete prestali primati, vjerojatno jer im je dohodak porastao iznad odgovarajućeg praga (ovisno o strukturi kućanstva).

U uvodu je rečeno da se korisnike ZMN-a s pravom može smatrati „najsiriromašnijima među siromašnima“. Budući da se za hrvatske prilike radi o ekstremnom siromaštvu, važno je pitanje koliko dugo ljudi ostaju u tom stanju deprivacije. U anketi su ispitanici upitani za koliko su mjeseci, u tekućoj godini (2016.) i prethodnih pet (2011. – 2015.), primali ZMN (uvedena 1.1.2014.) ili pomoć za uzdržavanje. Struktura kućanstava po broju mjeseci, podijeljenih u kategorije od po šest mjeseci, prikazana je na slici 3.1. Daleko je najveći udio (40,2%) kućanstava koja su ZMN ili pomoć za uzdržavanje primala 54 – 60 mjeseci tijekom promatranog razdoblja. Ovo možemo uzeti kao nalaz koji upućuje na to da prilično velik dio korisnika ZMN-a čine dugotrajni korisnici. Drugim riječima prilično je velik dio ekstremno siromašnih (ukoliko ih možemo identificirati s korisnicima ZMN-a ili pomoći za uzdržavanje) dugoročno ekstremno siromašnim, a to je u skladu s nalazom u prethodnom poglavlju.¹⁴

Slika 3.1. Struktura kućanstava po broju mjeseci za koje su primili zajamčenu minimalnu naknadu ili pomoć za uzdržavanje u tekućoj i prethodnih pet godina

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

¹⁴ Vidjeti Poglavlje 2.

Iako je iz prosječnog dohotka sasvim jasno da je prenizak da osigura čak i minimalan materijalni životni standard, koliko je prosječni dohodak nizak u odnosu na minimalne potrebe govori podatak da je, po procjeni ispitanika, najmanji iznos za „spajanje kraja s krajem“ gotovo dvostruko veći (183,3%) od prosječnog dohotka. Ako razinu dohotka s kojim je moguće „spojiti kraj s krajem“ shvatimo kao subjektivnu granicu siromaštva, proizlazi da je kućanstvima iz uzorka potreban gotovo duplo veći dohodak po članu kako bi izašli iz siromaštva.

Radi usporedbi različitih skupina unutar uzorka prema visini životnog standarda - kako bi se vidio utjecaj „dubine“ nečijeg siromaštva (a ne samo činjenice da je netko siromašan) - njega smo podijelili na dvije skupine: na „siromašniji“ i „manje siromašne“. „Siromašniji“ su oni u kojih je dohodak po članu kućanstva manji od medijalnog, dok su „manje siromašni“ oni koji raspolažu dohotkom po članu većim od medijana. Budući da su sva kućanstva u uzorku vrlo siromašna - zbog čega, uostalom, i primaju ZMN - na prvi se pogled može učiniti da ovakva podjela nema previše smisla. Stoga nam se razlika siromašnih između „siromašnijih“ i „manje siromašnih“ može činiti premalenom da bi između dviju skupina bilo ikakvih znatnih razlika u razmjerima problema s kojima se zbog siromaštva suočavaju, načina na koje se s njima nose i utjecaju neimaštine na djecu. Međutim, valja imati na umu da na razinama dohotka kojima raspolažu ova kućanstva (prosječno 758 kuna mjesečno po članu) čak i male razlike mogu puno značiti. Na primjer, samo 100 kuna veći dohodak mjesečno, odnosno 1200 kuna godišnje, može značiti da će roditelji djetetu moći priuštiti školski izlet kako se ne bi osjećalo isključenim.

Podjela na dvije skupine prema visini životnog standarda korisna je iz još jednog razloga. Naime, za potpuniju analizu učinaka siromaštva i strategija nošenja sa siromaštvom idealno bi bilo kada bismo imali uzorak u kojem nisu samo siromašni (u našem slučaju korisnici ZMN-a), nego i ostali, nesiromašni. To bi omogućilo usporediti siromašne i nesiromašne, a budući da ovdje imamo uzorak u kojem su samo siromašni, takve usporedbe nažalost ne možemo raditi. Naravno čak i bez takvih usporedbi možemo biti sigurni da postoje razlike koje neposredno proizlaze iz razlika u materijalnom životnom standardu (na primjer, razlike u učestalosti neplaćanja režija na vrijeme). Ne možemo, međutim, biti sigurni da između siromašnih i nesiromašnih postoje značajne razlike koje nisu neposredno vezane za razlike u materijalnom životnom standardu (očekivanja roditelja o tome koju bi razinu obrazovanja djeca trebala steći, na primjer). Upravo nam u tome usporedba siromašnijih i manje siromašnih među siromašnima može pomoći. Naime, ako postoje objašnjive razlike između tih dviju skupina, onda možemo biti prilično sigurni da razlike postoje i između siromašnih i nesiromašnih te da su one znatno veće.

Otprilike jedna petina kućanstava (19,8%) ima kredit u banci - uglavnom potrošački ili nenamjenski kredit (16,4%) (tablica 3.3.). Stambeni su krediti u ovoj populaciji rijetki (manje od 2,5%), a posebno su rijetki slučajevi u kojima kućanstvo ima i potrošački i stambeni kredit. S obzirom na to da se radi o populaciji s izrazito niskim materijalnim životnim standardom, u kojoj je nezaposlenost znatno raširenija nego u općoj populaciji, razumljivo je da si teret stambenog kredita ne mogu priuštiti. Što se onih malobrojnih koji stambeni kredit imaju tiče, vjerojatno se radi o ljudima koji su ga uzeli kad su bili zaposleni, dakle prije nego što izgubili posao, pa su zbog gubitka prihoda pali ispod odgovarajućeg praga i ostvarili pravo na ZMN. S druge strane iako su potrošački krediti relativno nepovoljni, niska primanja ovu populaciju sile veće (za njihove prilike) izdatke financirati zaduživanjem. U anketi, nažalost, pitanja o razlozima kreditnog zaduživanja nije bilo tako da su nam ti razlozi nepoznati. Međutim, uzimajući u obzir da se radi o ljudima koji žive u vrlo oskudnim materijalnim uvjetima, za

pretpostaviti je da razlog zaduživanju može biti i, primjerice, zamjena dotrajalog kućanskog aparata poput perilice rublja ili hladnjaka. Prosječna mjesečna rata kredita izražena po članu kućanstva iznosi 310 kuna, sa znatno manjim medijanom (178 kn), što ukazuje na nekolicinu kućanstava s ratom podosta većom u odnosu na ostale. Mjesečna rata kredita u prosjeku uzima nešto više od trećine dohotka (36,4%) - s time da većini kućanstava (70%) uzima manje od polovine - uz 17% onih s ratom većom od raspoloživog dohotka po članu kućanstva. Razumljivo, manje siromašna kućanstva češće imaju neki kredit (23,3%) nego siromašnija (16,3%). Razlog tomu je vjerojatno razlika u sposobnosti vraćanja između siromašnijih i manje siromašnih. S jedne je strane siromašnjima teže dobiti kredit zbog niske kreditne sposobnosti, a s druge se siromašniji zbog manje sposobnosti vraćanja rjeđe odlučuju uzeti kredit. Na temelju podataka kojima raspolažemo teško je reći koji je od ovih dvaju čimbenika dominantan, a moguće je i da je razlog nešto treće, bilo samostalno bilo u kombinaciji s prethodno spomenutima.

Tablica 3.3. Struktura kredita uzetih kod banaka

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni
Stambeni	2,4%	1,9%	2,9%
Potrošački	16,4%	13,5%	19,4%
Oba	1,0%	1%	1%
Nijedan	78,7%	81,7%	75,7%
Ne znam	1,5%	1,9%	1%
Ukupno	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Nešto je više od dvije trećine kućanstava (68,1%) posuđivalo novac, ali ne od banaka, nego privatnih osoba (Tablica 3.4.). Pritom je većina njih (40,6%) novac posudila od obitelji ili rodbine, nasuprot onima koji su posudili od prijatelja (27,5%). Nešto više onih koji su posudili ima u manje siromašnim kućanstvima (siromašniji: 65,4%; manje siromašni: 70,9%). Kao što smo već rekli u slučaju kreditnog zaduživanja kod banaka, moguće je da manje siromašni više posuđuju jer će lakše vratiti ili se, iz istog razloga, manje siromašnima više posuđuje. Posuđivanje je češće u većim naseljima (manja: 68,6%; veća: 72,9%) - rezultat koji može biti povezan s većim troškovima života ili većim potrebama stanovnika većih naselja (veća ponuda sadržaja u gradovima, posebno u većim, nego u ruralnim naseljima).

Tablica 3.4. Posuđivanje novca od privatnih osoba

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni	Manja naselja	Veća naselja
Posudili od obitelji ili rodbine	40,6%	40,4%	40,8%	33,3%	41,7%
Posudili od prijatelja	27,5%	25%	30,1%	35,3%	31,3%
Posudili od nekog drugog	0,0%	0%	0%	0%	0,0%
Nisu posudili	31,9%	34,6%	29,1%	31,4%	27,1%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Gotovo polovina (44,5%) ispitanika je u proteklih godinu dana povremeno obavljala neke poslove kako bi došli do novca, od toga većinom više od jednom ili dvaput (35,8%). S obzirom na to da je većina ispitanika rekla da su nezaposleni, za pretpostaviti je da se radi o povremenom radu izvan formalnog tržišta rada. Također, budući da im je razina obrazovanja u prosjeku niska, vrlo vjerojatno su to povremeni lakši ili teži fizički poslovi. Povremene poslove su znatno manje obavljali siromašniji (ispod medijana: 38,5%; iznad medijana: 50,5%); štoviše moguće je da su siromašniji od drugih

siromašnih upravo zbog toga što su rjeđe obavljali takve poslove, ali je isto tako moguće da je ta veza „lažna“, odnosno da su ljudi iz siromašnijih kućanstava – što su u pravilu i veća kućanstva, s više djece – rjeđe radili povremene poslove zbog preopterećenosti obvezama održavanja kućanstva, posebno kada se uzme u obzir da trećinu uzorka čine samohrane majke. Još je veća razlika između manjih i većih naselja: dok je u manjim naseljima 60,8% onih koji su obavljali povremene poslove, u većim naseljima ih je 37,5%. Iako ne možemo sa sigurnošću znati odakle razlika dolazi, za pretpostaviti je da je razlog veći broj prilika za obavljanje povremenih poslova, odnosno veća potražnja za njima u manjim naseljima. Vjerojatno se radi o fizičkim poslovima u poljoprivredi, poslovima za koje posebno obrazovanje nije potrebno.

Kako bi došla do dodatnog novca, nešto manje od trećine (31,9%) kućanstava je u zadnjih 12 mjeseci nešto prodalo. Među preostalim, nešto više od dvije trećine, koji nisu ništa prodali dominiraju oni u kojih je razlog taj što nisu imali što prodati (43%), što je razumljivo s obzirom na materijalni životni standard koji imaju. Vjerojatnost da su nešto prodali veća je za siromašnija kućanstva (siromašniji: 37,5%; manje siromašni: 26,2%), što je zasigurno najvećim dijelom zbog njihove veće potrebe da posegnu za ovom strategijom nošenja sa siromaštvom. Zanimljivo je, međutim, da je udio onih koji nisu ništa prodali jer nisu imali što prodati manji među siromašnjima. Taj iznenađujući rezultat može biti posljedica toga da siromašniji, imajući veću potrebu pribjeći toj strategiji nošenja sa siromaštvom, imaju i drugačiju predodžbu o tome što je sve moguće prodati, vjerojatno upravo pod pritiskom siromaštva i potrebe da dođu do novca. Drugim riječima, kad su skupa sa svojom djecom pod pritiskom siromaštva, ljudi možda lakše pronađu stvari iz kućanstva koje bi mogli prodati kako bi došli do novca.

Znatno broj kućanstava nije tijekom cijele protekle godine na vrijeme plaćao račune za komunalije ili druge usluge. Njih dvije trećine (65,7%) kasnilo je s plaćanjem računa za tri mjeseca ili više (tablica 3.5.). Očekivano, kašnjenje se događalo znatno više kod siromašnijih kućanstava (siromašniji: 72,1%; manje siromašni: 59,2%). Razlika je značajna i između manjih i većih naselja, pri čemu je kašnjenja bilo manje kod kućanstava iz manjih naselja (manja: 61,4%; veća: 69,4%). Razlog vjerojatno leži u tome što režijski troškovi u prosjeku rastu s veličinom naselja: što zbog viših cijena za iste komunalije u gradovima; što zbog nepostojanja nekih komunalija/usluga u manjim, ruralnim naseljima (npr. zajednička pričuva za stambene zgrade); što zbog nedostupnosti određenih komunalija/usluga u nekim ruralnim naseljima; što zbog mogućnosti da se u manjim mjestima, gdje ljudi žive pretežno u kućama, a ne u stanovima, neke komunalije izbjegnu zahvaljujući dostupnosti jeftinijeg supstituta (npr. grijanje na drva umjesto na gradski plin ili na toplanu) ili manje-više besplatnog (npr. voda iz bunara, zbrinjavanje otpada u vlastitom aranžmanu).

Tablica 3.5. Kašnjenje s plaćanjem računa za komunalne usluge (barem tri mjeseca tijekom protekle godine)

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni	Manja naselja	Veća naselja
Da	65,7%	72,1%	59,2%	68,6%	62,5%
Ne	34,3%	27,9%	40,8%	31,4%	37,5%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Nadalje, neki su kao dio strategije nošenja sa siromaštvom smanjili korištenje nekih komunalija. Tako je postupilo nešto manje od dvije trećine kućanstava (62,8%). Razlika siromašnijih i manje siromašnih ne čini se značajnom u tom pogledu (siromašniji: 64,4%; manje siromašni: 61,2%). Međutim

kućanstva su iz manjih naselja rjeđe smanjivala korištenje komunalija (do 10.000 stanovnika: 53,1%; više od 10.000: 71,2%), vjerojatno iz razloga koje smo već naveli u slučaju kašnjenja s plaćanjem komunalija.

Četvrtini kućanstava (25,1%) su u zadnjih godinu dana neke komunalne usluge bile isključene. U skladu s ostalim rezultatima u pogledu komunalija, to se više događalo siromašnjima (siromašnji: 29,8%; manje siromašni: 20,4%), i onima u većim naseljima (do 10.000 stanovnika: 22,9%; više od 10.000: 27%). Od komunalija su najčešće isključivani struja (57,7%), telefon (19,2%) i voda (11,5%).

Otprilike jedna trećina kućanstava (36,2%) zadovoljavala je dio potreba za hranom iz vlastite proizvodnje – uzgojem voća, povrća i domaćih životinja za prehrambene svrhe. Domaća proizvodnja nije značajno učestalija za siromašnja kućanstva (siromašnji: 37,5%; manje siromašni: 34,9%). Znatna razlika između kućanstava po veličini naselja ovdje je, međutim, očekivano prisutna, pri čemu je vlastita proizvodnja hrane daleko učestalija u manjim naseljima (60,4%) nego u većim (15,3%). Razlog je, naravno, to da je u manjim, ruralnijim naseljima uobičajeno da kućanstva imaju nešto okućnice i pomoćnih zgrada gdje mogu uzgajati povrće, voće i domaće životinje, što u većim, urbanijim naseljima nije slučaj. Među onima koji su imali vlastitu proizvodnju hrane, većina je tako zadovoljavala manje od polovine prehrambenih potreba.

Trećina kućanstava (32,8%) je dobivala hranu od obitelji, rodbine ili prijatelja. Ni ovdje nema značajnije razlike između siromašnijih i manje siromašnih (siromašnji: 31,7%; manje siromašni: 33,9%), ali ima značajne razlike kao i kod pitanja o vlastitoj proizvodnji hrane, između kućanstava iz manjih i većih naselja: dobivanje hrane od obitelji, rodbine ili prijatelja je češće u većim naseljima (do 10.000 stanovnika: 21,8%; više od 10.000: 42,3%). Izolirano se ovaj rezultat može se činiti protivnim intuiciji. Naime, mogli bismo očekivati da su u manjim naseljima, posebno na selu, obiteljske i rodbinske veze jače, da se više održava kontakt s obitelji i rodbinom te da je u skladu s time učestalost primanja i davanja hrane veća nego u većim naseljima, posebno većim gradovima. Međutim, uzimajući u obzir da smo prethodno utvrdili da je proizvodnja hrane u manjim naseljima daleko češća nego u većima, postaje jasno da je pojava primanja hrane siromašnih od obitelji, rodbine i prijatelja u većima naseljima raširenija upravo zbog toga što su u tim naseljima uvelike ograničene mogućnosti vlastite proizvodnje hrane. Davanja hrane siromašnima u manjim naseljima je, dakle, rjeđe nego u većim utoliko što u manjim naseljima i siromašni proizvode svoju hranu pa im je time i manja potreba da im se hrana poklanja. Među kućanstvima koja su dobivala pomoć u hrani od obitelji, rodbine i prijatelja, većina ih je tako zadovoljila manje od 10% potreba.

Također u vezi sa zadovoljavanjem prehrambenih potreba, ispitanici su upitani je li netko iz kućanstva zbog neimaštine prošli mjesec išao gladan na spavanje. Potvrdno je odgovorila petina ispitanika (21,3%) (tablica 3.6.). Među njima je najviše onih koji su rekli da su jedino odrasli gladni išli na spavanje (16,4%), a manji je broj rekao da su u toj situaciji bili i odrasli i djeca (4,8%). U skladu s rezultatima iz prethodnog paragrafa vezanih za hranu, nema značajne razlike između siromašnijih i manje siromašnih (siromašnji: 15,4%; manje siromašni: 17,5%), ali ima razlike po veličini naselja, pri čemu se u manjim naseljima rjeđe događa da netko zbog neimaštine ide gladan na spavanje (do 10.000 stanovnika: 16,7%; više od 10.000: 25,2%). Na potonje treba gledati u svjetlu prethodnog nalaza po kojem je problem zadovoljavanja prehrambenih potreba prisutniji u većim naseljima, a zbog prije spomenutih ograničenja za vlastitu proizvodnju hrane u takvim naseljima.

Tablica 3.6. Je li itko u zadnji mjesec dana zbog neimaštine išao gladan na spavanje

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni	Manja naselja	Veća naselja
Samo netko od odraslih	16,4%	15,4%	17,5%	9,8%	14,6%
Samo netko od djece	0%	0%	0%	0%	0%
I netko od odraslih i netko od djece	4,8%	6,7%	2,9%	3,9%	4,2%
Nitko	78,7%	77,9%	79,6%	86,3%	81,3%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Oko dvije su petine (43,5%) ispitanika tijekom zadnjih godinu dana bila nekada gladna kako bi zadovoljila potrebe svoje djece. Ovdje značajnija razlika između siromašnijih i manje siromašnih postoji: siromašniji su češće bili gladni radi zadovoljenja potreba djece (siromašniji: 51,9%; manje siromašni: 34,9%). Također kao kod drugih pitanja zadovoljenja prehrambenih potreba, glad radi zadovoljenja potreba djece češća je kod roditelja u većim naseljima (do 10.000 stanovnika: 36,4%; više od 10.000: 49,5%).

Kada im je potreban dodatan novac kako bi pokrili neki iznenadni trošak ili zadovoljili potrebu, siromašni se najčešće obraćaju obitelji i rodbini (41,5%), zatim prijateljima (24,2%), pa CZSS-u (23,7%), a tek onda nekome drugom (1,9%), s time da se neki - iako im je pomoć potrebna - ne obraćaju nikome (8,7%) (tablica 3.7.). Dakle gotovo dvije trećine (65,7%) se najčešće obraćaju bližnjima (obitelji, rodbini ili prijateljima), četvrtina (25,6%) institucijama, gotovo isključivo CZSS-u, dok se ostali ne obraćaju nikome. Bližnjima se manje obraćaju siromašniji (siromašniji: 60,6%; manje siromašni: 70,9%), institucijama podjednako i siromašniji i manje siromašni (siromašniji: 30,8%; manje siromašni: 29,1%), a jedino se u siromašnijih događa da se ne obraćaju nikome (siromašniji: 8,7%; manje siromašni: 0%). Rezultat da se siromašniji manje obraćaju bližnjima u skladu je s rezultatom koji smo prije pokazali, naime da siromašniji manje posuđuju novac od obitelji, rodbine i prijatelja nego manje siromašni. Za pretpostaviti je da se - kad se bližnjima obraćaju za financijsku pomoć - najčešće radi o posudbama, a ne poklonima pa manje obraćanje siromašnijih bližnjima može biti posljedica manje sposobnosti vraćanja. S druge strane kod obraćanja CZSS-u, a gotovo svi koji se obraćaju institucijama obraćaju se upravo CZSS-u, ne radi se o posudbi novca, nego o nepovratnoj pomoći, tako da sposobnost vraćanja nije značajan čimbenik. Moguće je, međutim, i to da su bližnji kojima se mogu obratiti također siromašni pa im se siromašniji zbog toga manje obraćaju.

Tablica 3.7. Kome se obraćaju kad im je potreban novac u slučaju iznenadnih troškova

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni	Manja naselja	Veća naselja
Obitelji, rodbini ili prijateljima	65,7%	60,6%	70,9%	64,7%	64,6%
Institucijama ili organizacijama	25,6%	30,8%	29,1%	25,5%	33,3%
Nikome	8,7%	8,7%	0%	9,8%	2,1%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Gotovo polovina kućanstava (54,1%) je dobila financijsku ili drugu materijalnu pomoć od neke institucije ili organizacije. Pomoć su najčešće dobivali od Caritasa u vlastitoj župi (16,4%), socijalnih trgovina (13%) i pučkih kuhinja (11,1%). Udio onih koji su dobili pomoć ne razlikuje se znatno između siromašnijih i manje siromašnih (siromašniji: 52,9%; manje siromašni: 55,3%). Kućanstva iz većih naselja češće su dobivala pomoć od onih iz manjih naselja (do 10.000 stanovnika: 43,8%; više od 10.000: 64%). Ovi su rezultati razumljivi ako znamo da u manjim mjestima Caritas često nije prisutan, župe su manje imućne, a socijalne trgovine i pučke kuhinje postoje samo u većim naseljima.

U anketi se od ispitanika zatražilo ocijeniti učinkovitost pomoći od bližnjih (obitelji, rodbine, prijatelja) s jedne strane i pomoć od institucija s druge. Posebno za pomoć bližnjih i institucija, upitani su smatraju li da je učinak pomoći nikakav, malen, djelomičan, velik ili vrlo velik, pri čemu su ocjene davali samo oni koji su dobili pomoć (tablica 3.8.). 46,7% ispitanika je učinak pomoći bližnjih ocijenilo kao velik ili vrlo velik, dok je istim tim ocjenama učinak pomoći institucija ocijenilo 32,8% ispitanika; na drugom kraju skale, učinak pomoći bližnjih je malenim ili nikakvim ocijenilo 27,6% ispitanika, dok je za učinak institucija takve ocjene dalo njih 39,9%.

Tablica 3.8. Ocjene učinkovitosti pomoći bližnjih i institucija

	Učinak pomoći	
	Bližnjih	Institucija
Vrlo velik	19,1%	11,7%
Velik	27,6%	21,1%
Djelomičan	25,7%	27,3%
Malen	23,7%	34,4%
Nikakav	4%	5,5%
Ukupno	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

U vezi s pomoći bližnjih i različitih institucija ili organizacija, roditelje smo pitali koliko mogu računati na njihovu pomoć. Ponuđeno im je izabrati između sljedećih modaliteta: nikada, ponekad, često, uvijek, ne znam. CZSS se pokazuje kao mjesto, odnosno institucija, od koje najviše mogu računati na pomoć, više nego bližnji (obitelj, rodbina, prijatelji), susjedi i ostale institucije (tablica 3.9.). Ako narav odgovora na ovo pitanje shvatimo kao neku vrstu mjere učinkovitosti različitih izvora pomoći – ili percepcije njihove učinkovitosti – proizlazi da lošija ocjena relativne učinkovitosti pomoći institucija naspram pomoći bližnjih odražava ponajprije neučinkovitost institucija kao što su lokalne vlast, lokalna zajednica, mjesni odbor, humanitarne organizacije i dobrovoljna udruženja, a ne učinkovitost CZSS-a. Međutim, moguće je da je povoljna ocjena CZSS-u rezultat sumnje ispitanika da je anketa povezana sa CZSS-om, pa nisu htjeli riskirati „zamjeranje“. Ipak, čini se da možemo zaključiti da je pomoć bližnjih percipirana kao učinkovitija od pomoći institucija gledanih skupno, dobroj ocjeni učinkovitosti CZSS-a unatoč.

Tablica 3.9. Koliko mogu računati na pomoć od privatnih osoba, institucija i organizacija

	Obitelj i rodbina	Prijatelji	Susjedi	Vjerska zajednica	Dobrovoljna udruženja	Centar za socijalnu skrb	Službenici lokalne uprave	Mjesni odbor	Humanitarne organizacije
Nikada	18,4%	18,8%	36,7%	55,1%	76,8%	6,8%	54,6%	83,1%	45,9%
Ponekad	40,6%	40,6%	41,1%	32,9%	15,5%	46,4%	37,2%	10,1%	39,1%
Cesto	14,5%	18,8%	10,1%	4,8%	1,9%	24,6%	2,9%	1,0%	7,3%
Uvijek	26,1%	21,3%	10,1%	3,4%	1,0%	20,8%	2,4%	0,0%	2,9%
Ne znam	0,5%	0,5%	1,9%	3,9%	4,8%	1,5%	2,9%	5,8%	4,8%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Jedna od strategija nošenja sa siromaštvom može biti i odricanje od potrošnje određenih dobara i usluga. Kako bi se utvrdilo čega se siromašna kućanstva više, a čega manje odriču u situacijama kada se zbog neimaštine nečega trebaju odreći, u anketi smo pitali za pet skupina dobara i usluga kojih se odriče na prvom mjestu, koje na drugom itd. Rezultati su prikazani u tablici 3.10. Za najveći broj kućanstava prvo čega se odriču su alkohol i cigarete (43%), na drugomu odmor, zabava ili kultura

(44,6%), na trećem odjeća (54,7%), na četvrtom plaćanje računa (62,3%), a na zadnjem, petom, hrana (79,2%). Poredak je u skladu s očekivanjima: siromašni se odriču najprije poroka (alkohol, cigarete), dok je hrana na zadnjem mjestu kod odricanja. I dok vjerojatno ne treba sumnjati da je hrana doista peta od ponuđenih kategorija potrošnje kojih se odriču, kao ni da su plaćanje računa i odjeća na četvrtom i trećem mjestu, možda ima razloga sumnjati u to da su alkohol i cigarete na prvom mjestu. Naime ne znamo koliko je postavljanje alkohola i cigareta na prvo mjesto odraz stvarnosti, a koliko nastojanja ispitanika dati društveno prihvatljiv odgovor. Kako god, još valja primijetiti da se ispitanici više slažu oko onoga čega su se najmanje voljni odreći nego oko pitanja čega su se najviše voljni odreći.

Tablica 3.10. Prioriteti kod odricanja od potrošnje

Odričemo se ...	Mjesto kod odricanja				
	prvo	drugo	treće	četvrto	peto
	% kućanstava				
... hrane	0,5	1,5	2,5	16,2	79,2
... plaćanja računa	3,4	2,5	15,4	62,3	16,9
... odjeće	16,4	15,7	54,7	14,1	0,6
... odmora, zabave ili kulture	36,7	44,6	15,4	2,6	1,1
... cigareta ili alkohola	43	35,8	11,9	4,7	2,3
Ukupno	100	100	100	100	100

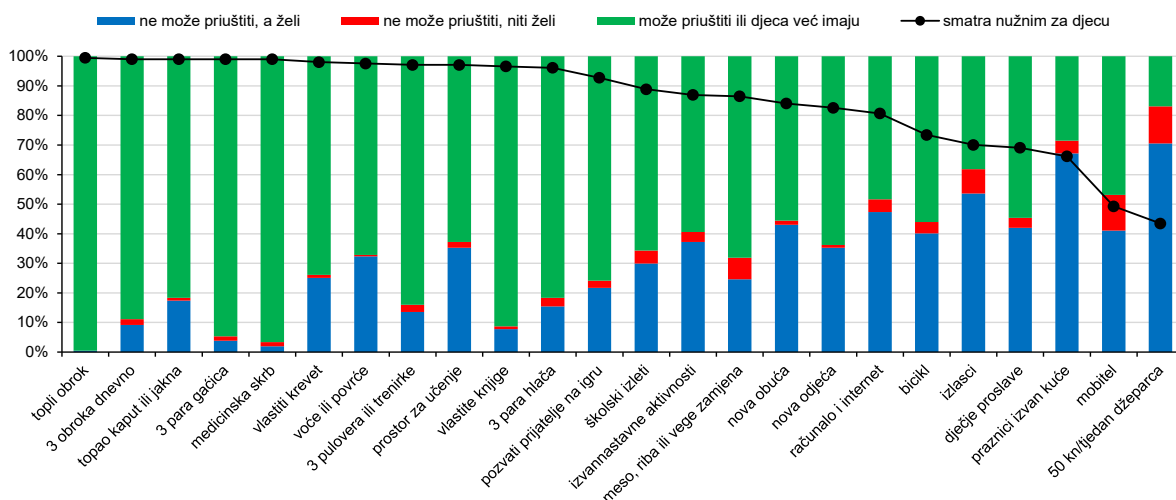
Napomene: Primjer čitanja brojki u tablici: 0,5% kućanstava se prvo odriču hrane, 3,4% plaćanja računa, 16,4% odjeće, 36,7% odmora, zabave ili kulture, 43% alkohola ili cigareta.

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Roditelje smo pitali i o nužnosti s jedne strane te priuštivosti određenih dobara za djecu koja iziskuju manje ili više materijalnih sredstava s druge. Cilj je bio, prvo, uvidjeti što roditelji u siromašnim kućanstvima smatraju nužnim za djecu, i koliko; drugo - mogu li roditelji djeci priuštiti različita dobra; i treće, postoji li veza nužnosti i priuštivosti. Konkretno je roditeljima ponuđeno 24 različitih dječjih potrepština za koje su najprije rekli smatraju li ih nužnima za djecu da bismo ih zatim pitali o njihovoj priuštivosti s trima mogućim odgovorima: *ne mogu priuštiti, a želim; ne mogu priuštiti niti želim; mogu priuštiti ili djeca već imaju.*

Na Slici 3.2. prikazan je, za svaku od 24 dječja dobra, postotak roditelja koji ju smatraju nužnom za djecu (linija s markerima), pri čemu su dobra poredana po padajućem postotku roditelja koji ih smatraju nužnima. Za čak 12 potrepština više od 90% roditelja smatra da su nužna, za 8 je postotak u rasponu 70-90%, a tek za 4 manji od 70%. Pritom ni jedno dobro ili sadržaj nenužnim ne smatra više od 40% roditelja. Na vrhu je ljestvice nužnosti prehrana (barem jedan topli obrok dnevno, tri obroka dnevno, voće i povrće), zatim odjeća (novi kaput/jakna, troje gaćice, barem tri pulovera ili trenirke, barem troje hlače), medicinska skrb, kao i vlastiti krevet i prostor za učenje. S druge strane, najmanje nužnima roditelji smatraju barem 50 kuna džeparca tjedno, mobitel, praznike izvan kuće, dječje proslave (npr. rođendana) te odlazak na piće ili u kino. Ovaj se poredak ne čini posebnim u smislu da odstupa od poretka koji bi rezultirao iz stavova opće populacije roditelja. Također valja primijetiti da je u skladu s prioritetima odricanja od potrošnje. Drugim riječima u izražavanju prioriteta kod odricanja od potrošnje roditelji su uzimali u obzir i potrebe djece.

Slika 3.2. Nužnost i priuštivost različitih dobara za djecu

Napomene: Dobra i usluge na horizontalnoj osi (dječje potrepštine) poredane su slijeva nadesno po padajućoj nužnosti. Nužnost dobra mjerena je postotkom roditelja koji ga smatraju nužnom.

Izvor: izračun autora na temelju ankete.

Slika 3.2. također pokazuje strukturu odgovora na pitanje o priuštivosti pojedinih dobara. Postotak roditelja koji nešto ne mogu priuštiti djeci, a željeli bi, varira od svega nekoliko postotaka do više od 70%. Najlakše su priuštivi topli obrok, tri obroka dnevno, tri para donjeg rublja, medicinska skrb i vlastite knjige, dok su među najteže priuštivima džeparac od barem 50 kuna tjedno, praznici izvan kuće, računalo i Internet te odlasci na piće i u kino. Na slici se vidi jedna jasna tendencija. Prosječno su, naime, nužnija dobra ujedno i lakše priuštiva: dio stupca koji mjeri postotak roditelja koji su na pitanje o priuštivosti odgovorili da određeno dobro djeci ne mogu priuštiti, a žele (plavi dio stupca), povećava se kretanjem udesno od dobara koje smatraju nužnijima prema onima koje smatraju manje nužnima. Valja reći da već spomenuta interpretacija tog obrasca nije i jedina moguća interpretacija. Druga bi interpretacija bila da roditelji nastoje djeci više priuštiti dobra koja smatraju nužnijima, bez obzira koliko ih je lako priuštiti, odnosno da je primijećena tendencija posljedica postavljanja svojevrsne ljestvice prioriteta na kojoj više mjesto zauzimaju dobra koja smatraju nužnijima. Te dvije interpretacije, međutim, nisu međusobno isključive. Najviše zabrinjava činjenica da određena dobra znatan dio roditelja, iako ih smatra nužnima, djeci ne može priuštiti. Na primjer približno četvrtina roditelja djeci ne može priuštiti vlastiti krevet; po prilici trećina djeci ne može priuštiti prostor za učenje, svježe voće i povrće ili novu odjeću. To se još više odnosi na potrepštine na desnoj strani Slike 3.1, kao što su 50 kn džeparca tjedno (70% roditelja ne može priuštiti), praznici izvan kuće (dvije trećine roditelja ne može priuštiti), dječje proslave (oko 40% roditelja ne može priuštiti) i sl. Iako te potrepštine roditelji u prosjeku smatraju manje nužnima, radi se o potrepštinama važnima za socijalizaciju djece. Nemogućnost da im ih roditelji priušte može imati negativne posljedice na djecu - zbog ograničene mogućnosti socijalizacije s prijateljima i školskim kolegama.

Za razvoj djece, u smislu njihove bolje socijalizacije s vršnjacima, spremnosti za školu i uspjeha u školi, a time i u budućem životu općenito, može biti važno jesu li djeca u odgovarajućoj dobi išla u vrtić i pohađala program predškolskog obrazovanja. U anketi se stoga pitalo roditelje jesu li djeca išla u vrtić i predškolu. Jedna trećina (32,9%) roditelja rekli su da su im sva djeca išla u vrtić (Tablica 3.11.). Oni čija djeca nisu sva išla u vrtić najčešće su kao razloge navodili da za vrtićom nije bilo potrebe jer je jedan od roditelja ili drugih članova obitelji bio na raspolaganju da brine o djeci (33,1%) ili financijske razloge (30,9%), zatim da nije bilo potrebe (bez objašnjenja zbog čega nije bilo potrebe) (10,8%) i da vrtića nije bilo ili je bio previše udaljen (9,4%). O važnosti financijskih razloga govori i to da je za

siromašnija kućanstva manje vjerojatno da su sva djeca išla u vrtić (siromašniji: 29,8%; manje siromašni: 35,9%). Veća razlika postoji između manjih i većih mjesta: u manjim mjestima je veći udio kućanstava čija djeca nisu sva išla u vrtić (do 10.000 stanovnika: 22,9%; više od 10.000: 41,4%) što zbog činjenice da u većini manjih mjesta nema vrtića što zbog toga što je u manjim mjestima više ekonomski neaktivnih roditelja, mahom majki koje ostaju kod kuće pa za vrtićem nema potrebe, barem u pogledu brige za djecu dok roditelji rade, a također je raširenija pojava da za djecu brinu bake i djedovi. Ovdje se uputno pogledati i postoji li razlika po razini obrazovanja roditelja jer je moguće da obrazovaniji roditelji više shvaćaju važnost vrtića za socijalizaciju u intelektualni razvoj djece, odnosno da bolje razumiju da vrtić nije isključivo mjesto gdje brinu o djeci dok oni rade. S obzirom na opažene razine obrazovanja u uzorku, roditelji su podijeljeni u dvije skupine: onu s „nižim“ obrazovanjem čine oni koji čija je najviša razina obrazovanja niža od srednjoškolske dok su ostali svrstani u skupinu s „višim“ obrazovanjem. Uz takvu se podjelu pokazuje da je vjerojatnost da su sva djeca išla u vrtić veća ako je anketirani roditelj višeg obrazovanja (niže: 25,2; više: 32,9). Ipak, s obzirom na vezu obrazovanja i dohotka, ovu se razliku ne mora interpretirati kao izravan utjecaj obrazovanja, nego kao onaj neizravni koji djeluje preko dohotka, odnosno podjele na siromašnije i manje siromašne koju ovdje koristimo. Tome u prilog ide činjenica da je razlika po obrazovanju roditelja u skladu s razlikom siromašnijih kućanstava i onih manje siromašnih. Naposljetku je moguće da su na djelu i izravni i neizravni učinak obrazovanja roditelja.

Tablica 3.11. Pohađanje vrtića i predškole

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni	Manje naselje	Veće naselje	Roditelj nižeg obrazovanja	Roditelj višeg obrazovanja
Sva djeca pohađala vrtić	32,9%	29,8%	35,9%	22,9%	41,4%	25,2%	40,4%
Sva djeca pohađala predškolu	61,8%	62,5%	61,2%	66,6%	57,6%	62,1%	61,5%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Što se predškole tiče, u gotovo su dvije trećine (61,8%) anketiranih kućanstava sva djeca pohađala predškolski obrazovni program (Tablica 3.12.). Budući da je predškola, za razliku od vrtića, besplatna (ako nije dio vrtićkog programa), razlika djece iz siromašnijih i manje siromašnih kućanstava nestaje (siromašniji: 62,5%; manje siromašni: 61,2%). Razlika po veličini naselja, međutim, postoji, i to značajno u korist djece iz manjih naselja (do 10.000 stanovnika: 66,6%; više od 10.000: 57,6%), unatoč tome što, gdje god postoji škola, vrlo vjerojatno postoji i predškolski program. Ovaj je rezultat teško objašnjiv, iako se veličina razlike u korist djece iz manjih naselja čini suviše značajnom da bismo ju pripisali čistoj slučajnosti, odnosno specifičnosti uzorka. Kao i u slučaju vrtića, razmatramo i postoji li razlika po obrazovanju roditelja. Rezultati pokazuju da značajne razlike nema (niže: 62,1%; više: 61,8%).

Prema rezultatima nedavne UNICEF-ove studije (UNICEF 2015) kojom su bila obuhvaćena kućanstva s djecom predškolske dobi korisnici novčanih naknada, udio se kućanstava čija su djeca pohađala vrtić kreće oko četvrtine dok rezultati ovdje, kako smo imali priliku vidjeti, pokazuju da je udio oko jedne trećine. Što se predškole tiče, razlika u rezultatima je nešto manja: prema UNICEF-u, djeca iz oko dvije trećine kućanstava pohađala su predškolu - ovdje je taj udio oko 62%.

Nadalje, vezano za obrazovanje, roditelji su upitani kakvo obrazovanje za svoju djecu očekuju da njihova djeca steknu u idealnom slučaju. Struktura odgovora prikazana je u gornjem dijelu Tablice 3.12. Najviše roditelja očekuju da im djeca steknu srednjoškolsko obrazovanje (56,4%), pri čemu veći broj očekuje da steknu strukovno (31,4%) nasuprot općem (24,6%) srednjoškolskom obrazovanju. Uz malo onih koji nisu znali odgovoriti, ostali očekuju da će im djeca u idealnom slučaju steći više od srednjoškolskog obrazovanja, što pokazuje da značajan dio roditelja očekuje - s obzirom na vlastito obrazovanje - socijalnu mobilnost djece prema gore. Nažalost, iz ovih je rezultata teško prosuditi koliki je utjecaj siromaštva na očekivanja, jer bi za takvu prosudbu bilo potrebno usporediti ovdje izražena očekivanja s očekivanjima opće populacije roditelja. Ipak ne čini se da roditelji u ovoj anketi imaju posebno niske standarde u pogledu očekivane razine obrazovanja djece. Razlike siromašnijih i manje siromašnih ne doimaju se značajnima, osim što siromašniji više očekuju od djece opće srednjoškolsko obrazovanje i što je među njima nešto više onih koji nisu znali odgovoriti. Razlike po obrazovanju roditelja postoje i lakše ih je racionalizirati. Nasuprot roditelja s višim obrazovanjem, od kojih polovina očekuje od djece više od srednjoškolskog obrazovanja, među niže obrazovanim isto očekuje jedna trećina. Nameće se interpretacija da obrazovaniji roditelji očekuju od svoje djece više obrazovanje, što je razumljivo i nimalo neočekivano. Također, manji postotak obrazovanih roditelja ne zna koju razinu obrazovanja očekuje od djece.

Tablica 3.12. Očekivano obrazovanje djece i izgledi da ga steknu

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni	Roditelj nižeg obrazovanja	Roditelj višeg obrazovanja
<i>Koju razinu obrazovanja bi djeca trebala steći u idealnom slučaju?</i>					
Srednja strukovna („zanat“)	31,4%	30,8%	32%	36,9%	26%
Gimnazija	24,6%	26,9%	22,3%	28,2%	21,2%
Viša škola	42,0%	41,4%	42,7%	34%	50%
Ne znam	1,9%	1%	2,9%	1%	2,9%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%
<i>Hoće li uspjeti steći tu razinu obrazovanja?</i>					
Da, sva djeca	68,1%	70,2%	66,0%	59,2%	76,9%
Da, ali ne sva djeca	15%	14,4%	15,5%	20,4%	9,6%
Ne	4,8%	4,8%	4,9%	5%	3,9%
Ne znam	12,1%	10,6%	13,6%	15,4%	9,6%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

U vezi s pitanjem o očekivanoj razini obrazovanja djece, roditelji su upitani i o izgledima da djeca uspiju steći očekivano obrazovanje. Rezultati su prikazani u donjem dijelu tablice 3.13. Očekivanja roditelja u ovom pogledu ne čine se pesimističnima: nešto više od trećine (68,1%) misli da će sva djeca uspjeti steći očekivano obrazovanje, a dodatnih oko 15% da će barem neka djeca u tome uspjeti. Jasan obrazac značajnih razlika između siromašnijih i manje siromašnih ni ovdje nije uočljiv, ali kao u slučaju očekivane razine obrazovanja, razlike po obrazovanju roditelja ima. Obrazovaniji roditelji su znatno optimističniji: više od tri četvrtine njih smatra da će djeca uspjeti steći očekivano obrazovanje, nasuprot znatno manjih 60-ak posto među niže obrazovanim roditeljima. Veći optimizam obrazovanih ne mora biti opravdan, napose s obzirom na to da smo utvrdili kako ne postoje značajne razlike između siromašnijih i manje siromašnih; drugim riječima veći optimizam obrazovanih može biti samo puka tlapnja, odnosno nevoljkost samima sebi priznati da njihovi viši obrazovni standardi ne znače i da će djeca ta očekivanja moći ispuniti.

Roditelji su također upitani da kažu koliko se slažu ili ne slažu s nekoliko tvrdnji u vezi s obrazovanjem djece i mogućnošću da im ga priušte. Intenzitet slaganja s tvrdnjama mjeren je tako da se od roditelja se tražilo da za svaku njih odaberu jedan od sljedećih modaliteta: *uopće se ne slažem; ne slažem se; niti se slažem niti se ne slažem; slažem se; potpuno se slažem*. Tim modalitetima su pripisane brojčane vrijednosti od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem). Tvrdnje su navedene u Tablici 3.13 s prosječnim intenzitetom iskazanog slaganja ispitanika s njima. Prosječni intenzitet slaganja veći od 3 možemo interpretirati kao „ima više roditelja koji se slažu ili se potpuno slažu nego onih koji se ne slažu ili uopće ne slažu“ ili „roditelji su u prosjeku bliži tome da se potpuno slažu nego da se uopće ne slažu“. Roditelji su najbliži potpunom slaganju s tvrdnjom da je važno odricati se drugih stvari radi pružanja najboljeg mogućeg obrazovanja djeci. Manje slaganje, ali ipak više nego neslaganje, izrazili su prema tvrdnji da je gotovo nemoguće bilo kojem djetetu omogućiti fakultetsko obrazovanje. Dakle, roditelji su relativno pesimistični u pogledu materijalnih mogućnosti da djeci priušte visoko obrazovanje, ali su spremni na odricanje kako bi osigurali potrebna sredstva. S drugim se dvjema tvrdnjama roditelji više ne slažu nego slažu. Što se toga da djeca trebaju što prije početi zarađivati tiče - što implicira skraćivanje obrazovanja na neku nužnu razinu - roditelji su iskazali više neslaganja nego slaganja. Također, u prosjeku se više ne slažu nego slažu s tvrdnjom da radi školovanja barem jednog djeteta treba žrtvovati potrebe druge djece. Dakle može se reći da su roditelji neskloni tome da djeca skraćujući obrazovanje žrtvuju potencijalno bolju budućnost radi

boljeg standarda kućanstva danas. Također nisu skloni svjesnom i namjernom biranju „pobjednika“ među djecom tako da se jedno dijete obrazuje nauštrb ostale djece. Rezultati za siromašnije nasuprot manje siromašnima i prema obrazovanju u skladu su s rezultatima za cijeli uzorak.

Tablica 3.13. Stavovi roditelja o obrazovanju djece

	Svi	Siromaš- niji	Manje siro- mašni	Roditel j nižeg obrazo vanja	Roditelj višeg obrazo vanja
Gotovo je nemoguće da ćemo moći omogućiti bilo kojem od naše djece školovanje na fakultetu.	3,47	3,45	3,49	3,51	3,43
Važno je žrtvovati mnoge druge stvari da bi djeci omogućili najbolje moguće obrazovanje.	4,42	4,41	4,43	4,45	4,39
Moja djeca moraju početi zarađivati, donositi prihod u kuću, što je prije moguće.	2,41	2,43	2,39	2,51	2,31
Ako nema dovoljno sredstava, treba usmjeriti sve napore da zadržimo jedno dijete u obrazovanju nauštrb ostale djece.	2,13	2,24	2,02	2,32	1,94

Napomene: Brojke u tablici su prosječni intenziteti slaganja s odgovarajućim tvrdnjama. Intenzitet slaganja mjereno je sljedećom skalom: 1 = uopće se ne slažem; 2 = ne slažem se; 3 = niti se slažem, niti se ne slažem; 4 = slažem se; 5 = potpuno se slažem.

Izvor: Izračun autora na temelju ankete

3.2.2 Dječja anketa

Kako smo već rekli u opisu ankete, od 207 anketiranih roditelja, njih 99 - dakle gotovo polovina - pristalo je da po jedno od njihove djece sudjeluje u anketi. Pritom su dolazila u obzir samo djeca od 13 godina ili starija. Pitanja postavljena djeci nisu, naravno, ista kao ona za roditelje, nego osmišljena kako bi se kroz odgovore stekao uvid u njihovu percepciju materijalnog položaja njihove obitelji, odnosno kućanstva, i niskog standarda kako ih ona sama vide. Uz nekoliko iznimaka, pitanja u dječjoj anketi su bila uglavnom takva da su djeca izražavala koliko se slažu s različitim tvrdnjama ili koliko se različite tvrdnje odnose na njih.

Vjerojatno najizravniji mogući način da se vidi koliko su djeca svjesna materijalnog životnog standarda kućanstva u kojem žive je da ih se izravno upita da procjene kakav je taj standard. U anketi im je uz pitanje o materijalnom standardu ponuđeno nekoliko modaliteta: *bogati smo; živimo iznadprosječno, živimo prosječno (kao većina); siromašni smo; jako smo siromašni*. Struktura odgovora prikazana je u Tablici 3.14. Gotovo sva djeca odabrala su jedan od dvaju modaliteta. Nešto manje od tri četvrtine djece (73,7%) smatra da njihova obitelj živi prosječnim životnim standardom, standardom kakvim živi većina drugih, dok nešto manje od četvrtine njih (23,2%) smatra da su siromašni. Nijedno dijete ne smatra da žive u bogatstvu, a tek mali broj djece smatra da žive iznadprosječno (dvoje djece) ili da su jako siromašni (jedno dijete). Dakle iako je distribucija odgovora „nagnuta“ više prema siromaštvu nego prema bogatstvu (veći zbroj postotaka za „siromašni smo“ i „jako smo siromašni“ nego za „bogati smo“ i „živimo iznadprosječno“), što je u skladu sa stvarnošću, čini se da djeca ne percipiraju stvarno stanje u potpunosti (tri četvrtine smatraju da žive „prosječno“). Međutim, budući da se radi o djeci od 13 ili više godina - što je dob u kojoj mogu biti svjesna stvarne materijalne situacije svoje obitelji - teško je povjerovati da su iskreno odgovarala. U vezi s time je teško povjerovati i da roditelji uspješno skrivaju od djece da zapravo žive u siromaštvu. Djeca, dakle - vjerojatno iz čistog srama - nisu željela priznati da se smatraju siromašnima, a pogotovo ne jako siromašna.

Tablica 3.14. Dječje procjene materijalnog životnog standarda kućanstva

	Struktura odgovora	Dohodak po članu kućanstva (mjesečno)
Bogati smo	0%	-
Živimo iznadprosječno	2%	788 kn
Živimo prosječno (kao većina)	73,7%	831 kn (> medijan)
Siromašni smo	23,3%	664 kn (< medijan)
Jako smo siromašni	1%	52 kn
Ukupno	100%	-

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

U Tablici su također prikazani prosječni dohoci kućanstava djece koja su dala pojedine odgovore. Zanimljivo je da one s odgovorima „živimo iznadprosječno“ i „jako smo siromašni“, jer se radi o samo troje djece - oni koji su odgovorili da žive „prosječno“ imaju veći prosječni dohodak po članu nego oni koji su odgovorili „siromašni smo“. Taj rezultat ima smisla i otvara mogućnost da je veliki udio onih koji misle da žive „prosječno“ zapravo posljedica uspoređivanja s drugima čiji je životni standard također nizak u odnosu na opću populaciju. To bi, međutim, značilo da anketirana djeca žive u okruženju u kojem je većina siromašna pa se samo s njima mogu uspoređivati ili se uspoređuju samo sa siromašnima iako žive u okruženju u kojem većina nije siromašna. Iako načelno moguća, ova nam se objašnjenja ne čine vjerojatnima. Naime, iako u Hrvatskoj nisu sva područja jednako razvijena i postoje značajne razlike u siromaštvu između županija, ne može se reći da su siromašni toliko odvojeni od ostatka populacije da bi siromašna djeca bila okružena samo drugom siromašnom djecom i s njima se uspoređivala. A ako su siromašna djeca svakodnevno okružena i siromašnim i nesiromašnim vršnjacima, očekivali bismo da će se uspoređivati s potonjima. Stoga smatramo da je neočekivano velik udio djece koja su izjavila da im obitelj živi prosječno posljedica nevoljkosti djece priznati neimaštinu koja pogađa njihovu obitelj, pri čemu se ta nevoljka može promatrati kao obrambeni mehanizam.

Nakon što su upitana da procijene materijalni životni standard obitelji, djeci je ponuđeno nekoliko tvrdnji s pitanjem koliko se te tvrdnje odnose na njih, odnosno koliko su istinite u njihovu slučaju. Pritom im je ponuđeno pet mogućih modaliteta odgovora: tvrdnja se „uopće ne odnosi“ na mene; tvrdnja se „uglavnom ne odnosi“ na mene; tvrdnja se „uglavnom odnosi“ na mene; tvrdnja se „potpuno odnosi“ na mene; „ne znam/ne mogu odgovoriti“¹⁵. U Tablici 3.15. dano je 11 tvrdnji i postoci djece koja su odgovorila da se te tvrdnje - svaka pojedinačno - na njih „odnose“ ili „potpuno odnose“. Radi jednostavnosti izlaganja, ovdje ćemo postotak djece na koju se određena tvrdnja odnosi ili potpuno odnosi reinterpretirati kao postotak djece koja se „slažu“ (ili „više slažu nego ne slažu“) s dotičnom tvrdnjom.

¹⁵ Nema tvrdnje za koju je više od jednog djeteta odgovorilo da „ne zna/ne može odgovoriti“.

Tablica 3.15. Stavovi djece o njihovom subjektivnom blagostanju, odnosu prema budućnosti, obrazovnim resursima i odnosima sa školskim kolegama.

	Udio djece na koje se tvrdnja odnosi ili se potpuno odnosi		
	Sva djeca	Siromašniji	Manje siromašni
Sviđa mi se kako živim.	67,7%	60%	75,5%
Imam pozitivan odnos prema budućnosti.	92,9%	90%	95,9%
Imam iste mogućnosti kao i druga djeca u razredu.	63,6%	56%	71,4%
Sretan/sretna sam većinu vremena.	93,9%	94%	93,9%
Nemam mjesto za učenje ili pisanje zadaće u kući.	28,3%	36%	20,4%
Kod kuće ne dobivam dovoljno pomoći u vezi zadaće.	20,2%	24%	16,3%
Djeca u školi se prema meni odnose s poštovanjem.	86,9%	82%	91,8%
Učitelji su prema meni lošiji nego prema drugoj djeci.	13,1%	12%	14,3%
S ponosom pokažem prijateljima gdje živim.	74,7%	68%	81,6%
Sramim se odjeće koju oblačim za školu.	14,1%	18%	10,2%
Često me sram jer nemam sve potrebno za školu.	12,1%	14%	10,2%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Veliku većinu djece neimaština ne čini nesretnima: 93,9% njih se slaže da s tvrdnjom da su „sretni većinu vremena“. Iako ovaj podatak, očekivan ili ne, izgleda ohrabrujuće utoliko što pokazuje da siromaštvo ne utječe previše na subjektivni osjećaj blagostanja djece, s interpretacijom njegova značenja treba biti oprezan zbog poimanja subjektivnog blagostanja. Dok s jedne strane mnogi prihvaćaju „sreću“ i „zadovoljstvo životom“¹⁶ kao sveobuhvatnu i krajnju mjeru blagostanja pojedinca (pa onda, izvedeno, i zemalja) (Layard 2005), pojedini autori upućuju na oprez (Sen 1985). Naime, iako je u brojnim istraživanjima robusno pokazana veza subjektivnog blagostanja i objektivnih okolnosti s kojima se ljudi suočavaju, to ne znači da se razine sreće koje pojedinci izražavaju u anketama mogu koristiti kao pouzdane mjere njihova objektivnog blagostanja (Decancq, Fleurbaey i Schokkaert 2015). Pritom je ključno to da su ljudi u većoj ili manjoj mjeri podložni prilagodbi na postojeće stanje, odnosno mirenju s postojećim stanjem - čak i vrlo nepovoljnim (Loewenstein i Ubel 2008). Tako se siromašni, suočeni s neimaštinom, mogu prilagoditi na način da nauče uživati u „malim stvarima“, zbog čega njihovo subjektivno blagostanje ne mora biti značajno manje od subjektivnog blagostanja nesiromašnih. Drugim riječima, siromašni mogu spuštati svoje standarde dobrog života, što je oblik unutrašnjeg obrambenog mehanizma. Prilagođavanju su posebno podložni takozvani afektivni aspekti subjektivnog blagostanja, oni koji više odražavaju trenutno mentalno stanje, a upravo je „sreća“ takvo stanje. U tom svjetlu se može tumačiti i činjenica da ne postoji značajna razlika između siromašnije i manje siromašne djece u slaganju s tvrdnjom da su sretna većinu vremena (94% kod siromašnije djece; 93,9% kod manje siromašne djece).

Drugi aspekt subjektivnog blagostanja, naime „zadovoljstvo životom“, manje je podložan prilagođavanju na trenutne objektivne uvjete života. Za razliku od „sreće“ koja više odražava takozvani afektivni aspekt subjektivnog blagostanja, „zadovoljstvo životom“ više odražava

¹⁶ Postoje brojne ankete u kojima postoje pitanja tipa „Koliko ste sretni od 0 do 10, gdje 0 znači da ste ekstremno nesretni, a 10 da ste ekstremno sretni?“ Slična pitanja postavljaju se i za „zadovoljstvo životom“.

evaluacijski ili kognitivni aspekt. Drugim riječima, manje odražava kako se osoba trenutno osjeća, a više ono kako osoba gleda na svoj život iz racionalne perspektive, važući njegove dobre i loše strane. Među tvrdnjama u dječjoj anketi, čini se da tvrdnja „sviđa mi se kako živim“ može odražavati upravo taj evaluacijski aspekt, s obzirom na to da bi ju djeca vjerojatno shvatila isto kao tvrdnju „zadovoljan sam svojim životom“. Nešto više od dvije trećine djece (67,7%) slaže se s tvrdnjom da im se sviđa kako žive, značajno manje u usporedbi s 93,9% onih koji se slažu s tvrdnjom da su sretni većinu vremena. To može biti posljedica (dominantno) evaluacijske naravi prvog pitanja i (dominantno) afektivne naravi potonjeg. Drugim riječima moguće je da djeca - razmišljajući sviđa li im se kako žive - u obzir uzimaju i objektivna obilježja svog života, od kojih je jedno neimaština, dok u slučaju tvrdnje da su sretna većinu vremena ne sagledavaju objektivne okolnosti. U prilog tome ide činjenica da je onih kojima se sviđa kako žive manje među siromašnjima (60%) nego među manje siromašnima (75,5%). A s obzirom na to da postoji značajna razlika između siromašnjih i manje siromašnih, vrlo je izvjesno da je još veća razlika između siromašne djece i djece u općoj populaciji.

Od ostalih tvrdnji, djeca se najviše slažu (92,9%) s „imam pozitivan odnos prema budućnosti“. Dakle, unatoč trenutnoj neimaštini, velik dio djece ipak ima nadu u bolju budućnost. Iako je tvrdnja suviše općenita da bismo znali podrazumijeva li pozitivan stav prema budućnosti optimizam u pogledu mogućnosti postizanja višega materijalnog standarda, za pretpostaviti je - s obzirom na neimaštinu s kojom su ta djeca suočena - da je taj optimizam jedan od glavnih čimbenika pozitivnog odnosa prema budućnosti. Činjenica da je pozitivan odnos prema budućnosti nešto zastupljeniji među manje siromašnom djecom u skladu je s tim tumačenjem.

Nešto se manje od dvije trećine (63,6%) djece slaže s tvrdnjom da imaju iste mogućnosti kao ostala djeca u njihovu razredu. Intenzitet slaganja s ovom tvrdnjom možemo shvatiti kao pokazatelj percepcije relativnog životnog standarda siromašne djece u odnosu na djecu iz opće populacije, pod uvjetom da skupina „druga djeca u razredu“ barem približno odražava opću populaciju djece odgovarajuće dobi. Valja primijetiti da je udio djece koja se slažu da imaju iste mogućnosti kao ostali u njihovom razredu vrlo sličan udjelu djece koja se slažu s tvrdnjom da im se sviđa kako žive. Tražiti od djece da se usporede s ostalima u svom razredu zapravo znači potaći ih upotrijebiti svoju sposobnost evaluacije pa se utoliko odgovori mogu tumačiti kao da imaju više veze s evaluacijskim nego s afektivnim aspektom subjektivnog blagostanja. Odatle onda sličnost između udjela djece kojoj se sviđa kako žive i udjela djece koja smatraju da imaju iste mogućnosti kao njihovi školski kolege. Kod ove tvrdnje također postoji značajna razlika između siromašnije i manje siromašne djece: siromašnija djeca u manjoj mjeri smatraju da imaju iste mogućnosti.

Za razliku od prethodnih četiriju tvrdnji, za koje možda i nije sasvim izvjesno kako ih interpretirati s obzirom na to da nije izvjesno kako su ih sama djeca shvatila, preostale tvrdnje u Tablici 3.15 prilično su konkretne. Prve se dvije odnose na mogućnosti u vezi sa školom. Nešto se manje od trećine (28,3%) anketirane djece slaže s tvrdnjom da kod kuće nemaju mjesto za učenje ili pisanje zadaće, dok se petina (20,2) slaže s tvrdnjom da kod kuće ne dobivaju dovoljno pomoći oko domaćih zadaća. Nedostatak mjesta za učenje veći je problem za siromašniju (36%) nego za manje siromašnu djecu (20,4%), što jasno odražava povezanost između siromaštva i nedostatka prostora kao jedne od dimenzija niske kvalitete stanovanja. Siromašnija djeca su po vlastitom iskazu u nepovoljnijem položaju i po pitanju pomoći koju kod kuće dobivaju oko domaće zadaće: dok među siromašnijom djecom četvrtina njih smatra da ne dobiva dovoljno pomoći, među manje siromašnima to isto smatra jedna petina njih. Potonji rezultat treba razumjeti tako da su roditelji manje siromašne djece u

prosjeku obrazovaniji, a time i sposobniji pomoći djeci oko škole. Ovdje, međutim, ne smijemo zaboraviti da su anketirani roditelji u prosjeku relativno slabo obrazovani.

Dvije se tvrdnje tiču percipiranog odnosa učitelja i ostale djece u školi prema anketiranoj siromašnoj djeci. Velika većina njih (86,9%) ne smatra odnos školskih kolega prema njima problematičnim, odnosno slažu se s tvrdnjom da se ostala djeca u školi prema njima odnose s poštovanjem. Za pretpostaviti je da djeci „s poštovanjem“ znači da ih ostala djeca ne omalovažavaju ili marginaliziraju zbog njihova niskog životnog standarda, zbog kojega im roditelji ne mogu priuštiti dobra koja u znatnoj mjeri signaliziraju status, kao što su skuplja odjeća, mobitel, izvanškolske aktivnosti koje se plaćaju i sl. Činjenica da, kako smo rekli, velika većina siromašne djece smatra da se ostala djeca prema njima, unatoč njihovu siromaštvu, odnose s poštovanjem, mogla bi nas navesti da zaključimo kako siromaštvo nema značajan utjecaj na ponašanje druge djece prema siromašnoj djeci. Međutim, pogledamo li razliku u odgovorima između siromašnije i manje siromašne djece, postaje jasno da takav zaključak ne bi bio opravdan. Naime, siromašnija se djeca značajno manje slažu s tvrdnjom da ih njihovi školski kolege tretiraju s poštovanjem nego manje siromašna djeca: 82% naspram 91,2%. Drugim riječima, ako su dječje procjene pouzdane, čini se da postoji značajan dohodovni „gradijent“ percipiranog poštovanja od strane druge djece: siromašnija djeca osjećaju da su manje poštovana od strane druge djece nego manje siromašna djeca.

Kao i u slučaju odnosa školskih kolega prema njima, velika većina siromašne djece odnos učitelja prema njima ne smatra problematičnim. Svega se 13,1% djece slaže s tvrdnjom da se učitelji prema njima ponašaju lošije nego prema drugoj djeci. To, naravno, ne znači da i ovih 13,1% slučajeva djeca imaju pravo; moguće je da su siromašna djeca po školskom uspjehu ponešto ispod prosjeka, što za sobom nosi ispodprosječne ocjene, koje pak djeca mogu shvatiti kao izraz lošijeg tretmana od strane učitelja. Kako god bilo, ovdje dohodovnog gradijenta nema: udio djece koja smatraju da su učitelji prema njima lošiji nego prema drugoj djeci podjednak je za siromašniju i manje siromašnu djecu. Učitelji, čini se, ne diskriminiraju učenike na temelju materijalnog statusa (ili barem ne diskriminiraju siromašnu djecu u odnosu na ostalu).

Siromaštvo na djecu može negativno utjecati i tako da se osjećaju posramljenima pred drugom djecom jer im roditelji zbog neimaštine ne mogu priuštiti bilo neka nužna dobra ili sadržaje bilo neke koji služe i kao statusni simboli. Tri se četvrtine anketirane djece (74,7%) ne srame svoje kuće ili stana: oni se slažu s tvrdnjom da s ponosom pokazuju prijateljima gdje žive. Dio siromašne djece srami se odjeće koju nosi u školi (14,1%), a nešto ih se manje srami toga da nemaju sve što im je potrebno za školu (12,1%). Dok se može smatrati zabrinjavajućim što se četvrtina siromašne djece srami svoga doma, teško je prosuditi jesu li zabrinjavajući i rezultati o udjelu posramljenih zbog odjeće (koja djelomično služi i kao statusni simbol) i školskih potrepština. Ne zbog toga što bismo posramljenost zbog odjeće i školskih potrepština smatrali manje važnom, nego zato što je teško reći jesu li udjeli posramljenih zabrinjavajuće veliki. Međutim, valja primijetiti da, kao što je to bio slučaj s većinom ostalih tvrdnji, postoji dohodovni gradijent: onih koji se srame relativno je više među siromašnjijima. Bez obzira na to smatramo li udjele posramljene siromašne djece zabrinjavajućima, postojanje je dohodovnog gradijenta zasigurno nešto što bi nas trebalo zabrinuti jer pokazuje da siromaštvo na vrlo konkretan način utječe emotivno stanje djece.

U roditeljskoj anketi roditelji su bili upitani o njihovim očekivanjima u pogledu razne obrazovanja koju bi djeca trebala steći. Slično je pitanje postavljeno i u dječjoj anketi. Djeca su konkretno upitana koji su im planovi za budućnost u pogledu obrazovanja i kasnijeg zaposlenja. Pritom su mogla birati

između tri ponuđena odgovora: završiti srednju školu i naći posao; završiti višu školu ili fakultet i naći posao; naći posao što prije bez obzira na završenu školu. Rezultati su dani u tablici 3.16. Većina djece (62,6%) planira steći srednjoškolsko obrazovanje i nakon toga se zaposliti. Od ostalih, gotovo svi (31,3%) namjeravaju naći posao tek po završetku više škole ili fakulteta s tek malim udjelom onih koji se žele što prije zaposliti, bez obzira na razinu obrazovanja koju će steći.

Ove je brojke zanimljivo usporediti s brojkama što smo ih dobili iz roditeljske ankete (vidjeti tablicu ABC) kako bismo vidjeli koliko se očekivanja roditelja i djece međusobno podudaraju. Najveći broj i roditelja i djece očekuju srednjoškolsko obrazovanje i u tom smislu se rezultati podudarni. Međutim, očekivanja roditelja su veća od očekivanja same djece: dok 42% roditelja očekuje od djece da steknu tercijarno obrazovanje, udio djece s takvim planom je oko 10 postotnih bodova manji. Veća su očekivanja roditelja vjerojatno posljedica toga što ih je iskustvo poučilo važnosti obrazovanja, s obzirom na to da su sami u prosjeku niskog obrazovanja. Svjesni su da se obrazovanje općenito cijeni i da osobi može osigurati viši socio-ekonomski status u društvu, skupa s pogodnostima koje dolaze s višim statusom. Drugim riječima, roditelji više nego djeca očekuju socio-ekonomsku mobilnost djece prema gore.

Tablica 3.16. Planovi djece za budućnost

	<i>Svi</i>	<i>Siromašniji</i>	<i>Manje siromašni</i>	<i>Niže obrazovanje roditelja</i>	<i>Više obrazovanje roditelja</i>
<i>Završiti srednju školu i naći posao.</i>	62,6%	62%	63,3%	62,3%	56,8%
<i>Završiti višu školu ili fakultet i naći posao.</i>	31,3%	30%	32,7%	25,5%	38,6%
<i>Naći posao što prije bez obzira hoću li završiti neku školu.</i>	6,1%	8%	4,1%	7,3%	4,6%
<i>Ukupno</i>	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

Što se dohodovnog gradijenta tiče, čini se da je prisutan, a očituje se po tome što je onih koji planiraju što prije naći posao bez obzira na obrazovanje gotovo dvostruko više među siromašnijom nego među manje siromašnom djecom (8% nasuprot 4,1%). Drugi tip gradijenta, gradijent s obzirom na obrazovanje roditelja, znatno je izraženiji, što je bilo za očekivati. Iako djeca i manje obrazovanih i obrazovanih roditelja većinom očekuju da će se zaposliti po završetku srednje škole, onih koji namjeravaju završiti fakultet pa se tek onda zaposliti je relativno više među djecom obrazovanih roditelja (38,6%, nasuprot 25,5% za djecu manje obrazovanih roditelja).

Planovi za budućnost su jedno, a njihovo ostvarenje nešto drugo. Nakon što su odgovorila na pitanja o planovima u pogledu obrazovanja, djeca su upitana o mogućnostima ostvarenja tih planova, odnosno o eventualnim preprekama za koje djeca misle da bi im se mogle naći na putu ostvarenja planova (tablica R). Iznenadujuće velik broj djece (29,3%) smatra da neće imati nikakve prepreke pri stjecanju planirane razine obrazovanja. S druge strane, s obzirom na to da se radi o populaciji djece iz kućanstava s vrlo niskim dohotkom, ne iznenađuje činjenica da više od polovine (53,5%) djece smatra da će im prepreka biti nedostatak novca. Što se ostalih prepreka tiče, broj djece koja su ih navela je za svaku od njih višestruko manji od broja djece koja su kao prepreku navela nedostatak novca. Od tih su ostalih prepreka djeca najčešće navodila nedostatak pravih mogućnosti u okruženju u kojem žive (17,2%), a znatno manje nedostatak dobrih informacija i savjeta (10,1%) i nedostatak pravih kvalifikacija (9,1%) dok je najmanji broj djece kao prepreku naveo obiteljske obveze (3%) ili nešto drugo (2%). Očekivano, siromašnija djeca su znatno češće navodila nedostatak novca kao prepreku

nego manje siromašni (64% nasuprot 42,9%). Od ostalih prepreka, dohodovni gradijent je prisutan kod nedostatka dobrih informacija i savjeta i kod nedostatka pravih mogućnosti u okruženju. Treba primijetiti da je u potonjem slučaju gradijent „obrnut“, u smislu da su siromašnija djeca rjeđe kao prepreku navodila nedostatak pravih mogućnosti u okruženju, ali to je izravno povezano s činjenicom da su siromašnija djeca kao prepreku češće navodila nedostatak novca. Izraženiji gradijent po obrazovanju roditelja zamjetan je samo kod nedostatka dobrih informacija i savjeta, pri čemu su djeca slabije obrazovanih roditelja češće navodila tu prepreku (14,5% nasuprot 4,5% kod djece bolje obrazovanih roditelja), a za pretpostaviti je da razlika postoji zbog toga što obrazovaniji roditelji općenito više znaju i informiraniji su, što im omogućuje aktivniju i konstruktivniju ulogu u usmjeravanju djece kroz obrazovni proces i pri zapošljavanju.

Tablica 3.17. Prepreke za ostvarenje planova djece

	Svi	Siromašniji	Manje siromašni	Niže obrazovanje roditelja	Više obrazovanje roditelja
Nedostatak novca	53,5%	64%	42,9%	54,5%	52,3%
Ništa	29,3%	24%	34,7%	29,1%	29,5%
Nedostatak pravih mogućnosti u okruženju u kojem živim	17,2%	12%	22,4%	14,5%	20,5%
Nedostatak dobrih informacija i savjeta	10,1%	10%	10,2%	14,5%	4,5%
Nedostatak pravih kvalifikacija za posao koji želim	9,1%	12%	6,1%	10,9%	6,8%
Obiteljske obveze	3%	4%	2%	1,8%	4,5%
Nešto drugo	2%	2%	2%	0%	4,5%

Napomena: Djeca su mogla navesti više od jedne prepreke.

Izvor: Izračun autora na temelju ankete.

3.3 Zaključno

U ovom dijelu istraživanja dječjeg siromaštva i strategija nošenja sa siromaštvom kućanstava u Hrvatskoj proveli smo anketu na uzorku od 207 kućanstava korisnika zajamčene minimalne naknade kojih je barem jedan član djeteta školske dobi. U svakom je kućanstvu anketiran po jedan roditelj, dok je u 99 kućanstava anketirano po jedno dijete. Anketom su prikupljeni podaci o osnovnim socio-demografskim i ekonomskim obilježjima kućanstava i njihovih članova, o izvorima dohotka, o poteškoćama koje proizlaze iz siromaštva, o različitim strategijama nošenja sa siromaštvom i o učincima siromaštva na djecu, kako na njihovo trenutno stanje tako i na njihov potencijal za budući razvoj. Iako je uzorak nereprezentativan, ponajprije geografski, smatramo da to ne umanjuje značajno korisnost nalaza i mogućnost njihove generalizacije.

Siromašna kućanstva s djecom koja smo za potrebe ovoga dijela istraživanja identificirali kao korisnike zajamčene minimalne naknade imaju vrlo nizak dohodak (izražen po članu kućanstva). Zараđeni je dio dohotka vrlo malen, tako da on gotovo u potpunosti čine socijalni transferi, i to uglavnom zajamčena minimalna naknada i, u manjoj mjeri, dječji doplatka. Iako je ta struktura dohotka određena samim kriterijem za identifikaciju siromašnih kućanstava s djecom (korisnici zajamčene minimalne naknade), za pretpostaviti je da bi identifikacija siromašnih prema nekom drugom razumnom kriteriju – na primjer, korištenjem dovoljno niske granice siromaštva – sličnu strukturu dohotka. Nalazi potvrđuju popularni dojam da socijalno ugroženi uživaju veći broj različitih naknada, ali također pokazuju da se, izuzev ZMN-a i dječjeg doplatka, radi o vrlo malim iznosima. K

tome, ako je suditi po subjektivnoj procjeni ispitanika, za „spajanje“ je „kraja s krajem“ potreban u prosjeku gotovo dvostruko veći iznos dohotka od onoga kojim raspolažu.

Kako bi došli do dodatnog novca, značajan broj kućanstava se zadužuje, i to većinom posuđujući od bližnjih – obitelji, rodbine i prijatelja. U manjoj mjeri uzimaju kredite kod banaka, uglavnom nenamjenske, potrošačke za koje im mjesečna rata uzima u prosjeku trećinu dohotka po članu. Neki radi dodatne zarade povremeno obavljaju poslove, vrlo vjerojatno u neformalnom sektoru, i to više u manjim, ruralnijim naseljima, što je vjerojatno uvjetovano većim ponudom takvih poslova u manjim naseljima. Znatno broj kućanstava čak pribjegava prodaji predmeta iz kućanstva, pri čemu među onima koji nisu ništa prodali dominiraju oni koji nisu imali što prodati.

Općenito, kada se nekome obraćaju za novčanu pomoć, obraćaju se bližnjima, a tek potom različitim institucijama ili organizacijama - najčešće Centru za socijalnu skrb. To je u skladu s nalazom po kojem ispitanici smatraju da u pogledu pomoći najviše mogu računati upravo na bližnje i Centar za socijalnu skrb, a znatno manje na ostale institucije i organizacije. Pri usporedbi učinkovitosti pomoći bližnjih i institucija, pomoć bližnjih pokazala se prema mišljenju ispitanika učinkovitijom. Pomoć institucija i organizacija češće koriste oni iz većih naselja, zasigurno zbog veće dostupnosti - s obzirom na to da u većini manjih naselja mnoge od njih uopće ne djeluju (pučke kuhinje, socijalne prodavaonice).

Očekivano, velikom se poteškoćom za siromašne pokazalo redovno plaćanje režija. Uslijed neimaštine, većina počesto kasni s plaćanjem komunalija, posebno najsiromašniji i oni u većim naseljima gdje je veći broj komunalija i gdje istodobno nisu dostupni jeftiniji supstituti. Nerijetko im, uslijed neplaćanja, neke komunalne usluge budu i isključene, najčešće struja. Učestala praksa su i uštede kroz smanjivanje korištenja pojedinih komunalija.

Što se tiče zadovoljavanja prehrambenih potreba, dio ih kućanstava djelomično zadovoljava iz vlastite proizvodnje povrća, voća i mesa, s time da je takva proizvodnja prisutna, očekivano, uglavnom u manjim naseljima. Također, hranu ponekad dobivaju od drugih. S vremena na vrijeme se događa da netko iz kućanstva ide gladan na spavanje, pri čemu se u gotovo svim takvim slučajevima radi samo o roditeljima koji se tako žrtvuju kako bi prehrambene i druge potrebe njihove djece bile zadovoljene. Problem je s hranom znatno prisutniji u većim naseljima, vrlo vjerojatno zbog nemogućnosti ili vrlo ograničene mogućnosti vlastite proizvodnje.

Dio roditelja ne može djeci priuštiti neka dobra ili sadržaje, iako bi to htjeli. U tom smislu posebno zabrinjava činjenica da nezanemariv, čak znatan, broj roditelja ne može djeci priuštiti toliko osnovne potrepštine kao što su svježe voće i povrće, nerabljeni odjeći, vlastiti krevet ili prostor za učenje – potrepštine koje praktično svi roditelji smatraju nužnima za djecu. Usto posebno zabrinjava činjenica da su među najteže priuštivima dobra i sadržaji izravno povezani s mogućnostima socijalizacije djece s vršnjacima, poput mobitela, praznika izvan kuće, dječjih proslava, izlazaka, primjerenog džeparca i sl. Pritom se tu nikako kao „olakotna okolnost“ ne smije uzeti činjenica da su to dobra koja roditelji smatraju manje nužnima od osnovnijih, kao što su hrana i odjeća/obuća.

Kada je riječ o obrazovanju, roditelji imaju prilično velika očekivanja od djece – gotovo polovina očekuje da im djeca završe neku višu školu ili fakultet. Istodobno, većina roditelja je načelno optimistična u pogledu mogućnosti da djeca ta očekivanja i ostvare. S obzirom na materijalne uvjete u kojima žive, velika očekivanja i optimizam vjerojatno su više izraz nadanja nego realnih mogućnosti. Roditelji su također iskazali spremnost na odricanje da bi djeci priuštili visoko obrazovanje i nesklonost biranju „pobjednika“ među djecom, odnosno osiguravanju većih mogućnosti jednom

djetetu nauštrb druge djece. Usto, nisu skloni poticanju djece da se što prije zaposle, bez obzira na obrazovanje. Očekivano - obrazovaniji roditelji imaju veća očekivanja i optimističniji su u pogledu njihova ostvarenja.

Iako žive u objektivno lošim materijalnim uvjetima, tri četvrtine djece smatra da njihova obitelj živi „prosječno (kao većina)“. Nije posve jasno imaju li djeca iskrivljenu sliku stvarnosti ili su je pak svjesna, ali to ne žele priznati, koristeći nepriznavanje kao svojevrсни obrambeni mehanizam. Ipak, gotovo nijedno anketirano dijete ne smatra da im obitelj živi iznadprosječno ili u bogatstvu.

Veliku većinu djece siromaštvo ne čini nesretnima. To, međutim, ne treba uzeti kao nalaz koji dopušta zaključak da siromaštvo nema utjecaja na blagostanje djece, s obzirom na to da je poznato kako sreća odražava dominantno afektivni aspekt blagostanja. Da je tomu tako svjedoči nalaz koji pokazuje da su djeca znatno manje zadovoljna životom nego što su sretna, pri čemu zadovoljstvo životom u principu više (nego sreća) odražava evaluacijski aspekt blagostanja koji podrazumijeva i objektivnu usporedbu s drugima.

U pogledu obrazovanja, većina djece, u skladu s očekivanjima roditelja, planira završiti srednju školu i potom se zaposliti, s time da planovi djece nisu u potpunom suglasju s očekivanjima roditelja utoliko što je manji udio djece koja planiraju steći tercijarno obrazovanje nego udio roditelja koji to od djece očekuju. Pomalo nekonzistentno s percipiranim životnim standardom obitelji, djeca se čine svjesnima da bi neimaština mogla biti preprekom ostvarenju njihovih obrazovnih ciljeva, što se ogleda u činjenici da nedostatak novca smatraju najznačajnijom mogućom preprekom, daleko iznad svih ostalih.

Iako bi za potpuniju sliku o utjecaju siromaštva na djecu bilo potrebno napraviti usporedbu između (po nekom objektivnom kriteriju) siromašne i nesiromašne djece, nalazi ovoga istraživanja daju neizravno naslutiti da je utjecaj realan i znatan. Naime usporedba odgovora siromašnije i manje siromašne djece (ovisno o tome je li dohodak njihova kućanstva ispod ili iznad medijana) pokazala je da u dosta slučajeva postoji značajna razlika između tih dviju skupina, pri čemu su - naravno - siromašnija djeca u nepovoljnijem položaju. Ti nalazi vrlo vjerojatno impliciraju još veću razliku siromašnih i nesiromašnih.

Literatura

Decancq K., M. Fleurbaey i E. Schokkaert (2015). [Happiness, equivalent incomes, and respect for individual preferences](#). *Economica*, 82, 1082-1106.

Layard R. (2005). *Happiness. Lessons from a new science*. Penguin.

Loewenstein G. i P. A. Ubel (2008). Hedonic adaptation and the role of decision and experience utility in public policy. *Journal of Public Economics*, 92, 1795-1810.

Sen A. (1985). *Commodities and capabilities*. Oxford University Press.

UNICEF (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. UNICEF.

Zakon o socijalnoj skrbi. Narodne novine 157/2013.

4. Odgovori intervjuiranih i sudionika/ca fokus-grupa

Tijekom siječnja i veljače 2017. održale su se tri fokus-grupe i tri pojedinačna polustrukturirana intervjua s ukupno 20 osoba - koje su sve prethodno sudjelovale u anketi kao primatelji zajamčene minimalne naknade (ZMN). Od njih 20, 17 je žena (85%). Četiri lokacije - Zagreb, Čakovec, Karlovac i Sisak – i njihova okolina odabrane su temeljem triju kriterija:

1. dovoljan broj korisnika izrazio je volju sudjelovati u fokus-grupama;
2. lokacije su dovoljno blizu Zagrebu da se unutar jednog dana mogu obići;
3. svaka lokacija daje drugi tip poduzorka sudionika.

U Zagrebu su većina sudionika samohrani roditelji, u Čakovcu ih je većina iz kućanstava s troje ili više djece, u Karlovcu većina dolazi s ratom pogođenih područja - isto kao i u Sisku i njegovoj okolici - no glavni je kriterij ovdje bio uključivanje domaćinstava s ruralnih područja. Ova je činjenica onemogućila održavanje fokus-grupe u Sisku i zahtijevala individualne intervjue, s obzirom na to da dvoje od troje sudionika/ca žive poprilično daleko od Siska.

Sve fokus-grupe i intervjui su snimljeni i transkribirani uz dozvolu sudionika/ca. Fokus-grupe trajale su otprilike 75 minuta, a pojedinačni intervjui između 35 i 50 minuta svaki. Svi su se razgovori temeljili na protokolima za polustrukturirane intervjue (u prilogu ovom izvještaju). Kao rezultat nepredvidljivih okolnosti, jedno je dijete školskog uzrasta prisustvovalo individualnom intervjuu te se zbog etičkih razloga u ovom slučaju nisu postavljala pitanja o učincima života s malim prihodima na djecu. Nakon transkripcije su odabrani citati koji, široko gledano, pripadaju jednoj od šest kategorija:

1. općenit utjecaj života s malim prihodima na obitelji; strukture i mreže podrške, prioritiziranje
2. utjecaj na djecu; prioritiziranje potreba jednog djeteta nauštrb druge drugih
3. utjecaj na obrazovanje i perspektive zaposlenja
4. formalna podrška: CZSS, nevladine organizacije, škola
5. savjeti drugima u sličnim situacijama
6. savjeti ili poruke političarima i kreatorima politika

Citati koje koristimo odražavaju stavove mnogih sudionika, a ilustriraju neku pojavu koja nije proizašla iz anketnog ispitivanja i/ili nude nijansiranije razumijevanje strategija nošenja sa siromaštvom od onih koje su se mogle zabilježiti putem ankete. Citati indiciraju mjesto, a ne osobne karakteristike sugovornika, a organizirani su prema 12 tema - proizišlih iz inicijalnog kodiranja gore navedenih kategorizacija.

Da su „fokus-grupe prikladne za istraživanje ‘osjetljivih’ pitanja” (Wilkinson, 2004; 180) potvrdilo je i ovo istraživanje. Naime u najmanje su dvije grupe sugovornici komentirali da je razmjena informacija i iskustava bila vrijedna i u praktičnom smislu i u smislu osnaživanja. Pojedinačni su intervjui omogućili dublji uvid, ali nisu uspjeli proizvesti tipove ‘sinergija’ karakteristične za fokus-grupe. Obje metode daju puni dublji osjećaj siromaštva kao ‘životnog iskustva’ koje utječe na odnose, internu i vanjsku dinamiku, vrijednosti i norme te postignutu i pripisanu reprezentativnost (vidi: Daly and Kelly, 2015; poglavlje 1). Ispisivanje materijala iz fokus-grupa i intervjua je pokušaj ostanka vjernim „pričama, slikama, objašnjenjima i iskustvima” (Morgen i dr., 2010; 13) sudionika. Istovremeno, naravno, odabir što uključiti, a što izostaviti reflektira perspektivu istraživača i njihove pozicije. Kako zaključuje gore spomenuta studija, slažemo se da:

“Iako naši stavovi i prakse kao istraživača nisu bile “objektivne” (u pozitivističkom smislu vrijednosne neutralnosti), pokušali smo točno prenijeti ono što smo naučili od ljudi koji su velikodušno odvojili svoje vrijeme da bi razgovarali s nama ...” (Morgen i dr., 2010; 207).

4.1 Neformalne mreže i strukture podrške

Kako sugerira citat u nastavku, koliko god važne neformalne mreže podrške bile, opasnost od oslanjanja na njih u duljem razdoblju leži u nemogućnosti vraćanja dugova te mogućnosti sramote i stigme zato što se ne može uzvratiti istom mjerom:

“Lako je od nekoga uzimati 100 ili 200 kuna, ali teško ih je vratiti, onda te sramota kada gledaš u oči.” (Čakovec)

Vrlo često, ‘spajanje kraja s krajem’ uključuje dosta kompleksne lance podrške i reciprociteta:

“Uvijek pronalazimo nekako nešto. Ja kupujem za kuću, drva, tata plati dio režija. Ako nam stvarno zagusti zovem dvije sestre koje su u Irskoj, ali mi idemo na to da čim zaradimo vratimo.” (Sisak i okolica)

Ponekad individualna dobročinstva i prijateljstva imaju značajan utjecaj, naročito u kontekstu opće ravnodušnosti:

“Moj tata ima vrt pa mi šalje hranu i jedna bivša kolegica me jednom tjedno pozove na ručak i to je velika pomoć. Drugi su mi svi okrenuli leđa ili svaka druga riječ je 'bit će bolje'.” (Karlovac)

4.2 Formalne mreže i strukture podrške

Usprkos općoj percepciji javnosti da ljudima s niskim primanjima na raspolaganju stoji dijapazon struktura u fokus-grupama i individualnim intervjuima se iskristaliziralo da oni pružaju oskudnu pomoć, često ograničenu poprilično rigidnim pravilima, te da ‘koštaju više nego što vrijede’. Tri citata koja slijede u potpunosti oslikavaju širi dijapazon mišljenja:

“Morate se odlučiti: ili od Grada ili od Caritasa, dakle ako dobivate paket od jednog, ne može od drugog.” (Zagreb)

“Išla sam u Crveni križ s prijateljicom. Ona je samac i ja imam petoro djece, ali dobili smo isti paket, litra ulja, šećera, brašno, kaladont, sol i tijesto za juhu. Neću opet ići jer moram nekome platiti benzin da odem.” (Sisak i okolica)

“Postoji i ta socijalna samoposluga, ali tamo su kriteriji previše strogi.” (Karlovac)

4.3 Određivanje prioriteta

Većina je razgovora o potrebi određivanja prioriteta u životu na niskim prihodima bila u skladu s nalazima anketnog ispitivanja, naročito u pogledu taktičkih odluka koje režije podmiriti:

“Treba prvo platiti ono što će vma isključit. Struja je opasna; s plinom se još može dogovoriti. Struja je zeznuta – jedva dva mjeseca kasnite i odmah idu opomene, isključenja, nema uopće pregovora s njima.” (Zagreb)

Naravno podstanari imaju dodatne financijske obaveze te još kompliciranije žongliraju prioritetima:

“Treba prvo platiti struju i vodu. Ako ne platiš stan završiš na ulici. Onda dalje, za hranu ako ostane novac; ako ne, onda opet u Centar.” (Čakovec)

Zanimljivo, i u skladu s nalazima ankete, meso je izuzetno važno i ključna je potreba djece:

“Režije se prvo plaćaju. Ali meni kad dođu djeca i kažu da su gladni ne možeš im reći da čekaju socijalu. Onda si kupim dva praseta na početku godine da preko cijele godine ima mesa u kući.” (Sisak i okolica)

Jedna neočekivana zabrinutost koju su izražavali sudionici koji žive u ruralnim područjima ili kućama koje se griju na drva jest da pomoć za ogrjev nije ni približno dostatna da pokrije potrebe za grijanjem. Dva citata koja slijede reprezentativni su za mnoge po ovom pitanju:

“Dobiješ 800 kuna za drva, ali ja sam ovu godinu morala kupiti 21 metar po 330 kuna. Imam čovjeka koji mi daje na rate. Ova država stvarno misli da čovjek može za 800 kuna kupiti drva i cijelu zimu se grijati?” (Čakovec)

“Kada smo dobivali drva od grada netko je dobio više i netko manje. Kad je jaka zima s tim ne možeš ništa, za 700 kuna dobiješ dva metra i šta ćeš s tim?” (Karlovac)

4.4 Utjecaj na djecu

Iako se ne razlikuje puno u odnosu na odgovore iz ankete, sudionici su se o utjecaju života na niskim prihodima na djecu izražavali na različite načine, dodajući jetkost i specifične ilustracije stigmatizirajućih učinaka siromaštva te strategija nošenja s njima. Riječima jednog roditelja:

“Ja i sin smo sami i on razumije da ne može baš tražiti nešto što mu ja ne mogu priuštiti i on bi htio. ... U prvom razredu su ga zezali – ti nemaš ovakvu igračku, nemaš najnoviji kompjuter. Ali ja mu kažem sine, uvijek će biti za hranu i cipele.” (Karlovac)

Dobar dio sudionika govorio je o pritisku grupe u školi na sljedeći način:

“Nastojim im omogućiti kao što imaju njihovi prijatelji u školi. Djeca stalno komentiraju u kakvoj robi ste došli u školu.” (Čakovec)

Stigma - kako ćemo kasnije razjasniti - često dolazi u kombinaciji s izrazito nepovoljnijim položajem u školi u usporedbi s drugom djecom:

“Imam curicu koja je imala 13 godina i htjela se šminkati i nije imala hlače kao drugi pa su je šikanirali. Ona je dolazila kući plačući, ali ja sam rekla „glavu gore“ i onda sam idući mjesec kupila hlače. I ona treba kompjuter, ali ja joj ga ne mogu priuštiti.” (Sisak i okolica)

4.5 Prioritiziranje među potrebama vlastite djece

U većim obiteljima teške odluke oko toga kako zadovoljiti potrebe djece mogu rezultirati zadovoljenjem potreba jednog djeteta prije ostalih. Međutim, kako je pokazala i anketa, prioritiziranje u pravilu znači žrtvovanje potreba odraslih radi djece:

“Sad tu dolazi do sukoba, ako se ovima da i ovima ne da. Ipak svim četvero dam po 20 do 30 kuna, a onda na sebi zašparam taj mjesec, neću sebi kupiti lijekove ili nešto.” (Zagreb)

Dobar dio sudionika naglašavao je da starija djeca imaju veće potrebe i da to ponekad ima utjecaj na odnose među braćom i sestrama, kako opisuje sljedeći citat:

“Problem je da stariji ima veće potrebe, skuplji je. Mlađe je ljubomorno na starije.”
(Zagreb)

Slično tomu, procjena čija je potreba veća u pravilu se mora balansirati objašnjenjem onoj djeci koja se trebaju strpjeti:

“Teško je jer svatko traži i onda ja gledam kome je najneophodnije. Onda je znalo doći do ljutnje i svega, ali ja objasnim da će idući put drugi dobiti.” (Sisak i okolica)

4.6 Obredne aktivnosti

Mimo potrebe da se podmire iznenadni neplanirani troškovi, tema kojoj su se sudionici opetovano vraćali su aktivnosti koje se mogu podvesti pod neki tip obreda: bilo da se radi o prvoj pričesti, školskom izletu ili maturальноj večeri. Njihov trošak treba dovesti u odnos s onim što se za taj iznos može kupiti i s druge strane činjenicom da se taj isti obred više nikad neće dogoditi. Drugim riječima, to su ‘jedinstvene prilike’ i njihovo će propuštanje djeca pamtit i do kraja života. Ponekad čak i relativno mali iznosi novaca dovode do velikih ljutnji:

“Pričest, to me je jao razljutilo. Župnik je inzistirao na plaćanju posudbe haljine za 200 kuna bez obzira na socijalni status.” (Zagreb)

Ponekad se i nemogućnost plaćanja školskog izleta vidi kao još jedan primjer toga da djeca imaju manje mogućnosti od njihovih vršnjaka:

“Moj sin sada treba ići na more, ali ne možemo platiti. On kaže da treba sudjelovati u sportskim aktivnostima i treba putovati busom. Možda bi bilo mirnije u kući da može ići na te aktivnosti.” (Čakovec)

Na kraju treba donijeti teške odluke oko toga je li trošak opravdan:

“Škola u prirodi, za to imate pravo dobiti pomoć. Meni je sada problem da sin treba imati maturально putovanje koje košta 1.850 kuna. A ne možeš poslati dijete bez bar još 400 kuna. I što ću ja sada? Posuditi? Zamoliti prijateljicu da provuče karticu i vratiti joj godinu dana? Mislim, što sam sve mogla kupiti, a ne što će on vidjeti za tri, četiri dana.”
(Karlovac)

4.7 Dugoročni učinci na djecu

Roditelji su iskazivali svijest i strah od toga da će se ciklus zapreka ponavljati iz generacije u generaciju:

“Razgovaram s djecom otvoreno tako da oni jednog dana ne budu na socijali. To je jedino mene strah, jer ja ne bih htjela da moja djeca odgajaju svoju djecu na socijali.”
(Čakovec)

Ponekad se izostanak ‘bezbriznog djetinjstva’ vidi kao jedan od najvažnijih učinaka na djecu koja odrastaju u kućanstvima s niskim prihodima:

“Ti tu djecu od malena doba učiš da možda će biti novac za nešto, a možda i ne. To je grozno, nema opušteno djetinjstvo.” (Karlovac)

Dio je sudionika pak izražavao stav da, zdravom-za-gotovom konzumerizmu mnoge današnje djece nasuprot, djeca koja žive u kućanstvima s niskim prihodima više poštuju imovinu i bolje razumiju vlastite situacije:

“Ono što me čini najveselijom i najsretnijom majkom, što djeca ne traže mobitele, tenisice, trenirke, nego kad vidimo da je aksija, idemo. Tako sam ih odgojila.” (Zagreb)

4.8 Odnos sa školskim osobljem

Jedna od stvari o kojoj su govorili svi sudionici bila je razumijevanje obiteljske situacije - odnosno njegov nedostatak - među školskim osobljem koje može činiti ogromnu razliku u iskustvu školovanja. Jedan dio školskog osoblja roditelji percipiraju negativno:

“Mi kompjutera nismo imali i tu se nema razumijevanja. Učiteljica je njoj za kraj polugodišta sada dala da ima jedinicu.” (Karlovac)

U kontekstu šireg iskustva, na iskaze velikodušnosti i razumijevanja učitelja gleda se naročito pozitivno:

“Na početku kada nismo imali za sve knjige dođe mi mala i kaže evo učiteljica mi je dala knjigu. ... Sada smo uspjeli da imamo knjige preko Grada. Kada gledam druge škole, ovdje su baš razumni ljudi.” (Sisak i okolica).

U kućanstvima s niskim prihodima nedostatak razumijevanja školskog osoblja može imati ogromne negativne učinke, čak i ako je situacija koju opisuje naredni citat izuzetak:

“Curica mi je bila dobar đak i ona su je prebacili na drugi program u gimnaziju i onda je trebala druge knjige. Ja sam zamolio učiteljicu da mi zamijene knjige za nove koje joj trebaju, ali ona nije htjela. I sad, popustila je u školi jer nema sve knjige, pala je razred i nema više pravo na stipendiju. Onda se upisala u trgovačku školu.” (Čakovec)

4.9 Strahovi od budućnosti

Usprkos ogromnoj razini otpornosti koju su djeca u anketi pokazala, mnogi se sudionici boje za budućnost svoje djece - i po pitanju obrazovanja i budućeg zaposlenja. U dosta slučajeva spominjala se važnost socijalnih stipendija:

“Tužna je priča što ti danas moraš razmišljati o svojoj djeci gdje ćeš ga poslije upisati. On kaže da bi išao u srednju školu nakon toga može ići na fakultet i ja ne znam kako ću mu to priuštiti. Nadamo se da dijete uđe u krug stipendija što dijeli grad ili država, ali to je sreća jer ulazi mali broj i veze su važne kao i obično.” (Karlovac)

Dobar dio sugovornika spominjao je odlazak iz Hrvatske kao jedinu moguću strategiju izlaska:

“Moja djeca imaju manje šanse zato što su potrebne veze za zapošljavanje. Moja kćerka hoće ići u frizersku školu, ali kod nas baš nema. Ja sam joj rekla da je najbolje da završi barem tri godine škole, onda idi van jer ovdje nema posla.” (Sisak i okolica)

4.10 Odnosi s centrima za socijalnu skrb (1): jednokratna pomoć

Sustav jednokratne pomoći - koji provode centri za socijalnu skrb - tema je o kojoj se žustro raspravljalo u većini fokus-grupa, a čini se da je tomu tako jer u svojoj svrsi - biti fleksibilan odgovor na nenadan trošak - podbacuje:

“Na socijali imate pravo tri puta godišnje dobiti jednokratnu pomoć. Dođem i ona je meni dala hrpu papira da izvadim. Ovako izgubim volju – tko će toliku papirologiju vadit?” (Zagreb)

Jedan drugi sudionik pojasnio je kako se ‘pravo’ na jednokratnu pomoć može pretvoriti u relativno održivu strategiju preživljavanja, tako da:

“Mi čuvamo jednokratnu pomoć baš za neočekivane troškove. Morate priložiti račune.” (Karlovac)

Iako takav oblik podrške može pomoći u pokrivanju pojedinih većih troškova, kašnjenja u isplatama su se također često spominjala:

“Sad je sin išao na maturalac, ovo gratis je bilo sređeno za blizance u razredu. Tako da sam tražila jednokratnu pomoć u Centru, donijela sam papir i odobrili su mi 1.000 kuna i isplatili su mi tek u 12. mjesecu.” (Zagreb).

Jednokratne pomoći, prema Zakonu, mogu biti u novcu ili u potrepštinama. Neki su sugovornici tražili pomoć u potrepštinama upravo zbog kašnjenja u isplatama novca:

“Moja socijalna radnica stvarno je super. Svaki put kad sam došla po jednokratnu pomoć nikada nije rekla ne. Ali ja to uzimam u hrani i ne u novcu jer kada podnesete zahtjev tek za 3 mjeseca dobijete novac.” (Sisak i okolica)

4.11 Odnosi s centrima za socijalnu skrb (2): važnost socijalnog radnika

Iako su se mnogi sugovornici žalili na birokratizaciju centara za socijalnu skrb - uključujući i ogromnu količinu „papirologije“ - većina njih je zadovoljna ili izrazito zadovoljna oko njihova socijalnog radnika, naročito kada socijalni radnici svoju ulogu razumiju kao onih koji korisnicima daju podršku u ostvarivanju prava:

“Moja djelatnica za socijalnu skrb je dobra i uputi me gdje treba, pitm ako imam kakvih promjena, recimo ako mogu dobiti kupone za struju.” (Karlovac)

Ponekad, podrška socijalnih radnika nadmašuje formalne opise njihova posla:

“Uvijek imam istu socijalnu radnicu i mi smo već na ti i za nju ne mogu reći ništa loše jer se trudi maksimalno iako je spora. Čak mi se javi van radnog vremena, kaže da samo kažem na porti da imam dogovoreno s njom. Kad dođeš u Centar uvijek je strašna gužva da oko 100 ljudi čeka.” (Sisak i okolica)

Kako je već rečeno, negativni odnosi sa socijalnim radnicima u podjednakoj su mjeri uzrokovani pravilima sistema i samim socijalnim radnicima:

“Ja ne znam da li su ti ljudi tako školovani ili to njih jednostavno ne zanima, ili je to direktiva. Zašto postoji OIB koji sve treba povezati. Znaju moje prihode, što dobivam. Pa

zašto onda kvragu, da se tako izrazim, zašto moram za svaku stavu, za djecu, za katastar, da li imam kuću, stan, nekretninu, a sve vidiš da nemam ništa. Ubija.” (Zagreb)

4.12 Sustav i pravila

Za percepciju su socijalnih radnika usko vezani stavovi oko naravi samog sustava i njegovih pravila. Mnogi su sudionici isticali da kad ne bi radili u svojoj ekonomiji ne bi mogli spojiti kraj s krajem, što je potpuno u skladu s nalazima ankete. Ovo su pitanje - kao i zakonom određenu nemogućnost primanja zajamčene minimalne naknade u slučaju posjedovanja automobila sudionici često spominjali. U jednom je slučaju, iako ne sankcijama, već samo informiranje socijalnog radnika o dodatnim prihodima rezultiralo prijetnjom prijave koja je, čini se, sveprisutna:

“Ako radite još neki posao možete izgubiti prava. Evo, recimo, ja sam susjedi kopala vrt i ja sam to rekla svojoj socijalnoj radnici i ona kaže šuti o tome jer ću to morati zapisati, a onda ćeš izgubiti socijalnu pomoć. Sestra dok je u Irskoj posudila je tati auto. To nije naš auto, ali isto bojim se da se to ne vidi. Auto nam dobro dođe jer tati prijeti srčani udar i tu su djeca i kako ćete vi bez auta?” (Sisak i okolica)

Zabrinutost oko pravila za automobile - koji su dozvoljeni samo u iznimnim slučajevima; primjerice ako je u kućanstvu osoba s invaliditetom - isticana je naročito u skupini sugovornika romske nacionalne manjine:

“Ja ne primam više socijalnu pomoć, ukinili su mi pravo zato jer ne smijem imati auto. Taj auto danas ne vrijedi više od 5.000 kuna, zamislite auto iz 1993. Godine i u jako lošem stanju.” (Čakovec)

4.13 Preporuke donositeljima odluka i opći zaključci

Sudionici su općenito zabrinuti oko nedostatne informiranosti o vlastitim pravima. Dio sudionika je, štoviše, smatrao da su više saznali razmjenom iskustava s drugima u sličnoj situaciji nego u centrima za socijalnu skrb. Jedan je sudionik iskazao potrebu za reformom sustava tako da se ustroji jedinstveno mjesto ili mjesto na koje se prvo odlazi, podjednako artikulirano kao i argumenti onih donositelja odluka koji se zalažu za slične promjene:

“Žalosno što koda nas ne postoji jedna institucija za ljude koji dolaze u poteškoće, bilo socijalni slučajevi, bilo kakvih problematika. Da postoji institucija koja kaže: 'Gledajte, vi ćete dobiti od socijalne skrbi toliko i toliko, ali odite do Grada i tamo možete ostvariti ta i ta prava, odite na tu instituciju i dobijete to i to'.” (Zagreb)

Nemogućnost novčane pomoći da prati troškove života također zabrinjava mnoge sugovornike, i - premda ponekad preuveličana - nije daleko od stvarnosti:

“Socijalna pomoć je unazad 10 godina ista, a svaki dan je sve skuplje i skuplje. Kod na je doplatak 2960 kuna i to se 20 godina nije mijenalo.” (Sisak i okolica)

Dva citata za kraj pokazuju ogorčenje sugovornika sustavom te neimanjem vlastita političkog ili kakvog drugog ‘glasa’:

“Netko od predstavnika našeg naroda koji imaju probleme bi trebao biti u Saboru.” (Karlovac)

“Danas veze i poznanstva puno znače i da ih imamo ne bi bili tu.” (Karlovac)

Jasno je da razgovori u fokus-grupama - premda tek dio slike zamrznute u nekom vremenu - daju dodanu vrijednost anketom prikupljenim podacima te razgovjetnije ukazuju na teške izbore s kojima se roditelji - u ovom slučaju većinom majke - susreću pri prioritiziranju potreba djece i njihovu odgoju na niskim prihodima. Dugoročnije bi praćenje stavova različitih podskupina kućanstava u budućnosti moglo bolje osvijetliti načine nošenja sa siromaštvom, a također i u odnosu na njihove pretke.

Literatura

Daly, M. i G. Kelly (2015) *Families and Poverty: everyday life on a low income*, Bristol: Policy Press.

Morgen, S., J. Acker i J. Weigt (2015) *Stretched Thin: poor families, welfare work, and welfare reform*, Ithaca: Cornell University Press.

Wilkinson, S. (2004) 'Focus Groups', u J. Smith (ur.) *Qualitative Psychology: a practical guide to research methods*, 3rd edition, London: Sage; str. 199 – 221.

5. Zaključci i preporuke

Ovdje sažimljemo glavne naglaske analize izložene u prethodnim poglavljima te donosimo preporuke za nositelje javnih politika, ali i sve dionike.

5.1. Sažetak rezultata

Rezultati analize statističkih podataka (EU-SILC podaci) pokazuju da siromaštvo treba sagledati u kontekstu ukupno vrlo niskoga raspoloživog dohotka stanovništva i djece u usporedbi s drugim zemljama (EU/EFTA zemlje), kao i niskim raspoloživim dohotkom siromašnog stanovništva i siromašne djece (tj. za stanovništvo i djecu koja raspolažu s manje od 60% medijalnog ekvivalentnog dohotka). To je svakako okvir koji nepovoljno djeluje na kvalitetu života ukupnog stanovništva, a posebice siromašnog stanovništva. Prema stopama relativnog siromaštva Hrvatska se nalazi nešto iznad prosjeka drugih ovdje analiziranih zemalja, pri čemu je postotak siromašne djece veći od postotka siromašnog stanovništva, što do 2011. godine u Hrvatskoj nije bio slučaj. Ova analiza, kao i prethodne studije (npr. Šućur, 2006., 2014., Šućur i dr. 2015.), pokazala je da je među siromašnim stanovništvom veći udio kućanstva s većim brojem djece, jednoroditeljskih obitelji, kućanstava s manje zaposlenih te s nižim stupnjem obrazovanja roditelja. Analiza je dodatno potvrdila stagnantnost siromaštva u Hrvatskoj koja ima izrazito visoku stopu dugotrajnog siromaštva djece - što znači da je vjerojatnost da će siromašno dijete ostati u siromaštvu duži niz godina velika.

Uvid u život siromašnih kućanstava dala je i anketa provedena u kućanstvima koja koriste zajamčenu minimalnu naknadu (ZMN), a u kojima žive djeca od 13 do 17 godina. Premda uzorak nije bio reprezentativan i premda je ovdje riječ o zaista najsiromašnijima¹⁷, rezultati potvrđuju iznimno nepovoljne životne uvjete takvih kućanstva. Riječ je o kućanstvima s izrazito niskom obrazovnom strukturom, značajnim udjelom samohranih roditelja (prvenstveno majki) i/ili većim brojem djece te kućanstvima koja se gotovo u potpunosti oslanjaju na transfere države (ZMN i doplatak za djecu - DzD). Strategije nošenja sa siromaštvom su posuđivanje novaca - većinom od obitelji, rodbine i prijatelja -, krediti (većinom potrošački), dodatne povremene zarade, ali i odgađanje plaćanja komunalnih usluga (što dovodi i do isključivanja struje ili plina), uskraćivanja niza dobara i usluga za koja se smatra da su manje prioritetna (iako ne i nevažna) pa i do gladovanja kako bi se zadovoljile potrebe, osobito potrebe djece. Rodbina i prijatelji, u odnosu na institucije, jesu važniji izvor podrške - a među institucijama najvažniji je centar za socijalnu skrb (CZSS). Svakako je primjetan mali udio pomoći od ostalih institucija, pogotovo lokalnih vlasti i udruga. Anketa je pokazala da su roditelji relativno optimistični što se obrazovnih postignuća njihove djece tiče, dok su djeca nešto više realistična u tom pogledu. Premda je stvarnost drukčija - stoga što ostali relevantni uvidi pokazuju da su šanse ostvarenja projiciranih obrazovnih postignuća gotovo nikakve - to može biti i dobro polazište za promjenom ako se obiteljima i djeci ponudi konkretna pomoć u postizanju obrazovnih ciljeva. Slično je i s relativnom otpornošću koju djeca pokazuju kroz stav da žive prosječnim životom koja može biti potencijal za promjenu samo ako se takvoj djeci konkretno pomogne u ostvarivanju njihovih ciljeva.

Fokus-grupe su dale i dodatni uvid u strategije nošenja sa siromaštvom, konkretnim dilemama i problemima s kojim se takve obitelji nose te posljedicama odrastanja u nepovoljnim okolnostima.

¹⁷ Prema podacima Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku 2015. godine je ZMN bilo obuhvaćeno ukupno 102 297 osoba, a što je daleko manje od ukupnog broja osoba u riziku od siromaštva (20% u 2015.)

Razvidno je da predstavnici kućanstava s kojima smo razgovarali (a to su pretežno bile osobe ženskog spola) pokušavaju na različite načine osigurati osnovnu egzistenciju svojim ukućanima - osobito djeci - ali je tu često riječ o gotovo nemogućem zadatku. Svaka posudba novaca, primjerice, znači da će to trebati vratiti, a gotovo je nemoguće ostvariti neki dodatni prihod ili očekivati pozitivnu promjenu. Ostvarivanje ravnoteže između zahtjeva i mogućnosti znači različit tretman djece, ali i podučavanje djece da ne mogu očekivati ono što je njihovim vršnjacima dostupno. Veliki problem nastaje s dodatnim potrebama i aktivnostima (npr. školski izlet, dostupnost interneta povezana sa školskim zadaćama i sl.) jer nemogućnost njihova ostvarivanja umanjuje obrazovne šanse, a rezultira i socijalnom isključenošću. Institucije se tu ponekad pokazuju fleksibilnima, a ponekad i ne, što zbog formalnih razloga (nefleksibilna, administrativna pravila) što zbog neosjetljivosti pojedinih djelatnika. Upravo je ovdje moguće promjena, pa makar u materijalnom statusu takvih kućanstava ne bila znatnija (jer su perspektive zapošljavanja/dodatnog dohotka male i jer očekivati bitnije povećanje socijalnih transfera nije vjerojatno).

5.2. Preporuke

5.2.1. Poseban fokus na siromaštvo djece

Ideja istraživanja i njegovi rezultati jasno pokazuju važnost konstantnoga specifičnog fokusa na siromaštvo djece. Koliko se u hrvatskoj javnosti pozornosti siromaštvu posvećuje je pitanje za raspravu, ali se o konkretnim mjerama njegova suzbijanja te njihovoj periodičnoj evaluaciji svakako nedovoljno raspravlja. S obzirom na dugoročne nepovoljne učinke odrastanja u depriviranim okolnostima, važno je posebno se fokusirati na siromaštvo djece te osmisliti mjere koje mogu ublažiti negativne učinke siromaštva na obrazovanje te profesionalne šanse djece i redovito ih evaluirati..

5.2.2. Važnost ZMN i DzD

Zajamčena minimalna naknada i doplatka za djecu ključni su izvor dohotka siromašnih obitelji sa školskom djecom što pokazuje važnost državne intervencije u ublažavanju života u siromaštvu, iako primjerice ZMN pokriva samo između 32% i 46% egzistencijalnih potreba kućanstava koja ju primaju (Stubbs i Zrinščak 2015a). Promjena iznosa ZMN nije ovisna o potrebama/promjenama troškova života. Također dohodovna granica za ostvarivanje prava na DzD je niska, kao i iznosi doplatka jer se oni - s obzirom da su vezani uz proračunsku osnovicu koju utvrđuje Vlada RH - ne indeksiraju rastom troškova života. Primjerice, premda je to dijelom uzrokovano i ukupnim padom broja djece u navedenom razdoblju, indikativan je pad broja korisnika DzD s 628 654 djece u prosincu 2001. na samo 322 870 djece u prosincu 2016, a u istom se razdoblju prepolovio i ukupan iznos izdvojen za DzD.¹⁸ Ove činjenice treba imati na umu kod najavljenih mjera poticanja demografskog razvoja Hrvatske, i to se posebno odnosi na najavljenju reformu poreznih olakšica i doplatka za djecu, odnosno najavu uvođenja univerzalnog doplatka. Naime, svaka mjera ima višestruke učinke pa i mjere demografske politike imaju svoje socijalne učinke, a kako je do sada doplatka za djecu uvijek bio vezan uz dohodovni cenzus, on je prije svega bio mjera obiteljske politike i politike smanjenja siromaštva. Univerzalni doplatka - doplatka za svako dijete - naglašava da je to mjera obiteljske politike, a dijelom (pitanje je iznosa) i mjera demografske politike, ali to ne znači da se socijalni aspekt gubi. S obzirom da siromašne obitelji porezne olakšice (koje bi se prema najavama ukinule) ni do sada nisu koristile, izuzetno je važno da iznos doplatka za djecu ne bude niži od dosadašnjeg ili za primatelje ZMN da ga se čak poveća. Time se kombiniraju univerzalne mjere (koje su načelno

¹⁸ Podaci sa stranice HZMO: <http://www.mirovinsko.hr/default.aspx?id=462>

učinkovitije u postizanju ciljeva) s ciljanim mjerama suzbijanja siromaštva usmjerene prema najsiromašnijima.

5.2.3. Adekvatnost ZMN i radna aktivacija

Zapošljavanje je najbolja dugoročna mjera suzbijanja siromaštva pa su i sve mjere radne aktivacije korisnika ZMN izuzetno važne te na njima treba dalje inzistirati. I one moraju biti specifične, dakle usmjerene upravo ovoj skupini. Ipak s obzirom na obrazovnu strukturu korisnika ZMN te na stanje tržišta rada u Hrvatskoj teško je očekivati da će se značajniji udio korisnika ZMN zaposliti, i to s plaćom koja omogućava primjerene uvjete života. Iz te je perspektive potrebno preispitati promjenu ekvivalentne ljestvice kod uvođenja ZMN 2014. Tada je ZMN zamijenila dotadašnju pomoć za uzdržavanje, ali je došlo i do promjene osnovice te postotka osnovice za djecu te je najviši iznos ZMN ograničen na visinu bruto minimalne plaće (Stubbs i Zrinščak 2014). To je rezultiralo manjim ukupnim iznosom upravo za kućanstva s većim brojem djece, a povezano je i s činjenicom da je prosječna veličina kućanstva, korisnika ZMN-a smanjena. Promjena, isto tako, nije vodila računa o činjenici da dječje potrebe ovise o njihovoj dobi, odnosno da se potrebe s njezinim rastom povećavaju.

5.2.4. Važna uloga CZSS

I ovo je istraživanje potvrdilo nezamjenjivu ključnu ulogu CZSS u socijalnoj skrbi općenito, a posebno u radu sa stanovništvom koje živi u nepovoljnim socijalnim prilikama. Istraživanje još jednom potvrđuje kako je dodjela ZMN zapravo neodvojiva od potrebe informiranja korisnika o drugim socijalnim uslugama i pravima te socijalnog rada s obiteljima koja primaju ZMN općenito. Stoga je ideja da se dodjelu novčanih naknada prebaci na županijske urede državne uprave problematična zbog udaljenosti takvih ureda od korisnika te njihove nepovezanosti sa CZSS kao mjestom informiranja i socijalnog rada. Upravo suprotno: CZSS treba čuvati i jačati osiguranjem primjerenih uvjeta rada, odnosno jačanjem njihovih mogućnosti da zaista budu koordinatorima svih socijalnih usluga u lokalnoj zajednici - kako informiranjem o dostupnim uslugama tako i njihovim poticanjem i razvojem. To znači ne samo ulogu centara kao „one-stop-shopova“ već kao ključnog aktera u socijalnoj politici na lokalnim razinama.

5.2.5. Jednokratna pomoć

Jednokratna naknada, kako je definira Zakon o socijalnoj skrbi (Narodne novine 152/14, čl. 46), priznaje se samcu ili kućanstvu koje zbog trenutačnih materijalnih poteškoća nije u mogućnosti podmiriti osnovne životne potrebe nastale zbog rođenja djeteta ili školovanja djeteta, bolesti ili smrti člana obitelji, elementarne nepogode ili sl., kao i zbog nabave osnovnih predmeta u kućanstvu ili nabave nužne odjeće i obuće i stoga je važan izvor dohotka u slučaju niza iznenadnih troškova s kojima se obitelji u siromaštvu suočavaju. Korisnicima, prema istraživanju, problem predstavlja dugo čekanje isplate (što dovodi u pitanje svrhu jednokratne naknade u prevladavanju *trenutačnih* materijalnih poteškoća) te niz dokumenata koje je potrebno priložiti prigodom podnošenja zahtjeva koji ili već postoje u dokumentaciji korisnika ili se mogu dobiti službenim putem. Čini se da problem predstavlja i način diskrecijske ocjene socijalnih radnika, ali ovo istraživanje ne pruža dovoljno podataka za konačnu ocjenu u tom pogledu. No zbog važnosti jednokratnih pomoći potrebno ih je možda detaljnije analizirati.

5.2.6. Stipendije za školovanje

Premda su sudionici istraživanja relativno optimistični u pogledu perspektive školovanja djece, raspoloživi podaci i dostupna istraživanja ukazuju na to da su stvarne mogućnosti - upisa i završavanja

srednje škole, osobito fakulteta - za djecu iz siromašnih obitelji vrlo ograničene. To ponovno upućuje na potrebu osiguranja daleko više stipendija temeljem socijalnih kriterija te njihove visine - koja će pokriti stvarne troškove školovanja / studiranja. Analiza te provođenje preporuka studije Instituta za obrazovanje iz 2013. se ovdje pokazuju izuzetno važnima (File et al, 2013).

5.2.7. Obuhvat vrtićima/jaslicama/predškolom

Hrvatska ima veliki problem obuhvata djece jaslicama i vrtićima, osobito u pogledu velikih regionalnih razlika koje se ne smanjuju (Matković i Dobrotić, 2013; Dobrotić, 2013., Stubbs i Zrinščak, 2015b). Prema ovom istraživanju samo je trećina ispitane populacije izjavila da su sva djeca išla u vrtić, a razlozi neodlaska su bili financijski te činjenica da je jedan barem jedan od roditelja bio kod kuće. Kako je obuhvat javnim, kvalitetnim jaslicama i vrtićima ključan za socijalizaciju djece te razvoj njihovih kognitivnih vještina, a osobito u djece niže dobi, politika omogućavanja i poticanja (ili čak uključivanja djece u jasličke i vrtićke programe je prioritet. To uključuje potpuno besplatni upis u jaslice i vrtiće za djecu primatelja ZMN, ali i rad s roditeljima u vidu ukazivanja na važnost pohađanja (ili čak i obvezu pohađanja?) jaslica i vrtića za daljnji osobni i profesionalni uspjeh njihove djece. Obuhvat predškolom, mada je sada obavezan, i dalje ne obuhvaća svu djecu, a u nekim se sredinama/školama izvodi u minimalnoj satnici, što ne pridonosi njezinoj predviđenoj ulozi.

5.2.8. Obuhvat produženim boravkom u školi

Kao i kod vrtića, produženi boravak u školi ima iznimne potencijale povećanja obrazovnih šansi djece zbog nedostatnoga kulturnog kapitala njihovih obitelji, ali i zbog nedostatka drugih mogućnosti povezanih sa ispunjavanjem školskih obveza (računalo i internet, npr). Obvezno uključivanje djece korisnika ZMN u produženi boravak je, stoga, također prioritetna mjera suzbijanja siromaštva.

5.2.9. Ostale usluge za djecu

Niz je izuzetno važnih usluga za razvoj djece izložene nepovoljnim okolnostima - od pomoći u učenju do uključenosti u igraonice te razne sportske aktivnosti. Takvih programa ima malo ili su povezani s troškovima (npr. članarina za sportske klubove, sportska oprema i sl.). Osiguranje je niza besplatnih usluga za djecu istaknuto važna mjera suzbijanja nepovoljnih posljedica siromaštva po obrazovne ishode djece i njihova blagostanja.

5.2.10. Uloga regionalnih i lokalnih vlasti / organizacija civilnog društva

Istraživanje je ukazalo na relativno malu ulogu područne (regionalne) i lokalne samouprave te organizacija civilnog društva. Njihova je komplementarna uloga posebno važna ne samo u osiguranju materijalne egzistencije (npr. hrana i odjeća) već i - ako ne i više - u osiguranju ostalih gore navedenih usluga. Uloga lokalnih vlasti važna je u pomoći takvim obiteljima za kupnju računala, osiguravanja internetskog priključka i sl. Radi se o relativno malim iznosima koji u životu takvih obitelji i njihove djece mogu donijeti veliku promjenu. Lokalne vlasti i udruge mogu odigrati važnu ulogu u osnaživanju siromašnih povezivanjem, razmjenom informacija, iskustva i sl. Država bi - i regionalna i lokalna samouprava - trebale prioritetno financirati organizacije civilnog društva koje razvijaju takve programe / usluge za djecu iz siromašnih obitelji, osigurati njihovu kvalitetu i održivost dugoročnim financiranjem uspješnih programa.

5.2.11. Aktivna uloga u pomoći u podmirenju komunalnih troškova

Dio se istraživanih obitelji morao odreći niza komunalnih usluga ili bitno smanjiti njihovo korištenje. Isključenje struje je npr. drastična mjera, koju je, međutim, doživio određen broj ispitanika. Pomoć u

takvim situacijama jest prioritarna. Trenutni bonovi od 200 kuna za ugroženog kupca energenata nisu usklađeni s brojem članova kućanstva. Očito postoji i mjesto pregovaranju s nadležnim ustanovama u iznalaženju rješenja u pojedinim situacijama, npr. odgoda isključenja do dobivanja jednokratne pomoći i sl.

5.2.12. Uključivanje pomoći za stanovanje u ZMN / pomoć za ogrjev

Izvešće u sklopu projekta Sinergijski socijalni sustav pod naslovom „Struktura naknada, izdaci i korisnici programa socijalne zaštite u Republici Hrvatskoj“ 2016. je, između ostalog, predložilo, u ZMN uključiti pomoć za stanovanje, pogotovo stoga što neke jedinice lokalne i regionalne samouprave isplaćuju niže naknade zbog nedostatka novaca. S obzirom na nepovoljne posljedice nepodmirenja troškova stanovanja siromašnih obitelji, ovo istraživanje podupire ovakvu mjeru. Također pomoć se za ogrjev često odobrava u niskim/vrlo nedostatnim iznosima pa je i o tomu potrebno voditi računa.

5.2.13. Daljnja eksplorativna i evaluacijska istraživanja / studije

Premda je posljednjih godina - kako je naznačeno u uvodnom poglavlju - provedeno nekoliko istraživanja o siromaštvu, potreba za daljnjim studijama i analizama, dugoročnijima čak, neminovno postoji jer mogu pružiti bolji uvid u dinamiku siromaštva. Kako su u riziku od siromaštva i ona kućanstva koja ZMN ne primaju - a koja nisu bila obuhvaćena ovom studijom - usporedba više skupina siromašnih može pokazati njihove različite potrebe, ali i strategije izlaska iz siromaštva. Siromaštvo je vezano za niz drugih aspekata deprivacije i socijalne isključenosti pa bi ih buduće studije trebale više istražiti. Mjere suzbijanja siromaštva treba također kontinuirano evaluirati.

Bibliografija

Dobrotić, I. (2013). Dostupnost i korištenje usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te drugih oblika skrbi. U N. Pećnik (ur.), *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj* (str. 166-179). Zagreb: UNICEF.

File, J., Farnell, T., Doolan, K., Šćukanec (2013.) *Financiranje visokog obrazovanja i socijalna dimenzija u Hrvatskoj: analiza i preporuke*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.

Matković, T., & Dobrotić, I. (2013). Promjene u obuhvatu programima predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj na nacionalnoj i županijskoj razini između 1990. i 2012. godine. *Revija za socijalnu politiku*, 20(1), 65-73.

Stubbs, P., Zrinščak S. (2014.) Flash Report. Law on Social Welfare (1 January 2014) introduces new Guaranteed Minimum Social Assistance Benefit (zajamčena minimalna naknada), dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=ESPNFlash&mode=advancedSubmit&langId=en&policyArea=&type=0&country=34&year=0>

Stubbs, P., Zrinščak S. (2015a.) ESPN Thematic Report on minimum income schemes. Croatia, dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=30&langId=en&mode=advancedSubmit&year=0&country=0&type=0&advSearchKey=ESPNmis>

Stubbs, P., Zrinščak S. (2015b.) ESPN Thematic Report on social investment. Croatia, dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=ESPNSocInv&mode=advancedSubmit&langId=en&search.x=15&search.y=8>

- Šućur, Z. (2006.) Objektivno i subjektivno siromaštvo u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 13(3): 237-255.
- Šućur, Z. (2014.) Stari i novi siromasi u hrvatskom društvu: empirijski uvid. *Bogoslovska smotra*, 84(3): 577-610.
- Šućur, Z. i dr. (2015.) *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske djece u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.